

Specifická traumata dětí v nestandardním výchovném prostředí

Bc. Ilona Paulová

Diplomová práce
2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Institut mezioborových studií

akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Ilona Paulová**
Osobní číslo: **H138250**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Specifická traumata dětí v nestandardním výchovném prostředí**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v SR UTB ve Zlíně č. 7/2014, včetně příloh, případně podle dalších materiálů. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena na:

- vznik specifických traumat podle teorie Maslowa a Eriksona;
- rodinná problematika v sociálních a právních souvislostech ČR;
- standardní výchovné prostředí, významní druzí, domov;
- nestandardní výchovné prostředí – nestandardní rodina, institucionální výchova, náhradní rodinná výchova;
- způsoby minimalizace vzniku specifických traumat – práce s rodinou, organizace institucionální výchovy, podpora náhradní rodinné výchovy.

Součástí práce bude kvalitativní výzkum, zaměřený na kategorizaci traumat získaných v nestandardním výchovném prostředí.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

CAIRNS, K. Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0370-4

HAŠKOVÁ H. a spol. Péče o nejmenší, boření mýtů. Praha: SLON, 2012. ISBN 978-80-7419-114-5

LENDEROVÁ, M. Z dějin české každodennosti. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1683-4

MATĚJČEK, Z. Rodiče a děti. Praha: Avicenum, 1989. ISBN 08-056-89

PONĚŠICKÝ, J. Člověk a jeho postavení ve světě. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-861-1

PURVIS, K. B. Dítě v nové rodině. Praha: Grada Publishing, a.s., 2013. ISBN 978-80-247-4535-0

SOBOTKOVÁ, I. Psychologie rodiny. Praha: Portál, s.r.o., třetí vydání, 2012. ISBN 978-80-262-0217-2

ŠKOVIERA, A. Dilemata náhradní výchovy. Praha: Portál, s. r. o., 2007. ISBN 978-80-7367-318-5

ZEZULOVÁ, D. Domov je místo, odkud tě nevyhodí, ani když vyrosteš. Praha: Smart Press, s.r.o., 2012. ISBN 978-80-87049-50-1

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Geraldina Palovčíková, CSc.
Institut mezioborových studií

Datum zadání diplomové práce:

4. listopadu 2014

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2015

V Brně dne 4. listopadu 2014

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

doc. PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
ředitel ústavu

Prohlašuji, že

- beru na vědomí, že odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí, že jeden výtisk diplomové práce bude uložen v příruční knihovně Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a jeden výtisk bude uložen u vedoucího práce;
- byl/a jsem seznámen/a s tím, že na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- beru na vědomí, že podle § 60 odst. 2 a 3 autorského zákona mohu užít své dílo – diplomovou práci nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen připouští-li tak licenční smlouva uzavřená mezi mnou a Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně s tím, že vyrovnání případného přiměřeného příspěvku na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše) bude rovněž předmětem této licenční smlouvy;
- beru na vědomí, že pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tedy pouze k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům;
- beru na vědomí, že pokud je výstupem diplomové práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji,

- že jsem na diplomové práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.
- že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně

20. 3. 2015

.....
Jméno, příjmení a podpis diplomanta

ABSTRAKT

Obsah práce Specifická traumata dětí v nestandardním výchovném prostředí je zaměřen na zpracování těžké psychické zátěže dítěte v dětství a v dospělém věku. Další vývoj psychického a sociálního života závisí na postoji dítěte a pomoci sociálních pracovníků, psychologů, pedagogů, nestátních a státních výchovných organizací. Cílem práce je přispět k ucelenému psychologickému náhledu na život dítěte v nepříznivých psychosociálních podmínkách a k začlenění podpůrných psychologických metod do systému sociální péče pro úspěšné fungování jedince. Kvalitativní výzkum metodou rozhovoru indikuje prostředky obrany ega jedince při zpracování emočně vypjatých situací.

Klíčová slova: bezpečí, CAN, dítě, domov, rodiče, rodina, psychické trauma, potřeby, obrana ega, výchova.

ABSTRACT

The content of this thesis The Specific Traumas of Children in Non-standard Foster Surrounding is focused on the processing of a difficult mental strain of child in childhood and in adulthood. Further development of the psychical and social life depends on child's attitude and on help of social workers, psychologists, pedagogues, non-state and state foster organizations. This works aims at contributing to the compact psychological view of life of child in unfavourable psychosocial conditions as well as the incorporation of supportive psychological coping methods into the system of social care in order to successful person function. The qualitative research by method of the interview indicates the means of defence of ego of person in processing emotionally tense situations.

Key words: safe, CAN, child, home, parents, family, psychic trauma, needs, defence of ego, foster.

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Geraldině Palovčíkové, CSc. za užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování diplomové práce.

Velmi si vážím morální podpory od mého manžela Jaromíra a svých dvou dcer, Ivy a Michaely, kterým tímto děkuji.

Zvláštní poděkování vyjadřuji všem respondentům, kteří se zúčastnili výzkumu v praktické části diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD.....	8
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1. SOUVISLOSTI PROŽÍVÁNÍ A SPECIFICKÝCH TRAUMAT	11
1.1. PROŽÍVÁNÍ, CHOVÁNÍ A JEDNÁNÍ	11
1.2. PSYCHICKÉ STAVY A PROCESY	15
1.3. DÍLČÍ ZÁVĚR – SOUVISLOSTI PROŽÍVÁNÍ A SPECIFICKÝCH TRAUMAT.....	19
2. STANDARDNÍ VÝCHOVNÉ PROSTŘEDÍ	23
2.1. RODINNÁ PROBLEMATIKA V SOCIÁLNÍCH A PRÁVNÍCH SOUVISLOSTECH	23
2.2. VÝZNAMNÍ DRUZÍ	25
2.3. DÍLČÍ ZÁVĚR – STANDARDNÍ VÝCHOVNÉ PROSTŘEDÍ.....	30
3. NESTANDARDNÍ VÝCHOVNÉ PROSTŘEDÍ.....	33
3.1. NESTANDARDNÍ RODINA.....	33
3.2. INSTITUCIONÁLNÍ VÝCHOVA.....	35
3.3. NÁHRADNÍ RODINNÁ VÝCHOVA.....	40
3.4. DÍLČÍ ZÁVĚR – NESTANDARDNÍ VÝCHOVNÉ PROSTŘEDÍ.....	41
4. ZPŮSOBY MINIMALIZACE VZNIKU A DŮSLEDKŮ SPECIFICKÝCH TRAUMAT	44
4.1. ORGANIZACE INSTITUCIONÁLNÍ VÝCHOVY	44
4.2. PRÁCE S BIOLOGICKOU RODINOU, NÁHRADNÍ RODINOU	47
4.3. DÍLČÍ ZÁVĚR – ZPŮSOBY MINIMALIZACE VZNIKU A DŮSLEDKŮ SPECIFICKÝCH TRAUMAT.....	50
II. PRAKTICKÁ ČÁST	56
5. KVALITATIVNÍ VÝZKUM.....	57
5.1. CÍL VÝZKUMU	57
5.2. METODY ZPRACOVÁNÍ EMPIRICKÉ ČÁSTI.....	57
5.3. CHARAKTERISTIKA A ZPŮSOB ZÍSKÁNÍ SOUBORU RESPONDENTŮ	59
5.4. PILOTNÍ VÝZKUM	63
5.5. INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	65
5.6. DISKUSE.....	82
ZÁVĚR	90
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENY	92
SEZNAM OBRÁZKŮ	97
SEZNAM TABULEK	97
SEZNAM PŘÍLOH	97
PŘÍLOHY.....	98

ÚVOD

Životní situace dítěte je závislá na vůli dospělých. Právě na nich záleží, co do dítěte vloží, jakým se dítě stane člověkem. Harmonický rodinný život není dopřán každému. Tragické události, rozvody, patologické chování druhých narušuje psychický stav dítěte. Negativní prožitky ovlivňují celou další životní dráhu člověka. Navíc způsob výchovy jedince naučí danému jednání, které je jen těžko schopen během svého života změnit. Společnost proto musí pracovat na minimalizaci vzniku specifických traumat dětí, aby byla zajištěna jejich kvalitní životní perspektiva.

Pro kvalitní vývoj dítěte prosazoval světově uznávaný dětský psycholog a významný reformátor péče o děti Zdeněk Matějček kvalitní výchovné prostředí. Upozornil na význam citové atmosféry mezi dítětem a významnými druhými.

Hlavním cílem diplomové práce je přispět k mapování procesů psychické obrany respondentů v dětství použitých ke zvládnutí především emočně zraňujících situací a probíhajících traumat a následné zpracování důsledků traumat v dospělosti. Navrhu další způsoby minimalizace vzniku a důsledků specifických traumat dětí v nestandardním výchovném prostředí. Výzkum bude zahrnovat biodromální aspekt vývoje obrany ega jednotlivých respondentů.

V první kapitole Souvislosti prožívání a specifických traumat se zaměřím na prožívání, chování a jednání dítěte v nestandardní životní situaci. Význam motivace a jejích zdrojů rozpracuji s ohledem na vznik frustrace, nebo deprese.

Ve druhé kapitole zanalyzuji Standardní výchovné prostředí, mimo jiné se zaměřím na rodinnou problematiku v sociálních a právních souvislostech. Zdůrazním význam osob blízkých dítěti, bezpečí domova, objevování širšího sociálního světa prostřednictvím kolektivní výchovy. Vypracuji graf, ve kterém zobrazím míru emoční investice ve vzájemném vztahu dospělý – dítě.

Třetí kapitola Nestandardní výchovné prostředí zahrnuje situace v nestandardní rodině s akcentem na sociálně patologické chování a vliv nepředvídatelnosti rodičů na psychiku dítěte. Při popisu institucionální výchovy kladu důraz na význam adaptace a na ztrátu kompetencí v organizovaném prostředí s tím, že může dojít k naučené

bezmoci. Kolektivní život umožňuje vrstevnickou šikanu, která se leckdy stává systémovým onemocněním skupiny. V podkapitole Náhradní rodinná výchova rozvádím problematiku řešení individuálních traumat společným soužitím, které nemá biologický základ.

Ve čtvrté kapitole Způsoby minimalizace vzniku a důsledků specifických traumat navrhnu způsoby organizace institucionální výchovy, možnosti práce s problémovou biologickou rodinou a s náhradní rodinou. Vypracuji Vývojový cyklus osobnosti, s jehož realizací lze začít i v dospělosti a snižovat tak důsledky negativních prožitků.

V praktické části Kvalitativní výzkum bude hlavním cílem zjistit, jaké procesy psychické obrany respondenti v dětství používali ke zvládnutí především emočně zraňujících situací a probíhajících traumat a jak respondenti zpracovávali důsledky traumat v dospělosti.

Zvolím metody kvalitativního výzkumu, konkrétně strategii zakotvené teorie postavené na kvalitativních rozhovorech. Transkripcí a kódováním sekvencí textů vytvořím kategorie. Zhuštěným popisem zmapuji hlavní okamžiky života respondentů. Obsahovou analýzou (vyjádřením četnosti významů) zjistím kategorie související se specifickými traumaty v nestandardním výchovném prostředí. Následně je porovnáám výsledky s již provedenými korespondujícími výzkumy.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. SOUVISLOSTI PROŽÍVÁNÍ A SPECIFICKÝCH TRAUMAT

1.1. Prožívání, chování a jednání

„Sociálně kognitivní psychologie integrovala poznatky behaviorismu a od něj odvozených teorií sociálního učení na jedné straně a poznatky kognitivní psychologie na straně druhé. Historicky je tedy zakotvena v behaviorální teorii učení, reprezentované C. L. Hullem, E. C. Tolmanem a B. F. Skinnerem, a jednak v kognitivně orientovaných teoriích osobnosti - gestalt psychologii, teorii pole K. Lewina a teorii osobních konstruktů G. Kellyho.“¹

Prožívání – subjekt má určité obsahy vědomí – vjemy, představy, myšlenky - a pociťuje určitou snahu a emoce, uvádí Chlumský. *„Prožívání se uskutečňuje mezi dvěma póly, oduševnělou bytostí a horizontem prostředí. Předmětem prožívání může být vnější svět, ale i stav vlastního organismu a stav vlastní mysli. Existuje vědomé prožívání a nevědomé prožívání, když si člověk neuvědomuje souvislosti mezi prožitkem a událostí.“*

Chování jsou vnější projevy subjektu na základě vnitřního zpracování zážitku. Mezi prvky chování patří všechny pozorovatelné změny na člověku (gesta, mimika, pocení, rudnutí). Vzhledem k vyspělé technice sem patří i změny na molekulární úrovni. Z toho důvodu lze do chování zahrnout i vnitřní zážitkové zpracování situace. Chování vychází z nevědomých vrstev psychiky. Může být považováno za fyziologii celého organismu.²

Jednání je záměrná, vědomá aktivita směřující k určitému cíli.³ Lidské jednání je většinou intencionální, a jedná se o reakce na podněty, okolnosti, překážky a příležitosti. Rozpracování „funkční autonomie“ podpořilo diferenciaci motivace na proces a na výsledek, nebo specifikace motivace dosahovat cílů a vyhnout se nežádoucím situacím. Došlo k rozpracování motivace dle kulturních požadavků na životní úkoly či osobní projekty. Motivy člověka se mění v závislosti na čase a prostředí. Dosahování cílů, motivované jednání a osobní pohoda spolu dle posledních

¹ Blatný, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s., s. 106

² Chlumský, J. *Tělo, Jáství a svět*, Czech edition © dybbuk, 2009. 205 s., s. 195, 196, 140

³ Valenta, J. *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2013. 232 s., s. 55

výzkumů souvisí.⁴ Jednání pro danou situaci vyvolává soubor určitých předpokladů, který je založen na osobních kompetencích.⁵

Prožívání, chování a jednání je podmíněno emocemi, které zahrnují také kognitivní a motivační složky. Emoce jsou klíčovým psychickým fenoménem v lidském životě.⁶

Směry s tematikou sebedeterminace zahrnují teorii kompetence, teorii kognitivního zhodnocení, teorii organismické integrace.

Teorie kompetence – White uvažoval o potřebě ovládat své okolí.⁷ Kontrola situace je opakem bezmoci, kterou často pociťují děti a také dospělí „vlečení událostmi“.

Pocit kompetence a snaha být původce změn ve vlastním prostředí navozuje uspokojení, protože je dosaženo vnitřně řízeného chování. Vnější motivace může posilovat vnitřní motivaci jako zpětná vazba o vlastní kompetenci.⁸

Kompetenční teorie a vývojová stádia

Z vývojového hlediska dítěti v raném věku nezbyvá nic jiného než být veden druhými významnými.

Svoboda pohybu patří mezi jedny z nejdůležitějších potřeb člověka. Umožňuje poznávat nové prostředí, získávat další interakce. Batole ve věku kolem desíti měsíců má silnou vnitřní motivaci chodit. Úspěch mu přináší radost. Mittelman nepodporuje teorii instinktu, uznává pouze částečný instinkt, a nabízí teorii sebeuvědomění – nezávislou energii ega, jehož prožitkem je touha. Dítě se pohybem vyčleňuje z prostředí, vlastní vůlí určuje směr a cíl.⁹

Brzy však převládne snaha řídit se, přibližně od věku 3 let. Přirozeným vystupňováním vývoje osobnosti je vedení druhých. Věk zde není přesně ohraničen, jsou děti, které

⁴ Blatný, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s., s. 15

⁵ Valenta, J. *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2013. 232 s., s. 106

⁶ Chlumský, J. *Tělo, Jáství a svět*, Czech edition © dybbuk, 2009. 205 s., s. 145

⁷ Bedrnová, E., a kol. *Psychologie a sociologie řízení*, Praha: Management Press, 2002. 586 s., s. 271

⁸ Blatný, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s., s. 146, 147

⁹ White, R. *Motivation reconsidered: The concept of competence*, *Psychological Review*, 62 s. [online]. 2010 [cit. 2014-10-10].

Dostupné z: <https://read.amazon.com/?asin=B0057PYZOA>

organizují druhým život již ve svých pěti letech. Naopak jsou dospělí, kteří trpí naučenou bezmocí a nikdy nedozrají k vedení druhých.

Proč se dítě snaží ovládat situaci? Dítě potřebuje jistotu, přehlednost systému a možnost zasahování do programu. Nemůže-li dítě manipulovat lidmi, ovládá alespoň věci. Jedná se o „řídící činnost předmětnou“.

Jaké jsou zdroje motivace? Potřeby, návyky, zájmy, hodnoty, hodnotové orientace, ideály. „*Motivační profil člověka se utváří a vyvíjí spolu s utvářením a vývojem celé jeho osobnosti od nejútlejšího věku,*“ uvádí Bedrnová. Dle vytvořeného motivačního profilu člověka pak jedinec reaguje na stejnou situaci specificky. Některý ji považuje za výzvu k prokázání svých schopností, druhý se cítí ohrožen ve svém sebepojetí, ve svých kompetencích.¹⁰

Sebepojetí jako jáský systém je třeba rozlišovat já jako subjekt, poznávací, aktivní pozorovatel. Já jako objekt hodnocení a poznání.¹¹ Já jako subjekt činnosti, jako paměťový systém a se sklony v sebesposuzování podporují osobní jednotu. Primární sklon je vidět sebe sama jako efektivního a kompetentního činitele s cílem ochrany osobní integrity.¹²

Kompetenční motivace je spojována s výkonem, což zahrnuje oblast vzdělávání, práce a sportu. Dále se může zaměřovat na nezávislost úsilí člověka dosáhnout cíle nebo míru kooperace. Smyslem paradigmatu **effectance motivace** je efektivita jednání ve vlastním prostředí. Jako první projev efektivity je u dítěte považována zvědavost. Kompetence je vymezována jako míra efektivnosti, způsobilosti, dostatečnosti činnosti či jako úspěch v činnosti. Blatný vystihuje hybnou silou motivovaného chování jako předpoklad existence evolučně podmíněné lidské potřeby kompetence. Výzkumy bezmocnosti prováděné při neúspěchu v didaktických testech rozdělily děti do dvou kategorií. **Mastery** kategorii neúspěch neoslabí, ale děti motivuje přijít na řešení problému. Neúspěch je považován za užitečnou informaci ke zvýšení vlastních kompetencí. Kategorie **performance** se nachází ve stavu bezmoci a projevuje

¹⁰ Bedrnová, E., a kol. *Psychologie a sociologie řízení*, Praha: Management Press, 2002. 586 s., s. 259

¹¹ Harter, S. *Historical roots of contemporary issues involving self-concept*. In: Bracken, A. (ed.) *Handbook of self-concept*, New York: Wiley, 1996. 539 s., s. 32

¹² Greenwald, A. G. *The self*. In: Wyer, R. S., Srull T. H. (eds.) *Handbook of social cognition*, Hillsdale, N. Y.: Erlbaum, 1984. 870 s., s. 135

se odlišným chováním. Kritizuje vlastní deficit schopností, projevuje negativní emoce a pesimismus, klesá vytrvalost, dochází ke snaze vyhnout se dalším úkolům. Takový člověk dle Blatného považuje neúspěch za prezentaci vlastní neschopnosti.

Teorie kognitivního zhodnocení podle Blatného zohledňuje vliv sociálního kontextu na vnitřní motivaci. K uspokojení dochází již při činnosti. Zaujetí pro činnost tedy míra vnitřní motivace může být oslabována nevhodnými podněty z okolí, byť jsou obecně považovány za podporující. Může se jednat o předem slíbenou odměnu, určený časový limit, slova povzbuzení mohou být pocíťována jako kontrola. Je důležitá celková atmosféra při činnosti.

Teorie organismické integrace uvádí, že základem jsou požadavky okolí, které jedinec zvnitřňuje a podle nich reguluje své chování. Nepocíťuje uspokojení z činnosti. Jak popisuje Blatný, dostavuje se stav amotivace, kdy člověk jedná zcela mechanicky. Chová se tak proto, že není schopen dosáhnout kladných požadavků z důvodu nedostatku vlastní kompetence nebo vzhledem k nepříznivému situačnímu kontextu.

Kauzální orientace zahrnuje kategorii autonomie, kontroly a neosobní. Autonomní orientace se projevuje regulováním chování dle vlastních zájmů a hodnot. Kontrolovaná orientace upřednostňuje chování očekávané okolím. Neosobní kategorie obsahuje míru amotivace, nízké sebevědomí.

Paradigma machine-like je Blatným charakterizováno tak, že motivované chování je předurčeno a jedinec se chová automaticky. Zdrojem motivace pak byly návyky a internalizované hodnoty.

Paradigma god-like vychází z předpokladu, že člověk nad svým jednáním uvažuje, promýšlí různé cesty k cíli.¹³ Zdrojem motivace jsou pak zájmy a potřeby. Ani tato teorie však nemá stoprocentní platnost, protože lidé se nechovají vždy racionálně, leckdy převládají emoce.

Motivační psychologie proto nabízí **koncept očekávané hodnoty**, v němž jsou zapracovány emoční stavy a situační kontext. Motivace je tradičně spojována dalšími psychickými procesy – emoce, kognice, vůle. **Implicitní motivy** dle Blatného nejsou

¹³ Blatný, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s., s. 138, 162, 163, 164

dostupné naší sebereflexi, vznikají z emočních zkušeností raného dětství. Vzhledem k nízkému věku člověk tyto pocity nedokáže verbalizovat. Implicitní motivy jsou spojeny s energetizací. Tyto motivy jsou nevědomé a mohou se projevit jako imaginativní myšlení v projektivním testu. Výkonový motiv je touha pocítit úspěch. Energizuje osobnost. Obava z neúspěchu dokáže jedince paralyzovat. Subjektivní hodnocení vlastních schopností souvisí s úzkostí. Agregovaný motiv vyjadřuje součet naděje a obav. Čistý motiv je rozdíl mezi obavami a nadějí. Strach z neúspěchu lze zpracovat aktivním vyhýbáním se neúspěchu, nebo zůstat v pasivním afektu strachu. Strach z úspěchu se více projevuje u dívek, když musejí veřejně soutěžit s chlapci. Dochází ke konfliktu genderových rolí.¹⁴

1.2. Psychické stavy a procesy

Kvalita života záleží na motivaci. V souvislosti s vývojem osobnosti záleží na každé situaci v dětství, kdy vznikají návyky, zájmy, hodnoty, potřeby.

Faktory vnitřní motivace mají vysoký energetický náboj. Potřebu pociťujeme při nedostatku či přebytku některého faktoru. Projevuje se jako stav napětí a vede k činnosti odstraňující tento stav. Může se jednat o základní biologické požadavky přes sociální vztahy až po intelektuální potřeby.

V období útlého dětství převládají návyky vštěpované významnými druhými. Návyk je automatické chování, které na jedné straně šetří člověku energii, na druhé straně se silně fixuje a jedinec jej téměř nedokáže změnit. V podstatě si na svém chování vytváří určitý druh závislosti. Proto je velmi důležité vytvářet pozitivní **návyky**, které prospívají dítěti i společnosti. Návyky se promítají i do interpersonální komunikace, kdy využíváme naučené reakce. Podnětným prostředím se dítě seznamuje s dalšími oblastmi lidské činnosti. Významní druzí tak bezděčně formují zájmy dítěte.¹⁵ Pak není výjimkou, že děda, otec i syn jsou například rybáři nebo modeláři. **Zájmová činnost** vzbuzuje v člověku mimo jiné vášně, která motivuje organismus k vyšší aktivitě kognitivních funkcí, ke zručnosti a k rozvoji dalších oblastí osobnosti včetně

¹⁴ Blatný, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s., s. 138, 140, 142 - 145

¹⁵ Bedrnová, E., a kol. *Psychologie a sociologie řízení*, Praha: Management Press, 2002. 586 s., s. 248

interpersonální komunikace. Je-li zájmová činnost nějakým způsobem měřitelná, může být zdrojem aspirace.

Člověk je během svého života konfrontován s názory druhých lidí na svoje jednání. V dětství podle nich staví **žebříček hodnot**, jímž se pak i nevědomě řídí po celý život. Kdy se má lhát? Kdo si zaslouží nabouchat? Vytváří se také postoj k práci, organizované činnosti prostřednictvím hodnot. Pro někoho je přátelství nadevše, jiného uchvátí mamon peněz.

Každý rodič je prvním vzorem pro svoje dítě. Zpětnou vazbu o tom získáme, když budeme dítě pozorovat při hře. Někdy se ptáme, kde to ta holka bere? Od rodičů, kamarádů, později od filmových či hudebních celebrit. Ideálem se stane pro jednotlivce ten, který již dosáhl našich snů. Tyto ideály vytváří u člověka míru **aspirace**.

Faktory vnější motivace mají nízkou motivační energii, pokud nejsou tyto nabídky internalizovány. Motivací vnější jsme zásobováni ze svého okolí. Různé pobídky respektive obchody „něco za něco“ nám mají nabídnout určitou výhodu, budeme-li jednat dle požadavků okolí.

Frustrace vzniká překážkami v motivované činnosti, která má vést k určitému cíli. Jedná se objektivně definovatelnou situaci, kterou provází subjektivní prožitek projevující se frustračním chováním, uvádí Bedrnová. Zklamání, agrese, vztek, rozčílení, regrese, stereotypie. Je to chorobné ulpívání i na činnosti, která se neosvědčila. Neprojeví-li se účinek tohoto chování, u člověka nastupuje lhostejnost až apatie. Každý má dle svého osobnostního nastavení jinou frustrační toleranci.

Deprivace vzniká takovými životními situacemi, kdy jedinec nemá dlouhodobě příležitost provádět motivovanou činnost. Deprivace dle Bedrnové zasahuje do osobnosti člověka především v období dětství a adolescence. Úzkost, nejistota a pocity vyčerpání vznikají, jsou-li motivy v konfliktu. Nechci, ale musím. Chci, ale nesmím. Dlouhodobé rozpory ohrožují integritu osobnosti a přispívají k dlouhodobému stavu deprese.¹⁶ Takový psychický stav podlamuje zdraví, dítě bývá často nemocné.

¹⁶ Bedrnová, E., a kol. *Psychologie a sociologie řízení*, Praha: Management Press, 2002. 586 s., s. 252 - 254

Specifická traumata dítěte

Psychické trauma u dítěte vznikne navozením situace s velmi negativním významem. Dítě prožívá poškození nebo ztrátu. Je zasažena emoční oblast, dítě ztrácí pocit jistoty a bezpečí, prožívá úzkost směřovanou na budoucnost. Pocit podobný traumatu je smutek, který je truchlením nad ztrátou něčeho významného pro daného jedince. Těmito stavy je zasažena psychika, uvažování je zkreslené a klesá objektivita vnímání. Trauma může být opakované nebo jednorázové. Nepříznivá změna životní situace se stává zdrojem traumatu.

Každý traumatický zážitek je jedinečný, má osobité souvislosti. **Specifická** nazývám taková traumata, kdy dítě zůstává dezorientované v negativních situacích, cítí se ohroženo od lidí, které dosud milovalo, nebo jim alespoň důvěřovalo. Pociťuje bezmoc v dané situaci.

Traumatickou událost nelze zapomenout, je možné se s ní vyrovnat. Dítě během traumatických situací nemá podmínky pro vznik adekvátního sebevědomí a morálky, nerozvíjí se svobodné myšlení, klesá důvěra a schopnost milovat, narušuje se spánek, snižuje se výkonnost, stoupá pocit bezmocnosti, depersonalizace, zvyšuje se vegetativní hyperaktivita, projevuje se sexualizované chování nad věkový rámec, propukají psychosomatické poruchy.¹⁷ Dítě s nezakotveným kladným sebepojetím vytváří zcela nepřiměřené souvislosti. Pojem „*magické myšlení*“ zahrnuje pocit výčitek vycházejících z iracionálních situačních vazeb.¹⁸ Pak si dítě klade za vinu, že bylo málo poslušné, proto se o něj rodiče nestarali.

Do skupiny **objektivních** traumatických situací lze snad zařadit činnosti, které probíhaly mimo vůli aktérů, nebo jejich mentální úroveň zabraňovala domýšlení důsledků. Drtivá většina **traumatických situací** patří do skupiny **subjektivních**. To znamená, že člověk, který vytvářel nepříznivou nebo dokonce nebezpečnou aktivitu, si byl plně vědom svého jednání, či dokonce mu tyto činnosti přinášely potěšení, leckdy i sexuální vzrušení.

¹⁷ Pešová, I. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2006. 150 s., s. 117

¹⁸ Loučka, M., Vančura J. *Koncept smrti u dětí: komponenty a determinanty*, Československá psychologie, Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2011. s. 45

Způsoby týrání a zanedbávání dětí (syndrom CAN – Child Abuse nad Neglet) se dělí na sexuální dotykové, bezdotykové, na zanedbávání, týrání tělesné, psychické.¹⁹ Mezi psychické způsoby týrání patří i činnosti, které od iniciátora vyžadují dostatečně vysokou inteligenci. Svoje vlastní cíle skrývá, rozvíjí v blízkém sociálním okolí vlastní kampaň. Zde uvádím některé druhy **inteligentního týrání**. Pachatel mluví o dítěti jako o totálně neschopném, každý problém zveličuje a dítě dostává do slepé uličky, místo aby nabídl několik možností řešení. Dítě prezentuje jako těžce nemocné, znemožňuje ho před ostatními, ubližuje někomu jinému, na němž dítěti záleží.

„Vedením k samostatnosti a k práci“ dítě zastává těžkou fyzickou práci, vlastní věci si pere, umývá po sobě všechno nádobí. Bojí se někde nadrobit, nebo nechat papírek. Pevný režim dne a neadekvátní tresty za porušení jsou další možností útlaku dítěte. Zneužitím víry lze dítě dostatečně vystrašit, že bůh se stále dívá – ve dne i v noci. Dítě pak nemá možnost být uvolněné, být samo sebou. Výše uvedené a další varianty je možné prezentovat jako výchovu. Oproti zcela zjevným a zákonem postižitelným způsobům zanedbání a týrání dítěte není v moci orgánů sociálně právní ochrany dítěte nebo orgánů činných v trestním řízení tyto nevhodné aktivity postihnout či zastavit. Tyto formy útlaku považuji za stejně nebezpečné jako ostatní druhy syndromu CAN. Jedinec je v permanentním nátlakovém prostředí celé dětství. Nevidí východisko, přizpůsobuje se, ale utlačovatel stále posunuje hranice svých požadavků. Musí-li někde pachatel obhajovat svoje požadavky, prohlásí, že je to přece pro dobro dítěte. „Vždyť toho přece tolik nedělá, mohlo by dělat víc.“

Nezralé obranné mechanismy ega

Dítě se snaží s nepříznivou situací vypořádat tak, aby si zachovalo integritu a vlastní hodnotu. Uplatňuje většinou nezralé obranné mechanismy psychiky. Je snaha zmenšit rozpor mezi základními představami a vnímanou realitou.

Afektualizace. Přemíra emocí. Potlačení racia.

Hostilita. Nepřátelství vůči druhým lidem.

¹⁹ Pešová, I. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2006. 150 s., s. 119

Somatizace. „Psychické procesy jsou doprovázeny příslušnými mozkovými procesy. Ke změnám různých orgánů a tělesných systémů dochází prostřednictvím neuronální aktivace mozku a periferních mozkových drah.“²⁰

Retroflexe. Jedná se o agresi obrácenou dovnitř. Retroflexe zachází až k fyzickému ublížení samotného aktéra.

Vytěsnění. Nepříjemné zážitky jsou nevědomě vytlačeny z vědomí.

Agrese vůči druhým. Agrese se může rozvinout v heteroagresi – personální nebo předmětnou. Je-li dítě „zatlačeno do kouta“ může útočit na druhé častěji však ničí různé předměty většinou získané od osoby, na kterou má vztek.

Kompenzace. Ve snaze doplnit emoční deficit jakýmkoliv způsobem začne jedinec provozovat činnost, která situaci neřeší, ale u dotyčného vyvolává pocit uspokojení.

Regrese. Jedinec se svým chováním vrátí na nižší vývojový stupeň.

Únik. Pokud je to možné, jedinec fyzicky opouští prostředí, v němž dochází k traumatickým událostem. Pokud musí být přítomen, buduje si alespoň psychický únik do fantazie.

Afiliace je tendence lidí vyhledávat společnost druhých bez ohledu na pocity vůči nim. Předpokládá se, že touha lidí po afiliaci pramení ze skutečnosti, že během evoluce sdružování jedinců zvyšovalo šanci na přežití při útoku ze strany agresora.

Mezi zralé neboli copingové metody patří anticipace, altruismus, intelektualizace, humor, narace, sublimace. Podrobněji v kapitole Dílčí závěr – Způsoby minimalizace vzniku a důsledků specifických traumat.

1.3. Dílčí závěr – Souvislosti prožívání a specifických traumat

Humanistické teorie považují člověka za aktivního v rozvoji osobnosti a posilování integrity. Sociálně kognitivní přístupy předpokládají fragmentaci identit dle aktuálního sociálního kontextu. Teorie sebedeterminace využívá obou pohledů na osobnost člověka. Existuje přirozená tendence k jednotě, ale není samozřejmá. Různé sociální faktory tuto snahu podporují nebo inhibují. Spojením výše uvedených tak dochází

²⁰ Mentzos, S. *Přehled psychodynamiky*, Praha: Portál, s.r.o., 288 s., s. 184

k rozmanitým výsledkům ve tvorbě osobnosti. Od integrovaného a aktivního typu po reaktivního, pasivního a odcizeného jedince. Sociální prostředí je dodavatelem vztahů s druhými lidmi, nabízí možnost být efektivní v interakcích a předvést svoje kompetence, z čehož vyplývá pocit uspokojení. Sociální prostředí se podle Blatného výrazně podílí na autonomii, tedy do jaké míry je člověk původcem vlastního jednání.

Sebepojetí z pohledu sociálně kognitivní teorie sestává z osobních faktorů, které se účastní regulace psychických procesů. Jedná se o pozornost, reprezentaci a rekonstrukci událostí v paměti, motivaci, efektivitu a uplatňování sociálně-kognitivních kompetencí v běžném životě. Všechny psychologické mechanismy vycházejí ze sociálních základů a rozvíjejí se v sociálně kulturním kontextu. Osobnost vzniká v interakci mezi výše uvedenými faktory.²¹

Specifická traumata – klasifikace

Objektivní – nezáměrné aktivity, události

- Nešťastná shoda okolností (poranění dítěte vřelou vodou, autem, toxickými látkami). Jsou postižitelné dle trestního práva jako zanedbání péče.
- Vážné onemocnění, které si vyžaduje dlouhodobý nebo častý pobyt v nemocnici
- Narušené mentální schopnosti zabraňují v domýšlení důsledků (příkladem může být bipolární afektivní porucha).
- Významní druzí jsou příliš zaměstnaní, na dítě jim nezbývá čas, z toho vyplývá, že dítě od nich cítí nezáměr.
- Úmrtí osob, které dítě milovalo.
- Důsledkem rozvodu, rozchodu ztráta osob, které dítě milovalo.
- Život v chudobě bez vlastního majetku a bydlení.

Subjektivní – záměrné aktivity – postižitelné dle trestního práva

- CAN – sexuální zneužívání, zanedbání, týrání tělesné, psychické. Kromě známých praktik, kdy jsou pachatel i oběť při plném vědomí, chci upozornit na činnosti, kdy oběť je pod vlivem omamných látek buď zcela ve spánku, nebo

²¹ Blatný, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s., s. 105, 107, 160, 161

ve změněném stavu vědomí. Dítě pak nedokáže vyhodnotit, kdo byl pachatel a co se vlastně stalo. Paradoxně se může svému trýzniteli svěřovat.

- Vrstevnická šikana.

Subjektivní – záměrné aktivity – komplikovaně postižitelné dle trestního práva

- Všechno špatně jako princip, kdy pachatel zveličuje problémy, místo možností řešení vhání dítě do „slepé uličky“.
- Vydává dítě za těžce nemocné (znemožňuje různé činnosti, nesmí mezi kamarády, od lékařů požaduje další a další vyšetření na dítěti).
- Ponižování před druhými – trvalé dehonestující verbální projevy.
- Ublíží jinému, na němž dítěti záleží (příkladem může být zavírání psa do sklepa).
- Nutí k náročné fyzické aktivitě (práce, sport).
- Příliš prosazuje vedení k samostatnosti (dítě si samo pere, myje po sobě každý hrnek, za vylitý čaj vytírá celý dům).
- Dítě jako předmět odvety po rozvodu.
- Zneužívá víru jako nástroj dohledu nad chováním dítěte (kdykoliv a kdekoliv).
- Cíleně ignoruje osobu dítěte včetně jeho výkonů, nekomunikuje.

Trauma jako inhibitor nebo akcelerátor motivace

Dunning uvádí, že jednání člověka je ovlivněno emocemi, které vznikají v souvislosti s aktivitou hormonálního systému. V případě **krátkodobé motivace** mají tyto faktory významný vliv. Obor Sociální endokrinologie rozpracovává hodnoty jednotlivých hormonů, do jaké míry ovlivňují emoce a následně chování člověka. Hlavním hormonem je kortizol. Jestliže je člověk ve stresu, množství kortizolu stoupá. Člověk je doslova vybičován k aktivitě. Nízké hladiny naznačují onemocnění nadledvin či hypofýzy, člověk není schopen reagovat na stres, jeho motivace k činnosti se blíží nule.

Pro nastavení životního stylu člověka je důležitá **dlouhodobá motivace**. Je sice podpořena vzpomínkami, které vyvolávají mírné emoce, ale hlavním faktorem pro motivované chování je vůle, kterou je možné upevňovat například sportem.

Rozhodnutí, plánování a každodenní cílevědomá činnost vycházejí ze zkušeností, které buď chceme kopírovat, nebo vytvářet opak. Tak dítě, které žilo v rodině alkoholiků a kuřáků, uvidí již v dospívání nepatřičnost takového jednání, či dokonce k němu cítí odpor a rozhodne se, že sám nikdy nebude kouřit. Z potencionálních partnerů vybírá především nekuřáka a abstinenta. V jiném případě však dítě zkopíruje chování rodičů, najde si partnera z podobného sociálního prostředí a vše se opakuje.

Je-li dítě dlouhodobě zanedbáváno až do puberty, není-li rozvíjen jeho intelekt patřičnými podněty, jeho kompetence a motivační systémy strádají. Člověk pak žije ve svém úzkém psychologickém prostoru, nevidí další různorodost východisek, nerozvíjí dlouhodobě motivovanou činnost.²²

Není-li člověk schopen dosáhnout pozitivních výsledků ve svém životě pro nedostatek vlastní kompetence nebo pro nepříznivou situaci, dostavuje se stav amotivace, kdy jedná pouze mechanicky.

²² Dunning, D. (ed.) *Social motivation*, Library of Congress cataloging, 2011. 184 s., s. 181, 200

2. STANDARDNÍ VÝCHOVNÉ PROSTŘEDÍ

2.1. Rodinná problematika v sociálních a právních souvislostech

Nejlepší zájem dítěte

Při posuzování nejlepšího zájmu dítěte je třeba podle Zermattena zohlednit věk, pohlaví, stupeň vyspělosti, zkušenost, příslušnost k minoritě, fyzické či intelektuální postižení, sociální a kulturní souvislosti, v nichž se dítě nachází, přítomnost nebo absence rodičů, kvalita vztahů mezi dítětem a rodiči nebo jinými rodinnými příslušníky, míra bezpečí, existence kvalitních alternativ v oblasti péče o dítě. Tento výčet není úplný, ani není seřazen dle významnosti.

Komentáře k Úmluvě o právech dítěte konkretizují jednotlivé články. Například Všeobecný komentář č. 14 rozpracovává posuzování a určování nejlepších zájmů dítěte. *„Jednotlivé prvky v posouzení nejlepších zájmů dítěte mohou být při posuzování specifického případu a jeho okolností v rozporu. Například zachování rodinného prostředí může být v rozporu s potřebou chránit dítě před rizikem násilí nebo zneužití ze strany rodičů. V takových situacích musí být jednotlivé prvky posouzeny vůči sobě tak, aby bylo nalezeno řešení, které je v nejlepším zájmu dítěte.“*²³

Pojem „nejlepší zájem dítěte“ je přesto kritizován za jeho neurčitost při výkladu této zásady. Proto některé státy upřesňují pomocí dalších právních norem význam tak, aby nejlepší zájmy dítěte byly objektivizovány, aby bylo možné je vyhodnocovat. Jedním z příkladů je metoda Čtyř pilířů k dětské péči vytvořená ve Velké Británii. Jedná se o faktor právního předpokladu sdílené rodičovské odpovědnosti. Upravuje mediaci a vytvoření rodičovských plánů včetně intervence ve vysoce konfliktních případech. Preventivním prvkem je vzdělávání v oblasti sdíleného rodičovství. Čtvrtým pilířem je soudní rozhodnutí při prokázání porušení rodičovské odpovědnosti. Tento projekt je určen pro práci správních orgánů, které pracují na vyřešení konkrétního rodinného problému. Rada Evropy plánuje výzkum v oblasti základních prvků nejlepších zájmů

²³ Zermatten, J. *Cesty ke škole respektující a naplňující práva dítěte: sub-projekt PF 098: Nejlepší zájmy dítěte v kontextu úmluvy o právech dítěte*, 1. vydání, Brno: Česko-britská o.p.s., 2013. 432 s., s. 131, 132

dítěte ve shodě s Evropskou úmluvou o lidských právech. Studie bude pak podkladem pro Evropský soud pro lidská práva.²⁴

Zájem dítěte nelze posuzovat jen s ohledem na aktuální stav. Je třeba pracovat s faktorem budoucnosti a předvídat, jaké situace přinese současné nastavení péče o dítě. Dětství je dynamickým obdobím, kdy každý rok vznikají dítěti nové potřeby v oblasti poznávání, rozvoje schopností, rozšířením sociálních vazeb.

Současná legislativa v ČR

Právní nástroje na mezinárodní i republikové úrovni upravují podmínky pro plnohodnotný život dětí. Zákonný zástupce, soudy mají vždy jednat v nejlepším zájmu dítěte. **Dítě** je každá lidská bytost mladší osmnácti let, jestliže není zletilosti dosaženo dříve dle právního řádu.

- Úmluva o právech dítěte č. 104/1991 Sb.
- Třetí opční protokol k Úmluvě o právech dětí týkající se mechanismu stížností, 2014, ČR dosud neratifikovala.²⁵
- Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon o sociálním zabezpečení č. 100/1988 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb.
- Zákon o státní sociální podpoře č. 117/1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Listina základních práv a svobod č. 2/1993 Sb.
- Zákon o výkonu ústavní výchovy č. 109/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon o životním a existenčním minimu č. 110/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon o pomoci v hmotné nouzi č. 111/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Občanský zákoník č. 89/2012 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

²⁴ Zermatten, J. *Cesty ke škole respektující a naplňující práva dítěte: sub-projekt PF 098: Nejlepší zájmy dítěte v kontextu úmluvy o právech dítěte*, 1. vydání, Brno: Česko-britská o.p.s., 2013. 432 s., s. 126

²⁵ Dne 28.2.2015 konzultováno s tiskovou mluvčí veřejné ochránkyně práv ČR.

Mezinárodní dokumenty i vnitrostátní právní normy upravují postavení dítěte ve společnosti jako rovnocenný subjekt. Právě Třetí opční protokol o mechanismu stížností dává prostor pro vznik specializovaného ombudsmana v oblasti práv dítěte. Takový úřad musí být za všech okolností přístupný právě dětem. Je třeba, aby nevznikaly byrokratické překážky. Komunikace bude možná telefonicky, písemně, elektronicky. Individuální stížnosti přímo od nezletilých dětí umožní spustit mezinárodní řízení. Bude podpůrným prostředkem pro dodržování obecných zásad: právo ne být diskriminováno, prioritou jsou nejlepší zájmy dítěte, právo na život, na celistvý rozvoj – fyzický, sociální, psychologický, ekonomický, morální, duchovní. Právo dítěte být slyšeno a respektováno.²⁶ Právě takové procesní záruky přátelské k dětem umožňují participaci dítěte na svém životě.

„Ať je však formulace a legalizace lidských práv jakkoli důležitá a nezbytná pro život moderní společnosti, není přece dokumentem nesporným. Na jedné straně jde o proklamaci lidské důstojnosti, na druhé straně je výrazem sociální krize, která si vynucuje jejich formulaci... je nouzí lidskosti.“²⁷

2.2. Významní druzí

„Teorie vazby – Bowlby a Ainsworth – v polovině dvacátého století ji formuloval na základě studií dětí dlouhodobě odloučených od rodičů a na něj navázala jeho spolupracovnice Ainsworth. Hlavní myšlenkou teorie je, že pro adaptivní a emoční a sociální vývoj je nezbytné, aby si dítě vytvořilo bezpečný vztah s primární pečovatelskou osobou či několika osobami, které pak využívá jako bezpečnou základnu (rescure base) při svém dalším vývoji. V případě, že dítě nemá v časném věku takovou osobu k dispozici, dochází podle teorie vazby k závažnému narušení jeho dalšího vývoje. Tito psychologové vycházejí ve své práci z množství různých zdrojů, například dětí dlouhodobě odloučených od rodiny, dětí v sirotčincích nebo dlouhodobě odloučených od rodičů v důsledku války či dětí dlouhodobě hospitalizovaných.“²⁸

²⁶ Zermatten, J. *Cesty ke škole respektující a naplňující práva dítěte: sub-projekt PF 098: Nejlepší zájmy dítěte v kontextu úmluvy o právech dítěte*, 1. vydání, Brno: Česko-britská o.p.s., 2013. 432 s., 90, 91

²⁷ Komárková, B. *Původ a význam lidských práv*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství v Praze, 1990. 234 s., s. 219

²⁸ Hašková, H. a spol. *Péče o nejmenší, boření mýtů*, Praha: SLON Praha, 2012. 200 s., s. 47, 48

V roce 1980 bylo poprvé uznáno, že reaktivní porucha přimknutí narušuje všechny vztahy navazované člověkem. Již od osmého měsíce věku byla porucha přimknutí dána do souvislosti s neprospíváním dítěte. Úzké vztahy ovlivňují kognitivně-afektivní struktury, které děti používají k budování svých očekávání, modelují svůj pohled na svět a vytváří strategie zvládnání zátěžových situací.²⁹

Teorie sebeúcty budované z úspěšně dokončených úkolů vychází z kompetence ovlivňovat prostředí. Úspěch podporuje chuť do dalších činností a posiluje kladné sebepojetí, kreativitu, motivaci a vytrvalost. Míra kompetence se projevuje při nepředvídaných situacích. Ve většině životních situací člověk provozuje automatizované chování.³⁰

Když porovnáme rodinnou a kolektivní výchovu, zjistíme, že je pro děti nejvýhodnější kombinace. Dítě zakotvené u rodičů a sourozenců pak může trávit část dne v instituci – jeslích, mateřské škole, základní škole – pod výchovným vedením odborně vzdělaného pedagoga a každý den se vrací domů. Čím je dítě mladší tím je vhodnější kombinovaná péče a lze s přibývajícím věkem zvyšovat počet hodin trávených v kolektivu. Některé děti však z rozličných důvodů žijí celé týdny, měsíce i roky pouze v institucionální péči.³¹

V prvních třech stádiích – kojenecké, rané dětství, předškolní období – má fungující rodina mnohem lepší předpoklady pro vytvoření takového prostředí, ve kterém dítě dokáže řešit svoje psychosociální krize. Ačkoli v dalším období dle Škovierky už rodinné prostředí není tak významné, přesto vývoj dále ovlivňují předcházející zážitky a zkušenosti.

Domov. Obsah tohoto pojmu zahrnuje minimálně čtyři linie, které se navzájem prolínají – domov jako prostor, domov jako moji lidé, kteří sdílejí můj prostor (jako vztahy), domov jako kamarádi, domov jako genetická a vztahová kontinuita života (je naplněna potřeba někam patřit) včetně vize budoucnosti.³²

²⁹ Cassidy, J., Shaver, P. R. (ed.) *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications*, New York: A Division of Guilford Publications Inc., 1999. 913 s., s. 470

³⁰ Westera, W. *Journal of Curriculum Studies* [online]. 2001 [cit. 2014-10-10]. 15 s., s. 5
Dostupné z: <http://www.open.ou.nl/wim/publicationspdf/CompetencesWW.pdf>

³¹ Hašková, H. a spol. *Péče o nejmenší, boření mýtů*, Praha: SLON Praha, 2012. 200 s., s. 76

³² Škoviera, A. *Dilemata náhradní výchovy*, Praha: Portál, s.r.o., 2007. 144 s., s. 39, 113

Hašková uvádí, že děti v batolecím věku ještě nejsou schopny vzhledem ke svému vývojovému období vytvořit skupinu v pravém slova smyslu. Jejich součinnost není naplněním osobních natož skupinových zájmů a cílů. „Do tří let se tvoří základy osobnosti, děti potřebují prostředníka v komunikaci se světem, jednu svoji osobu, která je většinu dne k dispozici a jejímž prostřednictvím si především formují obraz o sobě a o světě. Většina z nich si v této době neumí doopravdy hrát s jinými dětmi a nemá ani tuto potřebu. Proto ani podpora nerodičovské péče o děti nesmí mít pouze institucionální charakter. Prorodinný balíček z konce roku 2008 stanovil, že vláda se bude v oblasti rodinné politiky orientovat mimo jiné na zavádění inovativních služeb péče o děti v prostředí co nejvíce se blížícím rodině.“³³

Je důležité podporovat dítě v rozhodování, které motivuje mozkové struktury a celou osobnost k tvorbě variant řešení vycházejících ze zkušeností nebo z fantazie. Tím vznikne nová zkušenost – úspěšná či neúspěšná – a dítě si rozšíří svůj kompetenční rámec. Zpevní si odvahu, kterou bude potřebovat k dalším novým situacím.³⁴

Vztahy lze rozdělit na exkluzivní a inkluzivní. Partneři mají exkluzivní vztah. V evropské kultuře je společensky respektována monogamie, přesto mohou existovat byt nelegálně skupiny dospělých společně intimně žijících. Vraťme se však k evropskému standardu. Exkluzivní partnerství je jedním ze subsystémů v rodině. Vztah mezi rodičem a dítětem je inkluzivní. Znamená to, že rodič má více rovnocenných vztahů ke každému z dětí. Některé děti, zvláště jsou-li dlouho jedináčci, vyžadují exkluzivitu svého vztahu s rodiči, což je v důsledku pro dítě nevhodné. Každý rodič má odlišný vztah ke každému ze svých dětí. Utvářením subsystému rodiče s dítětem vzniká koalice. Toto slovo není náhodně použito z politiky. Tím opravdu vzniká politika v rodině, která soužití neprospívá. Vztahy mezi dětmi jsou dalším subsystémem, který je dobré mít pod kontrolou rodičů. Protože i tam se mohou utvářet nezdravé politické hry.

Způsob výchovy. Jedná se o výchovné působení rodiny nebo rodiče. Jsou to vzájemné emoční vztahy, způsob komunikace, emoční klima u společné činnosti, míra požadavků na dítě, způsob kontroly, alternativy odměn a trestů, volba dalších výchovných prostředků. Autoritářský styl – vysoké nároky, nízká emoční investice. Shovívavý styl –

³³ Hašková, H. a spol. *Péče o nejmenší, boření mýtů*, Praha: SLON Praha, 2012. 200 s., s. 96, 156, 159

³⁴ Bruner, J. S., *Il conoscere. Saggi per la mano ministra*, Roma: Armando, 2005. 145 s., s. 117

nízké požadavky, vysoká emoční vřelost. Autoritativní styl – přiměřené požadavky i emoce. Zanedbávající styl – žádné požadavky, nízká emoční vnímavost. Důkazem tohoto způsobu výchovy jsou na svůj věk příliš samostatné děti.³⁵

Osobní autonomie v rodině je podstatnou podmínkou zdravého vývoje osobní identity. Jinou míru autonomie bude mít batole a jinou dospívající člověk. Zdravé podporování autonomie vede k samostatnosti a kvalitnímu sebehodnocení v dospělosti. Ve funkčních rodinách je autonomie členů respektována a udržuje soudržnost rodiny, uvádí Sobotková.

Adaptabilita rodiny je schopnost rodiny měnit svoji strukturu moci, role a pravidla vztahů v závislosti na vývojovém a situačním stresu. Vývojový stres je normální událost v kontinuitě rodiny. Situační stres je mimořádná událost, s níž se běžně nepočítá. Čím je rodina flexibilnější, tím je zajištěno zdravé fungování rodiny. Nesmí se však zapomínat na organizovanost rodiny, ta dodává členům pocit jistoty a bezpečí. Měla by být v rovnováze s adaptabilitou.³⁶

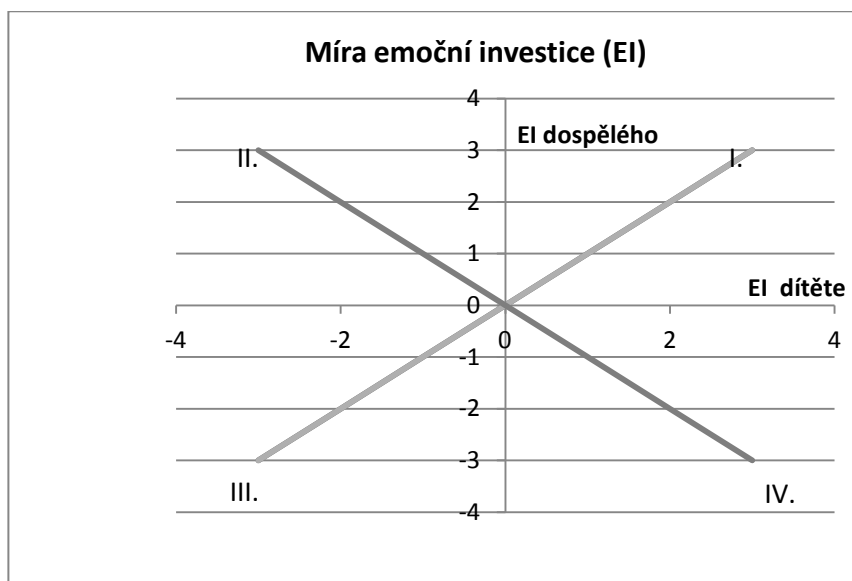
Emoční investice Becker-Wiedman klasifikuje emoční investici významných druhých (bio rodiče, pěstouni) do tří kategorií. Silná (3) - opravdu se cítí rodiči dítěte, těžko si připouštějí, že by od nich mělo dítě odejít zpět do bio rodiny. Střední investice (2) nedosahuje pocitu mateřství, přesto je dítě psychicky přijato do rodiny. Do této kategorie patří i částečně integrované děti, které v některých situacích na přechodnou dobu odcházejí zpět do institucionální péče. Nízká investice (1) je téměř žádná, dítě může být pěstounům lhostejné. Vždy se jedná o dyadický a obousměrný vztah. Od dospělého k dítěti. Od dítěte k dospělému. Na základě této klasifikace pak mohou vznikat neočekávané kombinace vztahů.³⁷

Navrhuji diagnostiku Míry emoční investice metodou pozorování a testování osobami v pomáhajících profesích. K vyhodnocení může posloužit níže uvedený graf.

³⁵ García, F. Gracia, E. *Is always authoritative the optimum parenting style: Evidence from Spanish families*. In: Čablová, L. *Rizikové a protektivní faktory v rodině*, Československá psychologie, Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2013. 255-266 s., s. 258, 259

³⁶ Sobotková, I. *Psychologie rodiny*, Praha: Portál, s.r.o., 3. vydání, 2012. 219 s., s. 34

³⁷ Becker-Wiedman, A. *Dyadic developmental psychotherapy: essentials practices and methods*, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishing Group, Inc., 2011. 168 s., s. 21 - 24

Obr. 1. Míra emoční investice (zpracováno autorkou)

První kvadrant s hodnotami na obou osách v kladných číslech je ideální stav, kdy dítě i dospělý najdou na sobě vzájemně kladné stránky a sympatie, snaží se o spolupráci. Pak dítě má zůstat v rodině, nebo v náhradní rodině. Je pravděpodobné, že se dítě ukotví a získá životní jistotu. Druhý kvadrant vypovídá o tom, že dospělý se snaží někdy až urputně dítě k sobě přimknout, je na dítěti citově zaangažován, ale dítě reaguje odmítavým způsobem a nechce spolupracovat. Dospělý se mu protiví, nechce s ním být. V takovém případě je vhodné uvažovat o změně prostředí pro dítě. Třetí kvadrant se zápornými hodnotami na obou osách predikuje brzký rozchod dospělého s dítětem. Oba souhlasí s odstraněním kontaktu. Nejvíce bolestivým je pro dítě hodnocení ve čtvrtém kvadrantu, kdy dítě investuje do vztahu, ale nejsou mu city opětovány. Dítě je odmítáno, přestože se dítě sebevíc snaží se dospělému zavděčit. Takové situace jsou leckdy v biologických rodinách, ve kterých dochází k týrání, a přesto je dítě miluje. V takovém případě je nutné dítě z rodiny odebrat.

Je však vhodné u dítěte podporovat pozitivní fantazie a informace o rodičích, aby dítě dostalo šanci identifikovat se s kladnými aspekty, získat identitu a zdravé sebevědomí.³⁸

³⁸ Uhlířová, V. *Vztahový labyrint v náhradní rodině*, Říčany: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2012. 36 s. [příručka], s. 16

2.3. Dílčí závěr – Standardní výchovné prostředí

„Uspokojivé fungování páru či rodinného systému vyžaduje vhodnou rovnováhu mezi dvěma procesy: udržováním stability a přizpůsobováním se změnám. Rodina musí být v rovnováze a mít určitý řád, aby mohla být adaptabilní a přitom si uchovat pocit kontinuity, rodinné identity. Současně musí citlivě reagovat na potřeby změny a růstu jak u jednotlivých členů rodiny, tak u rodiny jako celku a také reagovat na měnící se vnější podmínky“, uvádí Sobotková.

Rodina je celek. Celek je víc než součet jejích částí. Sobotková konstatuje, že systém nepoznáme rozdělením na detaily, protože obsahuje něco víc než souhrn vlastností jednotlivců. Rodina se rozkládá v prostoru a čase v biologických a sociálně-historických souvislostech. Koheze – soudržnost představují pozitivní síly, které drží pohromadě vztah. Koheze je dosaženo rovnováhou dostředivých (věrnost, oddanost, potřeba někam patřit) a odstředivých (autonomie jednotlivce) sil. Komplementarita – vzájemná slučitelnost členů rodiny. Vzájemně se doplňují ve svých potřebách, vlastnostech, schopnostech. Efektivita rodinných rolí, způsoby řešení konfliktů, podpora vlastního kladného sebepojetí.

„Rodinná identita – subjektivní aspekt rodinné celistvosti. Je to kognitivní a emocionální „my“ dané rodiny. Představuje zachovávání jistých hodnot, spojenectví při řešení problémů adaptace, vzájemné doplňování, vědomí vzájemné blízkosti, sounáležitosti, projevy zájmu a vřelosti. Rodinná identita je ve funkčních rodinách v relativní rovnováze s osobní autonomií svých členů. Identita zahrnuje vědomí kontinuity. Členové rodiny se zdravou identitou sdílejí podobný vztahový rámec pro chápání a vysvětlování okolního dění.“³⁹

Rodinné interakce – systémově založené dynamické způsoby komunikace členů rodiny – well being – každodenní vzorce komunikace a chování utvářejí celkovou a jedinečnou atmosféru rodiny. Původně výzkum rodin vyrůstal ze sociologie a často se používaly self-reports (sebeposouzení) a kódovací systémy k diagnostice rodiny. Bylo identifikováno šest dimenzí, které odlišují rodiny dysfunkční od normálních. Dimenze. Dominance – struktura moci. City – emoční reakce a vztahy. Komunikační dovednosti –

³⁹ Sobotková, I. *Psychologie rodiny*, Praha: Portál, s.r.o., 3. vydání, 2012. 219 s., s. 24, 45

jasnost, přímost, soulad verbální i neverbální úrovně. Chování při řešení problémů. Konflikt – dysfunkční je intenzivní konflikt, ale také jeho úplná absence. Podpora, pečování, respekt, ocenění, porozumění.⁴⁰

Významnou složkou emoční komplexity je temperament dítěte, kdy živější děti provokují interakce, kognitivní schopnosti dítěte a také míra emočního uvědomění významných druhých. Ti v raném věku pomáhají dítěti kategorizovat situace, prožitky, ukazují způsoby řešení, vysvětlují význam situace. Dítě je však v procesu vývoje emoční komplexity aktivním partnerem⁴¹

Zdravé rodinné fungování: začlenění jedince do rodinné struktury, ekonomická podpora, péče a výchova, ochrana. Podstatné faktory – soudržnost, adaptabilita, komunikace. *„Rozrůžňováním rodinných struktur a forem uspořádání se komplikuje otázka zdravého rodinného fungování. Její hodnocení je v dnešní postmoderní době zproblematizováno tím, že normalitu a patologii rodiny můžeme vnímat jako sociální konstrukt.“*⁴²

Normální rodina z pohledu medicínsko-psychiatrického je taková rodina, v níž žádný člen nevykazuje symptomy či patologie. Nelze však s jistotou říci, že jeden nemocný člen vyvolá dysfunkci rodiny. Dále se musí počítat s vlivem vlastní psychické odolnosti (resilience) jedince. Ten může nakonec vycházet z velmi nepříznivého prostředí, přesto zůstane asymptomatický. Humanistické teorie považují za normální rodinu jako ideálně fungující společenství. Hodnotí se podle toho do jaké míry je naplňována věrnost, porozumění, tolerance, uspokojování potřeb druhých, vývoj dětí. V odlišném sociokulturním prostředí může být jinak nastaven ideál rodiny. Proti humanistickému pojetí lze podotknout, že existují rodiny, které nezapadají do daného ideálu, přesto fungují velmi dobře. Sociologický pohled staví Sobotková na měřítku průměrnosti, které se uplatňuje jako norma, pak právě průměrná rodina je normální. Vychází se ze statistik, kdy Gaussova křivka vypovídá o nenormálnosti kvalitně fungující rodině, stejně jako o dysfunkční rodině, protože se pohybuje mimo průměrná data. To není

⁴⁰ Sobotková, I. *Psychologie rodiny*, Praha: Portál, s.r.o., 3. vydání, 2012. 219 s., s. 24, 25, 38, 47

⁴¹ Czeokoová, K. a kol. *Emoční komplexita*. In: Československá psychologie 2014, ročník LVIII, číslo 2, Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2014. 141 - 152 s.

⁴² Sobotková, I. *Psychologie rodiny*, Praha: Portál, s.r.o., 3. vydání, 2012. 219 s., s. 72, 41

vhodná interpretace výsledku. V důsledku se můžeme navíc dočkat, že za normu budou považovány patologické vzorce chování, protože budou patřit do průměru. Přístup podložený systémovou teorií je zaměřen na procesy probíhající v čase. Jedná se o udržování a vývoj rodinného systému vzhledem k měnícím se potřebám rodiny v závislosti na věku členů rodiny. Z toho plyne, že mnoho možností je správných.

Standardní výchovné prostředí je funkční rodina. Je to víc než malá neformální skupina. Rodina je něco jiného než tým. Rodina je ohraničený ale zároveň otevřený systém. Vzhledem k tomu, že rodina se skládá ze živých bytostí, lze ji nazvat organismem, kde každý člověk má svoji funkci, která by se měla v rámci možností střídat. Sociální opora vytvořená rodinou je významným faktorem pro míru odolnosti člověka vůči nepříznivým vlivům okolí a působí jako podpůrný zdroj pro adaptaci dítěte. Stabilita a přizpůsobování se prostředí je základem udržení rodiny. Východiskem rodinného soužití jsou mezilidské vztahy naplněné kladnými emocemi. V dětství je důležitý přímý osobní kontakt mezi dětmi a dospělými. V dospělosti není leckdy možné se často navštěvovat, vztahy však zůstávají. Vnější projev vztahů je komunikace. Vnitřním projevem vztahů je důvěra k druhému, která navozuje pocit bezpečí a jistoty.

3. NESTANDARDNÍ VÝCHOVNÉ PROSTŘEDÍ

3.1. Nestandardní rodina

Prostředí, v němž rodina žije, ovlivňuje vývoj rodiny i jednotlivců.⁴³

Zažilo-li dítě poklidnou rodinnou atmosféru, o to hůře snáší rozbroje, negativní komunikaci, rozpad rodiny. V takových situacích se dítě snaží dle svých možností navrátit dřívější klidný stav. Je to jeho cílem.

Hodnota cíle se při problémech subjektivně zvyšuje. Není-li možné se k cíli přiblížit standardním chováním, nastupuje frustrace, hněv, agresivita. Není-li ani to účinné a cíl se vzdaluje, dostavuje se smutek a deprese. Cyklus vzdání se cíle pokračuje tak, že smutek tlumí aktivitu, čímž cíl opouští pole zájmu. Jedinečnost každého člověka umožňuje mnoho variací prožitku neúspěchu a chuť jít za svým cílem i přes problémy. Část osobnosti je ovlivněna geneticky – emoční reaktivita. Osoby s depresivními sklony si před sebe kladou úkoly náročnější až nereálné oproti vyrovnaným jedincům. Rozsah možností řešení je individuální, protože každý disponuje jinou mentální výbavou.⁴⁴

Bez kladné podpory člověk nemůže žít. Člověk je na těchto plusech závislý, přes tuto kvalitu můžeme změřit jeho reálnou budoucnost. Jak dlouho člověk vydrží bez kladného hodnocení od okolí. Když dítě nezískává plusové body od rodiny, hledá je ve školním kolektivu – vrstevnické skupině. Nedosáhne-li úspěchu ani tam, hledá jiný sociální prostor a zapojí se do gangu. Cílem jedince je najít si svůj „okruh souhlasu“. Lidé v jeho blízkosti jej považují za „dobrého“. ⁴⁵ Slova „jsi dobrý, seš fakt třída“ nebo jinou formu uznání pak získá i za morálně či právně nepřípustný čin.

Sociálně patologické projevy

Sociální patologie představuje nejen problém duševního zdraví jedince ve společnosti, který se neumí přizpůsobit, ale také patologický stav celé společnosti.⁴⁶

⁴³ Sobotková, I. *Psychologie rodiny*, Praha: Portál, s.r.o., 3. vydání, 2012. 219 s., s. 40

⁴⁴ Blatný, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s., s. 158

⁴⁵ Kalinauskas, I. *Sám se světem*, Jihlava: Centrum ekologie člověka, o. s., 2005. 255 s., s. 94

⁴⁶ Laca, S. *Sociopatológia v pedagogických súvislostiach*, Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2014. 175 s., s. 9

„V 21. století je za sociální patologii považována sebevraždnost, alkoholismus, homosexualita, narkomanie, prostituce, rozvodovost, nezaměstnanost, válka, drogové závislosti, násilí, agresivita, patologie rodiny, pohlavní nemoci.“⁴⁷

Jedná se o nežádoucí jevy porušující sociální, morální nebo právní normy. Během svého života si člověk vytváří určitá pravidla, která dodržuje od dětství a v dospělosti si je už ani neuvědomuje. Leckdy se podle Lacy bagatelizuje úplnost rodiny, tedy přítomnost otce i matky.

Studie o výskytu zdravotních problémů, emocionálních problémů a poruch chování na 17110 dětech z USA prokázala, že děti z úplných rodin jsou na tom dvakrát lépe než děti s jedním vlastním rodičem.⁴⁸

Nepředvídatelnost a nejistota v rodině

K nepředvídanému chování významných druhých dle Rosse mají rodiny s těmito problémy: rozvod, nový partner, separace, smrt, sociální patologie, nedostatek finančních prostředků, ztráta zaměstnání některého z rodičů. Dalšími faktory jsou vážná onemocnění – fyzická, psychická, málo času na dítě, nedůslednost, chybějící kontrola, nedostatek komunikace.

Děti ve věku do 12 let reagují na situaci frustrací, dochází u nich k emoční deprivaci, k různým psychosomatickým onemocněním, pociťují bezmoc. Jejich prožívání se pak může projevit na chování ve společnosti – plačtivost, apatie, úzkost, agrese. Subjektivně více pociťují změny děti v pubertě a adolescenti. Již mají určitou předchozí zkušenost, vybudované zvyky. Navíc touží po větší samostatnosti, tvoří si vlastní identitu, více je přirozeně zajímá život mezi vrstevníky, mají více zájmových činností, ale chtějí se vracet do bezpečí domova. Jejich prožívání se pak může projevit na chování ve společnosti – opíjení se, krádeže, útěky.⁴⁹

Nepředvídatelnost v rodině má mnoho důsledků. Pokud děti byly z chaotické rodiny umístěny do strukturovaných náhradních rodin s jasnými pravidly a disciplínou,

⁴⁷ Laca, S. *Sociopatológia v pedagogických súvislostiach*, Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2014. 175 s., s. 11

⁴⁸ Škoviera, A. *Dilemata náhradní výchovy*, Praha: Portál, s. r. o., 2007. 144 s., s. 44

⁴⁹ Ross, L. T. *Family unpredictability (College of Charleston)*. In: Devore, D. M. (ed.) *Parent-Child Relations: New Research*, Nova Science Publishers, Inc., 2006. 219 s., s. 127, 134

dramaticky se změnilo chování těchto dětí. Jeden šestnáctiletý chlapec poznamenal: „... je hezké vědět, že to, co říkají, myslí vážně...“⁵⁰

Na pomezí institucionálního a rodinného zařízení jsou azylové domy pro matky s dětmi. Zde jsou poskytovány sociální služby s cílem pomáhat při řešení okamžitých potřeb v krizové situaci. Pracovníci se snaží u klientely zastavit sociální propad, poskytují sociální terapii a poradenství. Podporují matky samostatně zvládat jejich znovuzapojení do běžného života.

3.2. Institucionální výchova

„Institucionalizace přivádí člověka na vysoce organizovaný způsob života, provázený ztrátou samostatnosti a iniciativy. Tím dochází ke změně postojů, hodnot a potřeb. Osobnost degraduje, ztrácí schopnost návratu do společnosti.“⁵¹

Dětský domov jen částečně nahrazuje funkci opravdového domova. Naplňuje jen některé linie – prostor a materiální zabezpečení, kamarádi. „Moji lidé“ – je jich celkem mnoho, jsou tu jen v pracovní době. Nežijí zde svůj život jako klienti. O genetické a vztahové kontinuitě nelze mluvit vůbec.

Dětské domovy rodinného typu nenaplnují představy o modelu rodiny. Vychovatelé docházejí do skupiny, střídají se, často je to pro ně pouze kariévní zastávka. Pedagogicky vzdělaný vysokoškolák se cítí nevyužitý při domácích pracích, které jsou navíc podobné těm, které vykonává ve své vlastní rodině. Hrozí syndrom vyhoření. Specifikem postsocialistických zemí je, že veškeré domácí práce provádí samotní účastníci. Pere se doma, vaří se doma z prvotních surovin. Proto nelze porovnávat vaření v České republice s vařením v USA, kdy se hotová jídla pouze ohřívají.⁵²

„Zapomeňte na to, že byste si je vzaly domů, nechte je žít. Tady mají všechno, co potřebují. Jídlo pětkrát denně, z toho dvakrát teplé. Dostatek oblečení, spoustu dárků od sponzorů. V zimě jezdí na hory, v létě k moři. A nechtějí k cizím lidem, sní o tom, že se vrátí domů. Víte, jak je to strašné, když přijde hladové, podvyživené dítě,

⁵⁰ Ross, L. T. *Family unpredictability (College of Charleston)*. In: Devore, D. M. (ed.) *Parent-Child Relations: New Research*, Nova Science Publishers, Inc., 2006. 219 s., s. 135

⁵¹ Fischer, S., Škoda, J. *Sociální patologie, analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2009. 224 s., s. 183

⁵² Škoviera, A. *Dilemata náhradní výchovy*, Praha: Portál, s. r. o., 2007. 144 s., s. 105 - 107

*keré nedokáže pochopit, že má spát v posteli, protože postel nikdy nevidělo? Lehají si na zem, jak byly zvyklé. Máme tu děti, které spaly pod mostem, když je opustila matka, a teprve po třech dnech se odvážíly zatahat strážníka za rukáv. A přesto ty děti své rodiče milují, mají pro ně spoustu omluv a trpělivě čekají na každý projev, že na ně nezapomněli.*⁵³

Je běžné, že nový člen skupiny pocítuje v novém prostředí určitou nejistotu a vítá, pokud mu odborný personál nabídne adaptační plán. Nemusí se jednat jen o nové příchozí z rodin, mohou se do konkrétního zařízení vracet děti, které zde již byly. Nebo mohou mít již zkušenost s jiným výchovným zařízením. Nový člen je odborníky posouzen dle spisu a krátkého pohovoru. Pak je zařazen do konkrétní skupiny, je seznámen s řádem a podmínkami komunitního života. Součástí adaptačního plánu má být také systematické seznamování s ostatními dětmi a dospělými v instituci. Je vhodné, když je dohodnuto dopředu, kdo ze zkušenějších dětí bude nováčka doprovázet, informovat, případně mu pomůže v drobných nesnázích. Personál věnuje zvýšenou pozornost pozorování dítěte včetně budovaných vztahů ve skupině.⁵⁴

Šikana v instituci

*„Norma skupiny: různé skupiny se odlišují ve svých normách dle konkrétního sociálního kontextu. Normu člověk včleňuje do svých činností, plní ji pod hrozbou sankce, je sociálně připoután ke skupině.*⁵⁵

Agresivita (z latiny ad-gredior – přistoupit blízko, napadnout) je vědomé chování za účelem ublížení, omezení svobody, poškození osoby nebo věci. Důvodem je změna hodnot – více majetku, vyšší výkon, rostoucí sobectví, málo ohleduplnosti. Postupná agresivita je obranné postavení, nebo směřuje k postupnému dosažení cíle, čímž bývá uspokojení potřeb. Naopak instrumentální agrese, neboli „chladná“, je systematická činnost k posílení dominance ve skupině. Nejprve jsou projevovány zjevné antipatie, pak verbální útoky, proces vyvrcholí fyzickým napadením jiné osoby, uvádí Laca. Pokud

⁵³ Zezulová, D. *Domov je místo, odkud tě nevyhodí, ani když vyrosteš*, Praha: Smart Press, s.r.o. 160 s., s. 24

⁵⁴ Pašek, V. *Práce s dítětem po umístění do dětského domova*. In: Vašátková, J., Vyhnálková, P. *Rodina a náhradní rodinná péče*, Olomouc: Hanex, 2008. 79 s., s. 58

⁵⁵ Laca, S. *Sociopatológia v pedagogických súvislostiach*, Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2014. 175 s., s. 31

atakovaná osoba neustojí útoky, může docházet k sebepoškození v nejzávažnějším případě suicidem.

Vrstevníká agrese se může projevovat i ve skupinách, které jsou v institucích zajišťujících výchovu dětí.

Vezmeme-li v úvahu globální příčiny násilí dle Lacy, jedná se o ztrátu jistot, rizikovost, institucionalizaci, z níž plyne nejistota a nezakořeněnost. Navíc děti znají například z biologické rodiny jediný způsob řešení problémových situací právě násilím.⁵⁶

Souvisí šikana s potřebou ovládat své okolí? Každý chce prokázat své schopnosti, získat svým jednáním obdiv respektive společenskou hodnotu.⁵⁷

Škádlení a šikana mají svoje hranice, které jsou u každého jedince odlišné. Posoudit to může jen ten, který je terčem. U škádlení však je možné aktivitu opřevovat, lze ji kdykoliv zastavit. Šprýmaři jedince respektují a na jeho přání přestanou. Přestože dotyčný cítí lehké naštvání, sám se tím baví.⁵⁸

Do šikanozního chování podle Koláře patří fyzická agrese, používání zbraní, slovní zastrašování, krádeže, ničení a manipulace s věcmi, násilné a manipulativní příkazy, zraňování izolací, pomluvy, dehonestující kresby. Šikana se projevuje jako kolektivní závislost například při příchodu každého nového člena do kolektivu. Agresoři potřebují pocítit uspokojení podobně jako toxikomani při bažení. Šikana může být i důsledkem poruchy vztahů ve skupině, kdy se začíná ostrakismem. Jsou měněny hodnoty skupiny vůdcem. Postupně jsou tyto negativní hodnoty přijímány ostatními členy a je podporováno totalitní chování vůdce a jeho přívrženců.

Předpoklady k šikanování máme v sobě. Většina útočníků nemá psychopatologickou diagnózu. Agrese a krutost je v určité míře v každém člověku. Akceleračním faktorem je podle Koláře egoismus a egocentrismus. Brzdícím faktorem je morálka a duchovní rozměr člověka.

⁵⁶ Laca, S. *Sociopatológia v pedagogických súvislostiach*, Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2014. 175 s., s. 49 – 51, 63

⁵⁷ Bedrnová, E., a kol. *Psychologie a sociologie řízení*, Praha: Management Press, 2002. 586 s., s. 271

⁵⁸ Odysea: *Jak zlepšit vztahy v naší třídě* [on line]. 2007[cit. 2014-09-10].

Dostupné z: http://www.odyssea.cz/soubory/e_kurzy/jak_zlepsit_vztahy_v_nasi_tride_2_stupen_zs.pdf

Touha „mít věci pod kontrolou“ je dalším faktorem, který rozvíjí násilné jednání. Nedaří-li se například mít pod kontrolou rodinné vztahy, vznikne motiv něco řídit. Jako první se nabízí blízcí lidé v kolektivu. Šikanozní chování je čistě lidským projevem.

Skupinová dynamika je podporována vztahy mezi dětmi, kdy dojde k destrukci svobody, rozkladu svědomí skupiny i jednotlivců. Je využito touhy po moci, tlaku skupinových norem, konformita a závislost na vůdci. Touha po moci začíná „vymýváním mozku“. Ostatní členové kolektivu jsou pod permanentním informačním tlakem uchvatitele. Obětím jsou vnuceny postoje a způsoby myšlení, které by bez vlivu druhých nepřijali. Dochází k rozpadu původní identity, což vyvrcholí přidělením nové hanlivé přezdívky. Kolář popisuje, jak se některý z agresorů pasuje na „ochránce“ oběti. Co z oběti nedostane agresivní útočník, to z něj dostane ochránce po dobrém. Šikanozní chování vzrůstá, když útočníci zjistí, že vše funguje. Davové jednání přechází například při rituálních tancích do tranzu, kdy lidé v davu nad sebou ztrácí kontrolu a jednají zcela nepochopitelně. U oběti se mění chování, myšlení a emoce. Tím dochází ke změně identity.

Každá organizace nebo skupina potřebuje pro svoje fungování rozdělení rolí a hierarchii. Jedinci a nižším sebevědomím nebo se strachem, aby se nestali oběťmi, se sami nabízí vůdcům k ponižování druhých. **Šikanování jako tradice v instituci.** Pak už nezáleží na tom, kdo přijde a kdo odejde, jde o systém předávaný - „co jsem si užil já, užiješ si taky“. Šikanováním dochází k fyzickému a psychickému utrpení oběti, ke ztrátě iluzí o společnosti, k fixování antisociálních postojů u agresorů.⁵⁹

Mezi další faktory zapříčiňující šikanu jsou poruchy prostředí – nízká nebo žádná prevence, podcenění skupinové dynamiky, poruchy rodiny – selhání citového naplnění, absence duchovních a mravních hodnot, agrese od rodičů, domácí dril. Vztažné skupiny. Jedná o skupinu či spíše gang mimo instituci. Ten podporuje autoritu agresora v instituci. Dalším podpurným faktorem jsou širší negativní společenské vlivy.

Specifická traumata vzniklá šikanováním se řadí mezi nejtěžší psychická traumata. Fyzické rány se zahojí a přestanou bolet. Psychická trhlina v sebepojetí, trvalé chyby při

⁵⁹ Kolář, M. *Bolest šikanování*, Praha: Portál, s.r.o., 2005, 2. vydání. 255 s., s. 29, 30, 35, 72, 78 – 82, 99, 100

percepci druhých, narušená schopnost důvěřovat druhým lidem, poruchy adaptace, případně rozvrácení osobnosti, jsou příznačné pro oběti šikany.

Šikana ve výchovných institucích dosahuje až třiceti procent. Nahrává k tomu koncentrace dětí s narušeným morálním vývojem, malé ubytovací prostory, zakořeněná tradice šikany, nepřipravenost pedagogických pracovníků na efektivní zvládnání šikany. V uzavřené instituci žijí jedinci, kteří potřebují dlouhodobou intenzivní péči. Zachází se s nimi v polovojenském režimu, spíše jako se skupinou nikoliv s důrazem na jednotlivce. Žijí dlouhodobě v komunitě, chybí jim rodinné zázemí a ochrana. Jsou závislí na kolektivním životě a na rozhodování personálu. Často dochází k izolaci lidí z výchovných zařízení více, než nařizují předpisy. Autoritativní řízení bere dětským obyvatelům možnosti rozhodování, mají jen dodržovat pravidla. Obyvatelé jsou zde nedobrovolně.⁶⁰

Při řešení šikany jsou kladeny vysoké nároky na pedagoga – vychovatele. Musí být odvážný a rozhodnutý případ zcela dořešit. K tomuto kroku může přispět vědomí toho, že se stává spolupachatelem, pokud je pasivní. Nefunguje-li předepsaný kompetenční postup při řešení šikany, obracejí se tito lidé na média a odborníky mimo zařízení. Jejich rozhodnutí musí přerůst v přesvědčení, že dělají správnou věc, protože zveřejněním případu se sami vystavují riziku šikany od kolegů. Například tím, že jej nebude chtít stávající kolektiv, nepřijmou jej do zaměstnání v podobném zařízení. Bude na něj také pohlíženo jako na bonzáka i ve světě dospělých. Nezaměstnanost leckdy působí jako hrozba číslo jedna. Může se proti dotyčnému postavit i rodina, které chybí příjmy, je-li dotyčný bez práce.

Psychosociální moratorium

Přestože se za dítě považuje jedinec do věku 18 let, chci zdůraznit, že většina mladých lidí starších 18 let ještě několik let spoléhá na rodinné zázemí. Jedná se o domov. Státní péče dnes sice poskytuje program „Na půli cesty“, ale jen v omezené míře. Specifickým traumatem proto nazývám i prožívání situace, kdy už nikomu nezáleží na odchovanci dětského domova. O to horší jsou pocity bezmoci a bezradnosti, když z vysoce organizovaného způsobu života přecházejí do pozice „každému jsem fuk“.

⁶⁰ Kolář, M. *Bolest šikanování*, Praha: Portál, s.r.o., 2005, 2. vydání. 255 s., s. 144 - 146

Nerealizované psychosociální moratorium přivádí právě tyto jedince do věznic, kde opět nacházejí jistotu a bezpečí.

3.3. Náhradní rodinná výchova

Úmluva o právech dítěte v článku 7, 8, 9 upravuje právo dítěte na registraci po narození, právo na jméno, státní příslušnost a také právo na to, aby dítě znalo své rodiče. Aby od nich nebylo odděleno, je dalším právem zde uvedeným. Tím státu vznikají povinnosti vést matriční záznamy, zajistit registraci totožnosti rodičů, ustavit služby rodinné péče tak, aby nedocházelo k oddělování dětí od rodičů, k výchově u pěstounů.⁶¹

Náhradní výchova. Slovo náhradní nereflektuje realitu, přesto je v naší odborné terminologii zavedeno jako výchova vykonávaná někým jiným než biologickými rodiči. Pojem náhradní, jak popisuje Škoviera, totiž obecně chápeme jako zastupující, rezervní, často dokonce ve významu nerovnocenný. Tento kontext není v oblasti výchovy žádoucí. Má-li být výchova jako cílená činnost pro rozvoj osobnosti jednotlivce včetně předávání poznatků, hodnot, schopností a postojů vůči sobě samému i okolí, je výchova a sebevýchova hlavní činností v životě člověka.

„Děti přijímané do náhradní péče mají za sebou traumata, která se běžné populaci vyhýbají. Často pocházejí z nechtěných těhotenství, mají za sebou těžkou minulost, prožily trauma odmítnutí vlastními rodiči a byly vyňaty z domácího prostředí.“ Děti zařazené do náhradní výchovy jsou jiné, vnímáme je jako děti se speciálními potřebami. Je to však zavádějící, protože tyto děti mají stejné základní potřeby, jaké jsou u dětí z běžné populace. Potřeba určité proměnlivosti a kvality, množství, vnějších podnětů. Potřeba vnímat smysluplnost světa, zažívat určitou stálost, řád. Potřeba primárních, sociálních a emocionálních vztahů. Potřeba společenského uplatnění a patřičná míra společenské hodnoty. Potřeba otevřené budoucnosti a životních perspektiv.⁶²

⁶¹ Zermatten, J. *Cesty ke škole respektující a naplňující práva dítěte: sub-projekt PF 098: Nejlepší zájmy dítěte v kontextu úmluvy o právech dítěte*, 1. vydání, Brno: Česko-britská o.p.s., 2013. 432 s., s. 92

⁶² Škoviera, A. *Dilemata náhradní výchovy*, Praha: Portál, s. r.o., 2007. 144 s., s. 26, 41, 93

Dalším traumatem, které dítě zažívá je samotný přechod z jednoho prostředí do druhého. Nemusí se jednat vždy o jen o vstup do nové rodiny, ale také přestup z jedné instituce do druhé. Jistoty a vztahy, které si dítě vybudovalo, opět ztrácí. Musí vydat mnoho energie na adaptaci v nových podmínkách.

Pseudovzájemnost vyjadřuje umělou snahu o soudržnost. Zvenčí může vypadat jako opravdová soudržnost a velká vzájemná láska, ale uvnitř rodiny pozorujeme méně kvalitní komunikaci. Někdy je rodinou používána jako obrana při traumatizujících událostech. Jsou-li vazby doopravdy tak pevné, pak lze mluvit o nadměrném emočním připoutání, o hyperidentifikaci s rodinou s omezenou nebo žádnou autonomií jedince. Rodiny uměle vytvořené, například děti z více manželství, pěstounská rodina zvyšují záměrně soudržnost třeba novými tradicemi místo původních.⁶³

„Pár dní strávených v normálním rodinném prostředí je pro děti ústavní péče ohromná deviza. Majka k nám přijela na několikadenní návštěvu. Když se vrátila zpět do dětského domova, psala nám nečitelné dopisy plné pravopisných chyb, ale také plné vzpomínek, nadšení a radosti. Paní ředitelka nám později volala a děkovala za to, jsme pro Majku udělali. Řekla nám, jak nesmírně jí to pomohlo v sebehodnocení, vnímání světa, jak se těší na naše dopisy a jak ohromně se zlepšila ve škole.“⁶⁴

3.4. Dílčí závěr – Nestandardní výchovné prostředí

Porovnejme přístupy druhých lidí k dítěti. Vyjadřování kladných emocí – podpora, pochvala, ocenění. Vyjadřování záporných emocí – slovní invektivy, fyzické útoky, vynucená poslušnost. Bez projevu emocí – nezájem. Cílem proaktivní agrese je získat nad druhým člověkem vliv, výhodu či dominantní postavení. Je to získané chování, které může být prostřednictvím sociálního učení posilováno.

Pokaždé, když dospělý vezme dítě do náručí, pohoupe ho, nakrmí a mluví na něj, ukazuje obrázky, probíhá před ním komunikace, dochází ke stimulování vývoje mozku, uvádí Purvis.⁶⁵

⁶³ Sobotková, I. *Psychologie rodiny*, Praha: Portál, s.r.o., 3. vydání, 2012. 219 s., s. 42

⁶⁴ Zezulová, D. *Domov je místo, odkud tě nevyhodí, ani když vyrosteš*, Praha: Smart Press, s.r.o., 2012. 160 s., s. 40

⁶⁵ Purvis, K. B. *Dítě v nové rodině*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2013. 252 s., s. 35

Přílišným vyjadřováním kladných emocí může dítě získat vysoké sebevědomí, pocit nepřekonatelnosti a dokonalosti. To v konečném důsledku může ohrozit jeho psychickou stabilitu při neúspěchu, případně si jej nebude chtít přiznat, začne výsledky kamuflovat a lhát. Všechny ostatní může začít považovat za méněcenné, nevýznamné. Je podporována sebestřednost.

Dítě je vděčné i za takový projev pseudozájmu, které mu věnuje agresor – ochránce, když z dotyčného dostává věci po „dobrém“. Odměňuje se mu poslušností, i když se vyhřívá na výsluní zájmu jen pár okamžiků. Někdy udělá i něco navíc, jen aby slyšelo, že je dobrý, v jakémkoliv kontextu. Dítě pociťuje nízké sebevědomí a obavy, zda všechno dělá dobře dle představ uzurpátora. Když mu není nabídnut jiný kvalitnější vztah, začne k agresorovi cítit i pozitivní emoce. V konečném důsledku může být exekutorem vůdcových rozkazů nad dalšími oběťmi.

Nezájem a přehlížení od osob, které dříve patřily nebo mají patřit mezi významné druhé, způsobuje nejistotu v identitě, chybí zpětná vazba. V takovém případě se jedná o nepřímou agresi, jako je záměrné ignorování, vyloučení ze skupiny, vytváření negativního obrazu prostřednictvím pomluv. Jak jsem výše uváděla, že jiné děti pociťují určitou kvalitu sebevědomí, zde není sebevědomí oslovováno vůbec. Nemůže-li dítě dosáhnout emočního zájmu, neuspokojí svoje potřeby a upadá do depresivních stavů.

Izolace působí dítěti větší újmu než téměř jakékoliv zacházení. Tím se brání rozvoji mozku, dochází k oslabení schopnosti soustředit se, ovládat své emoce, myslet logicky, zpracovávat sociální podněty. Strádá i fyzicky.⁶⁶

Životním cílem člověka je najít dalšího, který bude mít opravdový zájem o dotyčného. Někoho, komu záleží na životní spokojenosti druhého. Aby jej přijímal takového, jaký je. Poskytl mu zázemí, oporu a přitom dostatečný prostor svobody.

Výchova nebo péče? Zažité anglické pojmy foster family care, residential care napovídají, že se jedná spíše o péči. Jak uvádí Škoviera, pojem výchova sice navádí k manipulaci s jedincem, je však výstižnější. Pečujeme-li o někoho nebo o něco, může to být činnost neosobní citově neangažovaná a také jednostranná, není podstatné, zda je pečovatelem muž nebo žena. Do péče je zahrnována služba při udržování tělesné

⁶⁶ Purvis, K. B. *Dítě v nové rodině*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2013. 252 s., s. 35, 36

čistoty, zajištění léků a výživy, rehabilitace či polohování jedince – zajištění základních fyzických potřeb člověka. V péči neočekáváme osobní růst klienta, maximálně se může jednat o zlepšení fyzického stavu. V péči je cílem kvalita současného stavu jedince. Péče vyjadřuje závislost potřebného na pečovateli. Výchova je spojena se socializací člověka, podporuje rozvoj intrapsychických a interpersonálních dovedností. Budují se etické hodnoty, muž a žena v roli vychovatele se navzájem doplňují. Výchovou je sledována perspektiva člověka. Výchovou dosahujeme souladu mezi osobními a společenskými normami. Při výchově je nutná oboustranná spolupráce a v důsledku rovnocennost aktérů.

„Z faktu, že počet dětí v zařízeních i náhradních rodinách přes pokles populace roste, je zřejmé, že se nepodařilo to, co by v této oblasti mělo být doménou rezortu – taková depistáž a sociální práce, aby děti byly výjimečně odebírány z biologické rodiny.⁶⁷“

Nestandardní výchovné prostředí – klasifikace

- Dětský domov. Dětský domov se školou. Diagnostický ústav.
- Azylový dům pro matky s dětmi.
- Věznice ve Světlé nad Sázavou. V této věznici bylo v roce 2002 otevřeno specializované oddělení pro matky s dětmi do věku tří let, výjimečně do čtyř let. Podněty ve vězeňském prostředí jsou omezené, starším dětem by nestačily pro řádný rozvoj.
- Nefunkční rodina – patologické chování rodičů (závislosti, násilí).
- V domácnosti, kde jsou provozovány záměrné aktivity postižitelné dle trestního práva (podrobněji v podkapitole Dílčí závěr – Souvislosti prožívání a specifických traumat).
- V domácnosti s jedním rodičem. V domácnosti se 4 a více dětmi.
- V domácnosti pod hranicí chudoby bez vlastního majetku a bydlení.
- V domácnosti ostatních příbuzných osob. V náhradní rodinné péči.
- V domácnosti kde jsou provozovány záměrné aktivity komplikovaně postižitelné dle trestního práva. Podrobněji v podkapitole Dílčí závěr – Souvislosti prožívání a specifických traumat.

⁶⁷ Škoviera, A. *Dilemata náhradní výchovy*, Praha: Portál, s.r.o., 2007. 144 s., s. 18, 23, 30

4. ZPŮSOBY MINIMALIZACE VZNIKU A DŮSLEDKŮ SPECIFICKÝCH TRAUMAT

4.1. Organizace institucionální výchovy

Diagnostika vztahů ve skupině a intervence proti šikaně

K diagnostice šikanování můžeme použít metody dynamické nebo testové. Dynamická diagnostika funguje na základě interakce s klienty – povídání, hry, pozorování. Odhaluje situaci ve skupině, převažující postoje, hodnoty, morálku a také vztahové vazby. Sociometrické hry, práce s osobním teritoriem, arteterapie vyjadřující vztahy, pozorování při utváření třídního kruhu. Diagnostické hry mohou mít zároveň léčebný potenciál. Při intervenci do skupinových vztahů nepoužíváme hry, které vedou k vítězství a porážce. Je třeba zařazovat hry kooperativní. Pedagog pracující na úzdavě skupiny musí být morálně inteligentní, demokratický s přirozenou autoritou u dětí.

Testová diagnostika vychází ze standardizovaných dotazníků, Kolář upozorňuje mimo jiné na Dotazník specifických sociálních rolí, nebo na Socioringový test vztahů. Ten vychází ze dvou základních hledisek. Každý žák hodnotí další členy kolektivu, za jak vlivné je považuje a jak mu jsou sympatičtí. Škálové hodnocení mapuje a diferencuje vztahy v kolektivu.

Základem výběru metody je kvalitní diagnostika situace. Pro odstranění šikany v kolektivu je možné použít metody vnějšího nátlaku, jako je individuální nebo komisionální pohovor. Zde je důležité získat pro spolupráci rodiče a být společně s nimi jedním týmem pro úzdravu agresora i oběti. Po komisionálním jednání by měl tým pedagogů a dalších zúčastněných provést supervizní schůzku ke sdělení dojmů z pohovoru. Navazuje oznámení o potrestání agresorů před celým kolektivem. Dalším krokem je vybudovat ochranu pro oběť šikany. Možné jsou pravidelné individuální schůzky s dětmi, nebo upevnit vztah s rodiči a ve spolupráci s nimi eliminovat případné náznaky nekorektního jednání.⁶⁸

Metoda usmíření vychází z vnitřní proměny vztahů mezi útočníky a obětí. Vhodná je pro děti mladšího školního věku. Předpokladem je, že šikana se ještě neukotvila

⁶⁸ Kolář, M. *Bolest šikanování*, Praha: Portál, s.r.o., 2005, 2. vydání. 255 s., s. 172 – 176, 123, 124

v kolektivním chování. Komunikace probíhá v neformální atmosféře. Je třeba dosáhnout pozitivních činů od útočníka. Tato metoda podle Koláře vykrývá místa, která jsou metodou vnějšího nátlaku opomíjena. Jestliže děti napodobují agresivní rodiče, rozdělení kolektivu na dva tábory, dalším tlakem roste vzpurnost. Leckdy agresora překvapí korektní chování pedagoga, který zároveň nabízí novou identitu a hodnoty. Nabídne mu „lepší já“, odpovědnost za svůj život.

Participace na správě kolektivu

Odpovědnost částečně přenáší na samotnou komunitu díky pravidelným setkáváním, společným rozhodováním o pravidlech ve skupině. Kolář doporučuje, že nejprve každý sám za sebe, třeba anonymně napíše své požadavky na zlepšení vztahů. V menších skupinkách se pravidla zobecňují. Pak se všechny skupinky domlouvají na závazných normách. Skupinové normy pak musí dodržovat všichni včetně dospělých zaměstnanců. Přes všechnu snahu o férové chování je třeba kontrolovat skutečný stav v kolektivu. Konkrétní spolupráce dětí a pedagogů vychází ze společné správy kolektivu. Máme se řídit výsledky sociometrie, nevybíráme však nejvíce dominantní. Je vhodné dva nejúspěšnější vynechat a navrhnout kolektivu k výběru z dalších osmi. Předpokladem jsou také dobré charakterové vlastnosti jedinců.

Demokratické vedení komunity vychází z těchto zásad – aktivní podíl komunity na plnění cílů, oboustranná a rovnocenná komunikace, rovnoprávnost v rozhodování, odpovědnost jednotlivce ke komunitě, zážitkové učení. Mezi hlavní rizika kvalitní komunitní spolupráce je nedodržování pravidel pedagogy, rozbujelá rivalita mezi jednotlivými týmy, chybí morální základ. Dalším nebezpečím je použití vyslanců kolektivu za převodová kola k výkonu rozhodnutí dospělých (hierarchicko-autoritativní systém.) Nebo komunitní chování přistoupí na režim nejsilnější podskupiny. Je třeba si uvědomit, že komunitní život není věčný a po zralé úvaze komunitu rozpustíme, lidi přeskupíme, aby mohla skupina vzniknout v nové kvalitě.⁶⁹

⁶⁹ Kolář, M. *Bolest šikanování*, Praha: Portál, s.r.o., 2005, 2. vydání. 255 s., s. 126, 127, 192 - 196

Změna prostředí

Pro eliminaci traumat ze změny prostředí si některé děti z dětských domovů odnášejí „Kufřík bezpečí“. Jedná o věci, které dítě budou provázet na další cestě životem. Loutka, oblíbená knížka, kompaktní disk se známými písničkami, nahrané vlastní čtení či recitace v různých věkových obdobích. Bazální terapii nejvíce připomíná vůně, kterou si dítě oblíbilo. Může ji obsahovat polštářek. Dnes pracovníci dětských domovů spolupracují s náhradními rodiči a předávají jim zkušenosti s dítětem. Pěstouny učí relaxační masáže s vonnými mastmi či esenciálními oleji. Právě takový rituál podporuje pocit bezpečí a jistoty.

Před odchodem z dětského domova se kolektiv personálu z dětského domova snaží již mladým lidem, kteří ukončili přípravu na budoucí povolání, ulehčit přístup do běžného života. Po celou dobu pobytu je dítě připravováno na samostatnost, učí se finanční hospodaření, plánování, péči o sebe, zodpovědnosti. V ideálním případě poslední rok se vyřizují konkrétní záležitosti – bydlení, zaměstnání, čerpání sociálních dávek. Peníze určené pro start do života ve výši 15 až 20 tisíc korun je vhodné uplatnit právě jako kauci na bydlení. Paradoxně je někdy překážkou osobního úspěchu rodina, která čeká před bránou zařízení a zletilce odváží k sobě domů.

Dosledování je dalším krokem v začátcích samostatného života. Jsou pro mladé organizovány pravidelné schůzky, setkávají se s pracovníky dětského domova, a konzultují s nimi práci, bydlení, vztahy. Zajímavým postřehem je, že vyrůstali v kolektivu a často se bojí samoty, neumí se samostatně rozhodovat. V kolektivu byli zvyklí na rozhodnutí neformálního vůdce skupiny. Nemohou při zvažování pro a proti s ničím porovnat, s nikým konzultovat. Učí se být sami za sebe.

Domov na půli cesty není ve většině případů využíván hned po odchodu z dětského domova. Podle Jandové se do něj dostávají ti, kteří na první pokus v běžném světě neuspěli. V některých dětských domovech se ještě neploletí účastní projektu k osamostatnění, na který navazuje program Externí skupina 18+ pro studující, kdy už bydlí sami. Mladí se v ještě chráněných podmínkách snaží o sebe postarat. Přes

všechny projekty a snahu pracovníků v pomáhajících profesích má institucionální výchova svoje limity.⁷⁰

4.2. Práce s biologickou rodinou, náhradní rodinou

Rodinná diagnóza - charakteristika rodinných rolí, vztahů, komunikace, očekávání, konfliktů a způsobů řešení prezentovaných problémů. Diagnostika má podle Sobotkové obsahovat současné potíže – proč se rodina dostává do péče odborníků. Role a fungování rodičů – partnerský vztah, výkon rodičovské role – schopnost komunikace citů, zajišťování kázně. Rodinné vztahy – jejich dynamika, spojenectví, rozkoly. Proces komunikace – jasnost, přímost, adresnost, otevřenost. Řešení konfliktů a problémů – tolerance, stupeň solidarity v rodině, proces řešení. Základem je kvalitní klinické hodnocení rodiny, pozorování chování v realitě nebo v experimentální situaci, sebesposuzovací techniky.

„Duplikační teorém. Člověk opakuje ve svých vztazích a zejména v manželství a rodičovském chování ty vzorce chování, které se mu zafixovaly v původní rodině.“⁷¹

Život jako tvořivý akt. *„Základní příčiny našeho jednání leží v budoucnosti a ne v minulosti. Jsou určovány modelem potřebné budoucnosti. Kritériem našeho jednání je budoucnost, protože pro dosažení libovolného cíle jednáme dnes. Minulost dává jenom zkušenost a prostředky,... pak situace nevytváří nás, ale my vytváříme situaci,... jaký jsem já, takové situace ke mně přicházejí. Protože člověk vidí jen to, co chce vidět a slyší jen to, co chce slyšet.“⁷²*

Rozvojový cyklus osobnosti

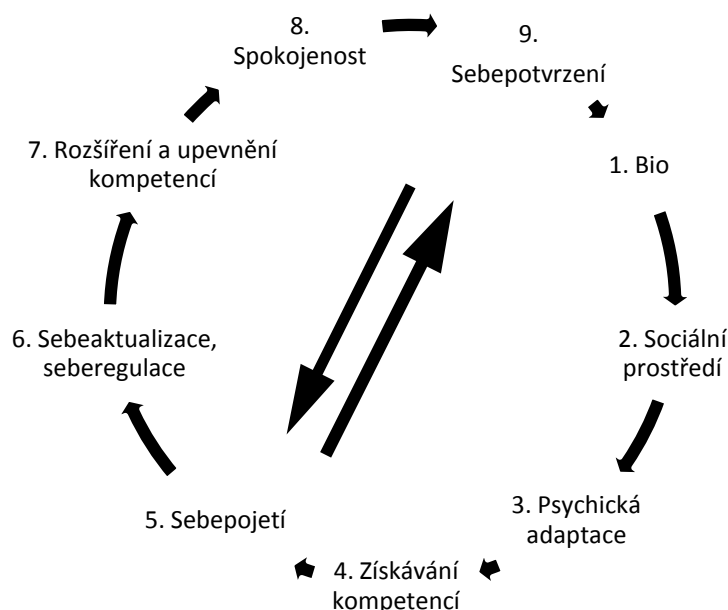
Tento níže uvedený cyklus procházíme několikrát za život, někdy jen částečně, ve zlomových okamžicích života celý. Většinou však až případě nevyhnutelnosti změny, nepracujeme na tom záměrně. Člověk ve všedním životě nereflektuje vlastní myšlenkové a emoční procesy, využívá naučených mechanismů, v nichž je stále více konzervativní. Tím osobnost nereaguje na změny v okolí, nepřijímá nové podněty,

⁷⁰ Peníze: *Není to tak, že jim v osmnácti sbalíme kufr a řekneme, jdi* [online]. 2013 [cit. 2014-09-20]. Dostupné z: <http://www.penize.cz/spotrebite/276782-neni-to-tak-ze-jim-v-osmnacti-sbalime-kufr-a-rekneme-jdi>

⁷¹ Sobotková, I. *Psychologie rodiny*, Praha: Portál, s.r.o., 3. vydání, 2012. 219 s., s. 43, 39

⁷² Kalinauskas, I. *Sám se světem*, Jihlava: Centrum ekologie člověka, o. s., 2005. 255 s., s. 66

jen je posuzuje dle svých kritérií na dobré a špatné. Z celého cyklu může zůstat jen sebestoprvzení vlastního sebestopjetí.

Obr. 2. Rozvojový cyklus osobnosti (zpracováno autorkou)

Bio (1). Škoviera zařazuje mezi biologické nedostatky nejen genetický základ (například početí z příbuzenských svazků), životosprávu a chování matky v těhotenství (alkohol, kouření, nedostatečná hygiena, nesprávná skladba potravin), ale také **prostředí (2)**, které dítě obklopuje v kojeneckém věku a raném dětství (kvalita a množství podnětů, životní úroveň).⁷³

Z takového prostředí si dítě přináší těžko napravitelné mentální postižení. V některých případech se jedná pouze o pseudooligofrenii, kdy sociální zanedbání lze napravit dostatkem vhodných podnětů a vývoj dítěte se srovná s ostatními.

„Tím, že vytvoříme atmosféru, v níž panuje pocíťované bezpečí, odzbrojíme primitivní mozek a oslabíme strach. Jde o velmi důležitý první krok na cestě k uzdravení dítěte a k zajištění jeho náležitého vývoje.“⁷⁴

Adaptace (3) vzniká procesem aktivního přizpůsobování člověka životním podmínkám a jejím změnám. Člověk se musí vyrovnat s novými skutečnostmi, lidmi a prostředím kolem sebe. Základem adaptivního chování je dosažený pocit osobní jednoty.⁷⁵

⁷³ Škoviera, A. *Dilemata náhradní výchovy*, Praha: Portál, s.r.o., 2007. 144 s., s. 46

⁷⁴ Purvis, K. B. *Dítě v nové rodině*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2013. 252 s., s. 58

Získávání kompetencí (4). Minulost dítěte se promítá do celého dalšího života. Variace chování jsou nespočetné. Jak Purvis uvádí, mohou například působit sebevědomě, naučí se manipulovat s okolím. Takové chování vzniklo z potřeby přežít v daném prostředí a vypořádat se s nepříznivými okolnostmi. Scaffolding je metoda budování lešení či opory, můžeme pomoci dítěti s učením se novému úkolu nebo činnosti. Zpočátku bude dítě potřebovat značnou podporu. Vedeme jej a povzbuzujeme, jak jen to je možné. Až si dítě osvojí novou dovednost a má první úspěšné pokusy, ubíráme pomalu ze své podpory na patřičnou úroveň.

Sebepojetí (5) Důležitost sebeúcty. Děti s psychickým traumatem a osvojené děti mají o sobě často velmi negativní představu a cítí se méněcenní. Oslabená sebeúcta na sebe nabaluje celou řadu zdravotních problémů a poruch chování, nebo užívání návykových látek v dospívání. Čím úspěšnější a vážené si dítě připadá, tím lépe dosahuje sebeúcty. Důležitým faktorem duševní pohody je zdravá představa o sobě samém. Sebeúcta je podporována částečně pocitem dítěte, že umí úspěšně dosahovat cílů. Proto je důležité předkládat dítěti reálné cíle. Při jejich dosahování sice musí napnout své síly, ale úkol je zvládnutelný. Významní druzí plní úlohu trenéra, nabízí podporu a možnost riskovat a uspět. Velmi důležitý je časový rozsah, který jsou blízké osoby ochotné věnovat dítěti na hru, naslouchání, podporu při činnostech, udržení pozornosti a kázně. Z toho dítě usuzuje, jak moc na něm druhým skutečně záleží.⁷⁶

Člověk hledá nové možnosti až v době, kdy nefungují staré mechanismy. **Sebeaktualizací (6)** – snahou nereagovat automaticky, pracovat na seberegulaci, **rozšiřováním kompetencí (7)** se však nabízí možnost pokračovat v seberozvoji na úrovni bio-psycho-sociální. Kalinauskas rozpracoval autogenní trénink seberegulace. Diferencované funkční stavy podporují rozvoj a regulaci vitální, mentální a emoční sféry.⁷⁷

Jestliže se základy osobnosti utvářejí do 6 let věku, pak je třeba klást důraz na předškolní věk, kdy dítě vytváří svoji autonomii. Musí získat prostor pro vlastní rozhodování. Zájmová činnost, sport rozvíjí akční rádius seberozvoje. S dostatečným

⁷⁵ Blatný, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s., s. 116

⁷⁶ Purvis, K. B. *Dítě v nové rodině*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2013. 252 s., s. 41, 89, 113

⁷⁷ Kalinauskas, I. *Sám se světem*, Jihlava: Centrum ekologie člověka, o. s., 2005. 255 s., s. 67

základem sebejistoty pak chce dítě zkoušet nové věci, nebojí se udělat třeba i nesprávné rozhodnutí, nemá strach z neúspěchu, zažil-li už úspěch. Ideály a vzory mohou být impulsem pro vytvoření vlastních vizí, které postupně přerostou do konkrétních plánů. Pevné zázemí – jistota, dostatek času pro sebe, pestrost podnětů – dává prostor pro životní varianty, které umožní pocit **spokojenosti** (8) z vykonané činnosti. Tím se podpoří touha po další akci, která dále posunuje hranice seberozvoje, sebepojetí, sebejistoty. Pak člověk jako subjekt, který má vliv nejen na svoje prožívání ale také na okolní situace, zvyšuje svoje životní kompetence.

Člověk je motivován vyhledávat o sobě pozitivní informace z prostředí. **Sebepotvrzováním** (9) je navozen stav duševní pohody, dochází k redukci stresu a pocitu bezpečí v tom smyslu, že jedinec je schopen situace ve svém okolí predikovat a kontrolovat.⁷⁸

4.3. Dílčí závěr – Způsoby minimalizace vzniku a důsledků specifických traumat

Instituce i rodina jako učící se organizace

Vyvážená kultura a kombinace stylů řízení upravuje způsob života v instituci, bio rodině či náhradní rodině. Mocenský prvek, kterým jsou vychovatelé, nebo rodiče, doplňuje rozdělení rolí. Role mají přidělené dospělí i děti. V každé roli jsou obsažené povinnosti i práva jednotlivce. Role je vhodné střídát už jen pro to, aby se ostatní vcítili do kůže druhého. Výkon jednotlivce za podpory či spolupráce ostatních dává prostor pro interpersonální komunikaci. Na vyniknutí jednotlivce je vhodná realizace určitého osobního projektu, za který nese odpovědnost a také radost z úspěchu jen jeden člověk. Prezentace úspěchů osobních, kolektivních či globálních je vhodným připomenutím hodnot komunity, zdůrazněním individuálních úspěchů. Tím vzniká prostor pro situace, které dané děti řídí. Nacházejí tak částečné uspokojení nad tím, že dokážou mít pod kontrolou vlastní život.

⁷⁸ Blatný, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s., s. 116

Je třeba také střídat procesuální funkce – navrhovatel, mediátor, oponent. Většinou jsou tyto funkce zakonzervované a jejich intenzita se stupňuje. Například dítě jako věčný oportunistů samo změní svoji pozici, jestliže jeho funkci zastane někdo jiný.

Copingové metody

Akceptace. Smíření se s realitou.⁷⁹

Altruismus. Projev dobré vůle, snaha druhému poskytnout službu v jeho prospěch.

Anticipace. Uvědomovat si budoucnost a připravovat se na ni.

Intelektualizace. Tendence všechno posuzovat z kognitivního hlediska. Je snaha vytěsnit emocionální část prožitku.⁸⁰

Racionalizace. Konstrukce společensky přijatelného vysvětlení, kterým má být zastřen sobě i ostatním původní důvod jednání.⁸¹

Narace. Součástí posttraumatické zkušenosti bývá rozbití dosavadních představ o sobě samém, o druhých lidech. Existují tři úrovně sdělování traumatu. Intrapersonální, interpersonální a obecně sociální narace. V intrapersonální části jedinec skládá epizody, rekapituluje a promlouvá sám k sobě. Vysvětluje si motivy jednání jednotlivých aktérů. Přehrává si další možné varianty řešení konfliktu. Upevňuje porozumění sobě samému, prožívané pocity, hlavní myšlenku děje. Interpersonální sdělení umožňuje utřídit si vlastní myšlenky, vyslechnout si názory poslouchajících osob.⁸²

„Otevřením se druhým lidem“ si člověk otevírá cestu k získání pomoci a sociální podpory. Znovu popsaná scéna je také částečně prožita, tentokrát však v klidném a bezpečném prostředí. Toto znovuprožití scény z části přepíše původní paměťovou stopu a každé následující převyprávění pak čerpá informace nejen z původní vzpomínky, ale z i těchto průběžných převyprávění. Tímto mechanismem se ze živé

⁷⁹ Křivohlavý, J. *Psychologie nemoci*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2002. 198 s., s. 107

⁸⁰ Mentzos, S. *Přehled psychodynamiky*, Praha: Portál, s.r.o., 288 s., s. 40

⁸¹ Nakonečný, M. *Encyklopedie obecné psychologie*, Praha: Academia, 2. rozšířené vydání 1997. 437s., s. 170

⁸² Křivohlavý, J. *Psychologie nemoci*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2002. 198 s., s. 65

vzpomínky pomalu stává řada frází, která původní zážitek pomalu odsouvá na vedlejší kolej a do zapomnění.⁸³

Obecně sociální narace pak dává společenský kontext konkrétní události. Dochází k zobecnění zkušenosti.⁸⁴

Psaní o zážitcích. Krátkodobě se jedná o nepříjemnou záležitost, protože dotyčný je nucen vracet se v paměti i emocích do nepříznivé situace. Mareš uvádí, že formulováním a uspořádáním textu se však uvolní emoční napětí a v průběhu dvou týdnů dochází ke zlepšení psychického i fyzického stavu.

Grafické znázornění. Jedná se o křivku „čáru života“, kterou jedinec vyjadřuje krizové body svého života, nevrací se již ke konkrétním událostem, ale hodnotí situaci v časovém kontextu.⁸⁵

Sublimace. Přesměrování pudových přání k sociálně přijatelným činnostem.⁸⁶

Podpora životního úspěchu. Životní plán je nedílnou součástí perspektivy každého jednotlivce. Sen se stane plánem, jakmile se dostane na papír. Je třeba začít projektovat budoucnost, byť třeba jen v hrubých obrysech, které se budou postupem času konkretizovat, drobit na dílčí úkoly a postupně bude docházet k jejich plnění.

Podpora životního úspěchu pomocí implementační intence. Základem je určení obou částí řetězce „když - pak“. Je třeba určit, co má být v dané situaci kritickým podnětem a stanovit následné jednání. Konkrétní implementační intence určuje jasný úkol pro jedince. Vyslovuje se v první osobě jednotného čísla. Blatný uvádí, že se nemusí projevovat hlasově, ale větu si přednese v mentální rovině. Například kritickým momentem je každý úkol ve škole („když“). Věta „dokážu to“ je určené následné chování („pak“).

Koncept aktuálních zájmů (current concerns) dává do souvislosti cíle a další psychické procesy. Pozornost, paměť, myšlení, jednání. Latentní mozkový proces probíhá, když máme cíl. Není to zcela vědomá činnost, ovlivňuje však i obsahy denního i nočního

⁸³ Klimeš mysteria: *Paměť dětí na traumatické zážitky* [online]. 2014 [cit. 2015-01-17].

Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/beslan_memory.html

⁸⁴ Křivohlavý, J. *Psychologie nemoci*, Praha: GRADA Publishing a.s., 2002. 198 s., s. 65

⁸⁵ Mareš, J., *Posttraumatický rozvoj člověka*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2012. 200s., s. 65, 66.

⁸⁶ Mentzos, S. *Přehled psychodynamiky*, Praha: Portál, s.r.o. 288 s., s. 41

snění. Mozek prioritně zpracovává informace, podněty vedoucí k cíli i přesto, že dotyčný je chce nyní z myšlení vytěsnit a snaží se je ignorovat. Soustava osobních cílů spoluutváří osobnost a reguluje kognitivní mechanismy.⁸⁷

Struktura hodnot osobnosti přináší poznání vlastních životních priorit. Neméně významný je způsob kritického řazení plusových a minusových hodnot. Rozhodování probíhá na principu „když budu mít tuto hodnotu, nebudu mít druhou“. Z plusových hodnot stavíme výše lepší, výhodnější, užitečnější. Z minusových hodnot stavíme jako první nejmenší zlo. Tím se člověk vědomě seznámí s vlastními rozhodovacími mechanismy. Vedle vlastního žebříčku reálných hodnot lze sestavit žebříček ideálních hodnot. Tím může začít práce na vlastní osobnosti.⁸⁸

Pokud chceme pomáhat dětem, pomozme nejdříve jejich rodičům – terénní sociální práci, sociálně pedagogickým vedením podporujeme fungování rodin a dosahování jejich cílů. Finančně nenáročnými obecními a nájemními byty zřizujeme rodinné bydlení. Až pak hledejme náhradní řešení. Nebudujme však zlaté klece, a poskytněme těmto dětem odborně připravené a empatické lidi.

Odpuštění. Mnoho emočně negativních zážitků, které nejsou odpuštěny, ovlivňují náladu, tělesnou pohodu, základní životní postoj, mezilidské vztahy a pracovní návyky. Mezi prvními, kteří začali používat odpuštění jako intervenční techniku, byl R. C. Hunter, R. Fitzgibbons, M. Kaufman. Ukřivdění lidé se podle Prešinské cítili nepříjemně, trápili se, očekávali spravedlivé potrestání viníka. Nepřijde-li omluva, či jiné zadostiučinění, nastupuje silnější fáze – zlost, myšlenky na pomstu. Ukřivděná osoba se pomalu propadává do beznaděje, nebo se dokonce obviňuje, že incident způsobila. Neustále si přehrává celou scénu znova. Změna postoje z myšlenek na odplatu na snahu odpustit musí být autentická a je zcela v kompetenci ukřivděné osoby. Psychoterapeut nebo dobrý přítel může takovou osobu pouze navést na tento způsob přijetí reality. K odpuštění většinou dochází až po vyčerpání agresivních technik, které nefungovaly. Ještě je nutný dostatečný časový odstup od krizové situace.

⁸⁷ Blatný, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s., s. 156, 157, 152, 153

⁸⁸ Kalinauskas, I. *Sám se světem*, Jihlava: Centrum ekologie člověka, o. s., 2005. 255 s., s. 92

Fáze odpuštění. Vědomá snaha snížit hodnotu negativních myšlenek a citů vůči viníkovi a uvědomit si všechny detaily krizové situace. Porozumění motivů chování viníka. Očistit událost od všech smyšlených dodatků, které situaci přidávají další negativní náboj. Přestože dále nesouhlasíme a nezapomínáme na jeho čin. Podívat se na událost očima viníka. Dosáhnout komfortního stavu po psychické i fyzické stránce u ukřivděné osoby novým vnitřním zpracováním negativní situace. Je možné naučit se odpouštět a zahrnout ji do seberegulačních technik. Je nutno definovat aktivity, které odpuštěním nejsou: metoda „tlustá čára“, přestat mít zlost na dotyčného, být emočně neutrální vůči viníkovi (cílem odpuštění jsou pozitivní emoce). Mít ze sebe dobrý pocit (když se přenese pozornost ze sebe na druhé, začíná proces odpuštění – dar benevolence vůči viníkovi).⁸⁹

Ke zpracování konfliktu odpuštěním je vhodné být v kontaktu s osobou, která již prošla procesem odpuštění. Dalším pomocníkem je záznamník. Dětství jako období vkládání programů člověka směřuje k řešení situací i v dospělosti. Dítě bylo častokrát hluboce psychicky zraněné. Protože však používá stejný vzorec chování, dostává se do stejných situací. Proto je nutná odpověď na otázky. Kdy se nám to stalo poprvé? Výsledkem zvládnutí copingové strategie odpuštěním je vyšší kvalita životního stylu, při kterém člověk křivdy přijímá, ale neoplácí je.

Humor. Patří k nejdůležitějším zralým mechanismům zvládnutí. Osvědčuje se i u velmi obtížných situací. Jedná se kognitivní zpracování situace z určitého nadhledu. Je součástí pozitivní psychologie. Dochází k vědomé tvůrčí činnosti při prožívání určité situace, většinou s časovým odstupem. Lze vycházet z principu, že ještě není tak zle, aby nemohlo být ještě hůř. Při vážných skutečnostech se může jednat o jistou formu intelektuální obrany. Není vždy nutné sdělovat druhým absurdní asociace, může to působit nezdvořile. Přesto i myšlenka má dostatečný účinek.⁹⁰

⁸⁹ Prešinská, I. *Význam modelu procesu odpustenia jako intervenčnej techniky v poradenstve a psychoterapii*. In: Československá psychologie 2014, ročník LVIII, číslo 2, Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2014. 179 – 185 s., s. 179 - 185

⁹⁰ Mentzos, S. *Přehled psychodynamiky*, Praha: Portál, s.r.o. 288 s., s. 41

Způsoby minimalizace vzniku a důsledků specifických traumat

Instituce

- Dynamická diagnostika vztahů ve skupině.
- Kufřík bezpečí.
- Intervence proti šikaně.
 - Kooperativní hry.
 - Metoda usmíření.
 - Participace na správě kolektivu.
 - Dospělí jsou vzorem.
 - Přeskupování.
 - Dosledování.

Rodina

- Diagnostika rolí, vztahů, komunikace, očekávání, řešení problémů.
- Změna vzorců chování.
- Střídání rolí a procesuálních funkcí.
- Standardizace rodiny v rámci možností.

Život jako tvořivý akt pro jednotlivce

- Rozvojový cyklus osobnosti.
 - Sebeaktualizace.
 - Zvyšování kompetencí.
- Vytvoření podmínek pro sounáležitost.
- Vytvoření podmínek pro pocit bezpečí a jistoty.
- Plánování a podpora životních ambicí.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5. KVALITATIVNÍ VÝZKUM

5.1. Cíl výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je zjistit, jaké procesy psychické obrany respondenti v dětství používali ke zvládnání především emočně zraňujících situací a probíhajících traumat a jak respondenti zpracovávali důsledky traumat v dospělosti.

Očekávaný přínos výzkumu

Naše prožívání je poznatelné pouze skrz chování. Proto se budu snažit rozklíčovat některé okamžiky všedního života, z nichž lze odvodit, že dítě právě prožívá negativní emoční proces v souvislosti s určitým psychickým traumatem. Takový nástroj pak může rozšířit způsoby diagnostiky, nebo také oblast terapeutické praxe.

Hlavní výzkumné otázky

1. Jaká jsou specifická traumata dětí v souvislosti s životem v nestandardním výchovném prostředí?
2. Jaké procesy psychické obrany respondenti v dětství používali v souvislosti s životem v nestandardním výchovném prostředí?
3. Jakým způsobem respondenti v dospělosti zpracovávali důsledky specifických traumat z dětství?

5.2. Metody zpracování empirické části

Uplatněné metodologické principy. Zakotvená teorie se opírá o konkrétní údaje, které vycházejí z interakce mezi výzkumníkem a respondentem. Dalším faktorem zakotvenosti teorie je pečlivé zaznamenávání postupů při tvoření údajů. Směřuje však k obecnější rovině prostřednictvím kategorií. V této práci nejde však o založení teorie, ale o zachycení způsobů zvládnání specifických traumat dětí v nestandardním výchovném prostředí v dětství i v dospělosti. Data a pojmy jsou tvořeny a ne sbírány, protože se jedná o interakci výzkumníka a respondenta.

Reprezentativnost výsledků výzkumu v rámci zakotvené teorie nelze vztáhnout na populaci. Zde je reprezentativnost ve smyslu reprezentativnosti tvořených pojmů

ve vztahu na zkoumanou problematiku, kterou je prožívání a zpracování specifických traumat dětí v nestandardním výchovném prostředí.

„Pro tyto účely využívá zakotvená teorie takzvaného teoretického pořizování vzorků, které je prováděno dle potřeb vytvářené teorie až do bodu teoretického nasycení, kterým je uspokojivé propracování relevantních, v údajích zakotvených pojmů a vztahů mezi nimi. Zjištění výzkumu jsou tak vztahována k přesně popsanému kontextu podmínek, pro něž jsou platná.“⁹¹

Metoda získávání údajů

A) Metodou polostrukturovaného rozhovoru položím dotazovaným osobám otevřené otázky.

B) Analýzou veřejně dostupných narativních svědectví budu hledat odpovědi na otázky.

Tvrdá data - jméno, rok narození, počet let prožitých v bio rodině, dětském domově, náhradní rodině, dosud dosažené vzdělání.

Měkká data - odpovědi na následující otázky:

1. Můžete se se mnou podělit o vaše zážitky z dětství, povědět mi o osobách, které byly příčinou vašich nesnází?
2. Jakým způsobem jste se jako dítě vypořádával/a s negativním prožitkem?
3. Jakým způsobem pracujete nyní v dospělosti na zpracování vašich negativních zkušeností z dětství?

Metoda zpracování údajů. Pro realizaci empirické části diplomové práce jsem zvolila metody kvalitativního výzkumu, konkrétně strategii zakotvené teorie postavené na kvalitativních rozhovorech. Bylo třeba zachytit souvislosti mezi prožitými traumaty a způsoby zpracování traumat v dětství a v dospělosti.

A) Rozhovory byly zaznamenány na audiotechniku a pak přepsány do textové podoby.

B) Rozborem získaného textu jsem vytvářela kategorie vztahující se k tématu specifických traumat dětí v nestandardním výchovném prostředí, jejich způsobem zpracování. Hledala jsem prvky životních rozhodnutí plynoucích z neutěšeného dětství.

⁹¹ Hytych, R. *Smrt a nesmrtelnost: sociální prezentace smrti*, Praha: TRITON, 2008. 227 s., s. 73

Kódováním sekvencí textů jsem dospěla ke kategorizaci. Obsahovou analýzou (vyjádřením četnosti významů) jsem zjistila míru souvislostí mezi dosaženými kategoriemi.

Je třeba vyjít z jednotlivých rozhovorů a tím, že je porovnáváme, shrnujeme, dospějeme postupně k obecným závěrům. Metoda indukce umožní z jednotlivých případů vytáhnout spojující prvky pomocí zobecnění konkrétních jevů. Metoda indukce je limitována mírou pravděpodobnosti, protože není nikdy možné stoprocentně obsáhnout celou množinu prvků vztahujících se k tématu. Tímto způsobem dosahujeme právě jen podmíněné jistoty. V souvislosti s indukcí může u výzkumníka docházet k chybnému myšlenkovému podřazování a spojování dat. Proto je třeba důsledně dbát na logický systém.

Hendl uvádí základní analytické proměnné kategoriálního systému. Prostor. V našem případě prostředí, kde se nacházela zkoumaná osoba. Aktivity a události. Chování významných druhých, chování respondenta v dětství, reakce okolí. Aktéři. Kdo byli významní druzí, k nimž měl respondent záporný nebo kladný vztah. Názory a pocity. Charakteristika vlastní osobnosti, prožívání událostí, vztahů k významným druhým.

5.3. Charakteristika a způsob získání souboru respondentů

V kvalitativním výzkumu pracujeme s mnoha proměnnými. Při výběru respondentů jsem se musela rozhodnout, z jakého prostředí mají pocházet. Vybrala jsem záměrně osoby, které pocházejí z nestandardního výchovného prostředí. Výběr respondentů nebyl předem daný, doplňovala jsem další respondenty, abych podchytila diverzitu nestandardního výchovného prostředí. Jedná se o dospělé osoby, které se dovedou podívat zpět na svůj život a promluvit o něm. Hlavním prostředkem pro získávání údajů je samotný výzkumník. Proto musím popsat svůj vztah k oblasti výzkumu. Jsem součástí souboru dotazovaných respondentů.

Faktory ovlivňující záměrný výběr respondentů. Vztah výzkumníka ke zkoumaným osobám a jejich ochota komunikovat. Znalost jejich problému v obecné rovině, zajišťuje alespoň částečnou triangulaci tím, že umožní výzkumníkovi pohled z více perspektiv. Fyzická dostupnost pro osobní kontakt – platné pro skupinu A). Analýza

textu podrobená logickému třídění dle kategorií umožňuje jistou míru validity. Vyhodnocení rizik spojených s rozhovorem v souvislosti s etickými zásadami.

Etické zásady při komunikaci s respondenty. Každému z respondentů jsem nabídla možnost odmítnout spolupráci na výzkumu. Jedna osoba se jasně vyjádřila, že se účastnit nechce, čtyři nereagovali na můj úvodní dopis.

Ve dvou případech jsem musela zohlednit tělesné a psychické zdraví respondentů, u nichž byl zdravotní stav neuspokojivý. Kódováním respondentů se snažím ochránit jejich soukromí. Identita nesmí být odhalena nikomu dalšímu, aby tyto osoby nebyly zveřejněním ohroženy v dalším mezilidském soužití. V úvodním dopise jsem uvedla čestné prohlášení o ochraně osobních údajů. S každým jsem projednala způsob zaznamenávání odpovědí. Možností bylo nahrát vše na diktafon nebo poznámkovat rozhovor písemně. Vysvětlila jsem účel rozhovorů a na jednoduchém příkladu jsem vysvětlila způsob kategorizace.

Po celou dobu rozhovoru jsem se snažila o emoční bezpečí respondentů. Při sdělování osobních událostí jsem nejen naslouchala, snažila jsem se také dávat zpětnou vazbu rekapitulací odpovědí. Uvědomovala jsem si, že pro dotyčného je taková výpověď částečně také terapií, kdy je ze strany posluchače nutná emoční podpora.

Způsob získání souboru respondentů

A) Respondenti získávání pro polostrukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami. V první fázi jsem vycházela z okruhu svých známých, z nichž někteří žijí v Náměšti nad Oslavou, v Brně, v Praze, v Brzkově, v Jihlavě. Při výběru respondentů se mi však nejednalo o geografickou diverzitu, ale o pestrost prostředí, kterým v životě procházeli. Proto jsou zde lidé z nefunkčních rodin nebo lidé s tížením syndromem CAN (R07), z rodin, v nichž probíhal útlak komplikovaně postižitelný zákonem (R02, R08, R10), z vícečetných rodin (R01, R04), z nemocničního prostředí, v němž prožívali někteří respondenti dětství (R09).

Metodou snow ball se mi podařilo zapojit další respondenty. V jednom případě se jednalo o známou, která se sama nezapojila do výzkumu (žila ve standardní rodině), ale doporučila mě dalším dvěma známým (R05, R06). Ty byly ochotné, přestože mě osobně neznaly, se mnou komunikovat a odpovídaly na mnou kladené dotazy. Také

kolegyně na mém pracovišti byla ochotná předat úvodní dopis partnerce svého syna. Tímto způsobem jsem k rozhovoru získala respondentku (R03) z prostředí výchovné instituce.

B) Analýzou veřejně dostupných narativních svědectví jsem hledala odpovědi na hlavní výzkumné otázky.

Hledala jsem neobvyklé příběhy, které byly publikovány v médiích. V časopise *Instinkt* byl rozsáhlý článek včetně záznamů z policejních protokolů o R11. Na náměty jejího života byl natočen i film *Requiem pro panenku*. Dva lidé veřejně činní v oblasti práv dětí (R12, R13) svůj osobní příběh zveřejnili, aby poukázali na slabá místa sociálního systému v České republice. Do neobvyklého prostředí mě zavedly publicistické pořady české televize. Do ženské věznice (R14) ve Světlé nad Sázavou a do azylového domu pro matky s dětmi v Jiřetíně pod Jedlovou (R15, R16). Hledala jsem svědectví o ztrátě matky. V cyklu *Třináctá komnata* jsem zanalyzovala rozhovor s českým fotografem celebrit (R17).

Charakteristika souboru respondentů

Ve sloupci Kód je uvedena zkratka, kterou jsem respondentovi přidělila pro ochranu soukromí. Konkrétní jména a adresy jsou v interních poznámkách. Ve sloupci Metoda je uvedena metoda získání respondentů. A – polostrukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami. B – veřejně dostupná narativní svědectví. Interval narození zde uvedených respondentů je od roku 1964 po narození v roce 1994. Výzkumem tak postihuji dobu 30 let. Vzdělání respondentů je v rozsahu od vyučeného po vysokoškolsky vzdělaného (Bc.).

Ve sloupci Státní zřízení uvádím zkratky ČSSR, ČR. Přehodnocuji každých pět let života respondentů, v jakém společenském zřízení prožívali svoje dětství. ČSSR – Československá socialistická republika. Způsob řízení sociální politiky byl řízen centrálně. Byl podporován způsob kolektivní výchovy. ČR – Česká republika (včetně období ČSFR – Československé federativní republiky) vyjadřuje nové státní zřízení po roce 1989. Uvolnění společenských poměrů, restrukturalizace sociální politiky, vznik neziskových organizací s sebou přinesl nové jevy ve společnosti. Tučně jsem v tabulce

označila souvislosti státního zřízení a prostředí či aktivit, které se v jiném zřízení u dotazovaných respondentů neobjevily.

Tab. 1. Charakteristika souboru respondentů (zpracováno autorkou)

Kód	Metoda	Narození	Státní zřízení	Vzdělání	Pohlaví	Prostředí, aktivity
R01	A	1974	ČSSR, ČSSR, ČSSR, ČR	SŠ	žena	Vícečetná rodina.
R02	A	1974	ČSSR, ČSSR, ČSSR, ČR	VŠ	žena	Aktivity nepostižitelné zákonem, rozvod.
R03	A	1994	ČR	U	žena	CAN, nefunkční rodina, institucionální výchova, jeden rodič.
R04	A	1974	ČSSR, ČSSR, ČSSR, ČR	SŠ	žena	Vícečetná rodina - 5 dětí, rozvod, rodinný podnik.
R05	A	1981	ČSSR, ČSSR, ČR, ČR	SŠ	žena	Aktivity nepostižitelné zákonem, jeden rodič, částečně příbuzenská výchova.
R06	A	1981	ČSSR, ČSSR, ČR, ČR	SŠ	žena	CAN, nefunkční rodina, příbuzenská výchova.
R07	A	1968	ČSSR, ČSSR, ČSSR, ČSSR	VŠ	žena	CAN, aktivity nepostižitelné zákonem.
R08	A	1964	ČSSR, ČSSR, ČSSR, ČSSR	U	muž	Jeden rodič, aktivity nepostižitelné zákonem, rozvod.
R09	A	1967	ČSSR, ČSSR, ČSSR, ČSSR	SŠ	žena	Nemocnice, šikana vrstevníků.
R10	A	1965	ČSSR, ČSSR, ČSSR, ČSSR	SŠ	žena	Hádky rodičů, aktivity nepostižitelné zákonem, trvalá hrozba rozvodu.
R11	B	1968	ČSSR, ČSSR, ČSSR, ČSSR	ZŠ	žena	CAN, nefunkční rodina, vícečetná rodina, institucionální výchova.
R12	B	1992	ČR	VŠ	muž	Ekonomicky slabá rodina, vícečetná rodina, institucionální výchova.
R13	B	1994	ČR	VŠ	muž	CAN, nefunkční rodina, institucionální výchova, vícečetná rodina, jeden rodič.
R14	B	1982	ČSSR, ČR, ČR, ČR	U	žena	CAN, nefunkční rodina, příbuzenská výchova.
R15	B	1970	ČSSR, ČSSR, ČSSR, ČSSR	ZŠ	žena	CAN, nefunkční rodina, jeden rodič, nemocnice, mentální postižení.
R16	B	1996	ČR	SŠ	žena	Výchova v azylovém domě pro matky s dětmi.
R17	B	1971	ČSSR, ČSSR, ČSSR, ČSSR	VŠ	muž	Úmrtí matky, výchova jedním rodičem.

Sloupec - Prostředí, aktivity - tučně jsem v tabulce označila - rodinný podnik, ekonomicky slabá rodina, výchova v azylovém domě pro matky s dětmi. Souvisí

se státním zřízením po roce 1989. Těmto jevům se budu blíže věnovat v kapitole Interpretace výsledků, část Charakteristika prostředí.

U každého respondenta jsem zpracovala chronologickou životní dráhu od narození do jeho věku 20 let.

Tab. 2. Životní dráha respondentů – výběr (zpracováno autorkou)

VĚK	R01	R02	R03
	1974	1974	1994
0	Rodina.	Rodina.	Matka.
1			CAN
2			CAN
3	Narození 3. dítěte.		CAN
4			CAN
5	Narození 4. dítěte.	Rozvod, otčím.	CAN
6			CAN
7	Narození 5. dítěte.		CAN
8			Diagnostický ústav.
9			Dětský domov se školou.
10	Narození 6. dítěte.		
11			
12	Narození 7. dítěte.		
13			
14		Starší sestra 1. dítě, rozvod.	
15			
16		Starší sestra 2. dítě, rozchod.	
17		Sebevražda přítele, bagatelizace aktu matkou.	
18	Odstěhování z domova.	Starší sestra, rozvod s gamblerem.	Žije samostatně, pracuje.
19		Odstěhování z domova.	
20			

5.4. Pilotní výzkum

Formulace výzkumných otázek pro respondenty

1. hlavní výzkumná otázka. Jaká jsou specifická traumata dětí v souvislosti s životem v nestandardním výchovném prostředí?

Otázka. Můžete se se mnou podělit o vaše zážitky z dětství, povědět mi o významných druhých, kteří vám ubližovali?

Respondentka se dotazovala na pojem „významní druzí“. Neuvědomila jsem si, že je třeba s lidmi mluvit běžnou češtinou a ne používat pojmy odborného předmětu. Přestože to zní česky, nerozumí tomu. Přestože v přepracované otázce nezazněl dotaz

na významné druhé, ale pouze na osoby, mohla jsem předpokládat, že dotyční budou ve většině případů mluvit o svém nejbližším sociálním okruhu, tedy o rodině.

Po prvním rozhovoru jsem také v otázce ucítila předpojatost k problému, protože jsem respondenty již otázkou naváděla k odpovědi, a to slovem „ubližovali“. Ani varianta místo „kteří vám ubližovali“ použité, „kterých jste se bál/a“ nebylo vhodné.

Přepracovaná otázka pro respondenta. **1. Můžete se se mnou podělit o vaše zážitky z dětství, povědět mi o osobách, které byly příčinou vašich nesnází?**

2. hlavní výzkumná otázka. Jaké procesy psychické obrany respondenti v dětství používali v souvislosti s životem v nestandardním výchovném prostředí?

Otázka. Jakým způsobem bylo možné minimalizovat vznik vašich traumat v dětství?

Někteří respondenti mě upozornili na to, že otázce v podstatě nerozumí, protože obsahuje dvě cizí slova. Problém jim činilo slovo „minimalizovat“ a „traumat“. Dodatečně jsem vysvětlovala, jestli přišli na to, jak předejít kolizní situaci, jakým způsobem se bránili nebo čím se uklidňovali. Minimalizovat znamená snížit účinek jednání. Respondenti užívali různé strategie – prevence, obrana, uklidnění.

Pozastavili se také nad souslovím „vznik vašich traumat“. Ve většině případů uváděli, že traumata vznikla a oni se snažili pouze mírnit jejich existenci.

Přepracovaná otázka pro respondenta. **2. Jakým způsobem jste se jako dítě vypořádal/a s negativním prožitkem?**

3. hlavní výzkumná otázka. Jakým způsobem respondenti v dospělosti zpracovávali důsledky specifických traumat z dětství?

Otázka. Jak se dnes vyrovnáváte se špatnými zkušenostmi z dětství?

Nejprve jsem nechala respondenty volně mluvit. Pokud by respondent nerozuměl otázce, měla jsem připravené alternativy, z nichž by si mohl vybrat - psychologická nebo duchovní podpora, sepisujete si to, tvrdě pracujete, abyste na to nemysleli, večer o tom občas přemýšlíte, atd.

Přepracovaná otázka pro respondenta. **3. Jakým způsobem pracujete nyní v dospělosti na zpracování vašich špatných zkušeností z dětství?**

Příprava podmínek pro rozhovor

Sestavila jsem vysvětlující dopis (viz příloha P I) včetně základních otázek a po zralé úvaze jsem jej zaslala mailem potencionálním respondentům. Cílem bylo informovat o důvodech mého výzkumu. S otázkami jsem respondenty chtěla seznámit dopředu, aby věděli, co od nich očekávám. A mohli se rozhodnout, zda budou se mnou spolupracovat. Tento způsob se osvědčil. V další fázi bylo nutné dohodnout klidné místo a vyhovující čas pro respondenta. Již při cestě na místo jsem dojednávávala, zda bude dotyčný souhlasit s nahrávkou na diktafon s vysvětlením, že nebudeme ztrácet čas přepisováním. Musím však podotknout, že v některých případech jsem se zásadní věci dozvěděla až po vypnutí záznamového zařízení. Informace jsem doplnila dodatečně.

5.5. Interpretace výsledků

Transkripce je proces převodu mluveného projevu z rozhovoru do písemné podoby. Komentovaná transkripce zahrnuje značky pro dynamiku rozhovoru.

„Později v pubertě jsem se naučila na denní režim, při kterém jsem se s matkou (..) doma skoro nepotkávala. (..) Když jsem přišla ze školy, rychle jsem udělala, co jsem musela a šla spát, ještě než přišla z práce. (..)(..)Vzbudila jsem se tak kolem 11. - 12. večer, kdy ona už spala nebo se chystala spát, (&) pak jsem byla tak do 3-4 rána vzhůru, učila se nebo četla a tak. A poté jsem na 2-3 hodiny spala, než jsem musela jít do školy. Vstávala jsem ráno ve chvíli, kdy ona odcházela do práce.“ (R05)

(..) krátká pauza, (.)poklesnutí hlasu, (&) nápadně rychlé pokračování⁹²

Ze zaznamenaných rozhovorů jsem vybírala jen jednoznačné sekvence. Záměrným výběrem respondentů se dopracovala při interpretaci výsledku k zobecnění platnému pro zkoumaný vzorek respondentů. Kategorizovala jsem jednotlivé sekvence rozhovorů a v těchto kategoriích a podkategoriích jsem hledala souvislosti mezi výchovným prostředím – chováním v dětství – zpracováním dřívějších zážitků v dospělosti – životním rozhodnutím, které dle respondenta ze záporné životní zkušenosti vyplynulo.

⁹² Hendl J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, Praha: Portál, s.r.o., 2005. s. 209

Zhuštěným popisem interpretuji životní příběhy jednotlivých účastníků výzkumu. Vycházím přitom z jejich autentických výpovědí o jejich dětství, dospívání a současnosti. Uvádím jen události podstatné pro tento výzkum.

R01

Respondentka R01 se narodila roku 1974 jako druhé dítě do vesnické rodiny s hospodářstvím. Během dalších 12 let jí přibylo ještě pět sourozenců. Vždy byla v rodině považována za tu zodpovědnou, která má dohlížet na ostatní, pomáhat jim, pomáhat také dospělým včetně práce na statku. Matka byla uzavřená, nikdy respondentce neřekla do očí, že do rodiny přibude další sourozenec. Cítila se v rodině využívána po pracovní stránce i v péči o mladší sourozence. Otec nikdy moc nemluvil, a nikdy se neptal na názor ostatních. Navštěvovala od dětství kostel, ale považovala to spíše za společenskou událost než za vnitřní záležitost. I přes velký počet členů rodiny si připadala osamělá, neměla důvěru k druhým. Nenavázala pevné pouto se žádným ze sourozenců. Byla zvyklá, že pocity se u nich v rodině nesdělují. Nedostatek času věnovaný rodiči její osobě a nedostatek finančních prostředků ji často odrazil od žádostí či proseb o novou věc, která by mohla být jen její. Toužila se brzy osamostatnit. V 18 letech se odstěhovala 150 km daleko, a očekávala velký start do života. Ten se však nekonal. Po práci zůstávala doma a četla si. Ve vzdáleném městě neměla přátele. Do společnosti nechodila. Po třech letech se vrátila zpět na vesnici k rodičům. Přece to mělo jakýsi účinek. Více uznávali její autonomii. V současnosti je rozvedená, žije s otcem - vdovcem na rodném statku a stále se cítí povinna být užitečná. Odpočinek a vlastní zábavu si dopřeje jen sporadicky.

R02

Respondentka R02 se narodila roku 1974 jako druhé dítě do dobře situované rodiny ve velkém městě. Oba rodiče byli státní zaměstnanci, žili ve služebním bytě, obě babičky bydlely nablízku, takže byly vždy po ruce. V jejích 4 letech však přišel zlom v životě rodiny. Otec začal studovat vysokou školu ve vzdáleném městě a matka se sblížila s jiným ženatým mužem. Vše dospělo k rozvodu obou párů. Nastalo období výčitek, hádek, různých druhů pomsty od zavržených partnerů. Řešením bylo odstěhovat se jinam. V roce 1979 se nová rodina přestěhovala na samotou vzdálenou

100 km od původního bydliště. Děti v místě bydliště nikoho neznaly a ani neměly moc příležitostí k seznámení, když žily na samotě. Respondentka se stala zcela závislou na matce, protože stále trnula strachem, zda o ni také nepřijde. Novému páru se narodil syn. Obě vyženěné sestry se odsunuly na vedlejší kolej. Měly pocit, že se o ně starají jen proto, aby je nechaly soudy na pokoji. Respondentka musela změnit základní školu, protože ta dosavadní končila ve čtvrtém ročníku. Další stěhování a nová škola zastihly respondentku v přicházející pubertě. Musela totiž doprovázet bratra do blízké školy na vesnici. Respondentka vlivem událostí měla nestabilní psychiku. Nikdy se nestihla v kolektivu ukotvit a najít jistotu a klid. Když byla respondentka na střední škole, její starší sestra se již vdávala a brzy zase rozváděla pro domácí násilí. To se opakovalo i s druhým partnerem. Vždy když chtěla k rodičům zpět, řekli jí, že nemají místo. Takový přístup se na respondentce velmi podepsal. Ostatně vždy sledovala reakce rodičů vůči životním peripetiím sestry. Když sama zažila sebevraždu svého přítele, matka ji chlácholila tím, že to byl stejně jen hospodský povaleč. To definitivně rozhodlo odejít z domova a rodičům se již s ničím nesvěřovat. Ztratila k nim v 18 letech jakoukoliv důvěru. Dnes má vlastní rodinu, z níž čerpá životní jistotu a vždy si se setrou vypomůžou v nouzi.

R03

Respondentka R03 se narodila roku 1994 jako první dcera manželskému páru, který velmi záhy začal experimentovat s drogami a alkoholem. Kamarádi a zábava měli přednost před výchovou dítěte. O pět let později se jim narodila další dcera. Respondentka se již od útlého dětství starala o svou mladší sestru. Matka se rozvedla a zůstala s dětmi sama. To se situace pro respondentku ještě zhoršila. Musela častěji hlídat sestru, proto ji matka nepouštěla do školy, izolovala ji od kamarádů. Vše vyvrcholilo tím, že obě děti zůstaly několik dní v zamčeném bytě sami bez jídla, pití a sociálního zařízení. Sousedé upozornili na tristní stav obou dětí a ty byly přemístěny do dětského domova a kojeneckého ústavu. Respondentka však měla vážné problémy s chováním, proto po několika napomenutích a opatřeních byla umístěna do diagnostického ústavu a následně do dětského domova se školou. Až v tomto zařízení přijala vhodné společenské normy, začala si uvědomovat sílu vztahů mezi lidmi. Oblíbila si jednu paní vychovatelku. Cítila od ní, že respondentce věří. Dodnes ji

navštěvuje. Tím získala určitou životní jistotu, vyučila se v oboru prodavač. V 18 letech se osamostatnila a našla si práci. Nyní má uspokojivý vztah s mladým mužem. Jeho rodinu považuje za vzorovou. Vnitřně ji přijala za vlastní. Je velmi přizpůsobivá vůči životním změnám.

R04

Respondentka R04 se narodila roku 1974 jako druhé dítě v běžné městské rodině. V jejích 5 letech se rodiče rozvedli a matka si našla nového přítele, také dosud ženatého. Když se i on rozvedl, založili spolu novou rodinu. Pro stmelení si pořídili ještě tři děti. Poslední dítě se do rodiny narodilo, když bylo respondentce 12 let. Vždy se snažila pomáhat rodičům a očekávala za to pochvalu či odměnu. Spíše to však vypadalo, že její pomoc je brána za samozřejmost. Vzhledem k tomu, že byla druhá nejstarší, měla povinnosti v kuchyni, s úklidem bytu včetně odklízení sněhu před domem, práce v lese při kácení stromů. Na všechno byly rozepsány otčímem služby „vzhledem k věku“. Takže dvě nejstarší dívky z prvního manželství měly notný podíl úkolů, povinností a odpovědnosti. Vznikl u nich dojem, že se o ně starají jen proto, aby si jich nevšímal sociální úřad. Po sametové revoluci, když byly poslednímu dítěti 4 roky, začala matka a otčím podnikat. Nejstarší sestra již byla vdaná a respondentka měla po celé dny na starost dům a tři děti. Rodiče se vraceli kolem půlnoci. Její prospěch na střední škole se začal zhoršovat, neměla domácí úkoly. Nejmladšího ráno vodila do školky, odpoledne ho vyzvedávala a jela s ním domů na vesnici. Tam již čekali další dva sourozenci školou povinní. Bylo potřeba zajistit něco k jídlu, naučit se s dětmi a připravit věci na druhý den. V 18 letech se odstěhovala do velkého města, kde si našla práci a podnájem. Rodiče se cítili podvedeni a měli jí to za zlé. V podstatě jí nikdy nepoděkovali za ty roky pomoci.

R05

Respondentka R05 se narodila roku 1981 do manželství. Postupně se však vztah mezi rodiči zhoršoval. Hádky začínaly být na denním pořádku. Když bylo respondentce 5 let, rodiče se rozvedli. Respondentka zůstala s matkou, která ji obviňovala nejen z denních peripetií, ale také z rozvodu. Matka neustále dceru ponižovala, znevažovala její úspěchy, například když postoupila na krajské kolo v přírodovědné olympiádě. Řekla,

jí že tam ani nemusí chodit, když ráčkuje. Denně ji v soukromí ponižovala, jako že je neschopná, neumí nic dobře a že jí zkažila život. Na veřejnosti však matka ze sebe dělala nejlepší mámu na světě. Dokonce koupila dceři nové kolo. Nebylo však na něm napsané, že jí na to vybrala vkladní knížku, kterou založil otec respondentky. Často, víkendy, prázdniny, chodila k tetě – sestře matky. Tu velmi trápil záporný vztah matky k dceři. Dokonce pak přiznala, že si respondentku chtěla vzít do vlastní péče. S přicházející pubertou se respondentka snažila matce a jejím výčitkám uniknout všemožným způsobem. Přes den chodila s partou ven. Večer šla brzo spát, než matka přišla z práce. Do školy se připravovala od půlnoci do tří do rána. To měla jistotu, že matka spí. S dospělostí respondentky se toho příliš nezměnilo. Matka se stále cítí ublížená, vyhrožuje sebevraždou při jakékoliv příležitosti. Ustavičně dceru psychicky vydírá. Ta je však za ty roky rezistentní vůči těmto tlakům. Zazlívá také matce, že jí neumožnila dostudovat k titulu Bc. Skončila těsně před odevzdáním práce. Respondentka trpí nízkým sebevědomím. Rozhodla se nemít děti. *„Je ve mně přece jen kus mojí matky, a nechci nikomu způsobit újmu. Když hlídám neteře, cítím v sobě agresi a musím se velmi ovládat, abych nebyla na ty děti zlá.“*

R06

Respondentka R06 se narodila v roce 1981 v úplné rodině. V dětství prožila trauma, které při rozhovoru jen naznačovala. Řekla, že o podrobnostech mluví jen se svým psychoterapeutem. Na otázky odpovídala jen v krátkých větách. Osobu, kterou považuje za zápornou, je strýc. Bála se ho. Od „té doby“ tak nazývá traumatickou událost, má nedůvěru ke všem mužům včetně svého otce. Jak sama uvádí, je podezíravá a považuje to za svoji životní výhodu. Při otázce, jak řešila onu událost, uvedla, že si vzala vždy něco k snědku. Pociťovala napětí, ale nikdy se nerozhodla v dětství o tom promluvit. Důvěru měla jen k babičce, chodila k ní ráda, cítila se tam v bezpečí. Ani té se však nesvěřila. Raději popisovala svoji charakteristiku. Je lehce ovlivnitelná, činnost pro druhé ji těší, snaží se být aktivní i vůči sobě, snaží se vcítit do druhých lidí. Je svobodná, bezdětná. Pravidelně užívá antidepressiva a podstupuje terapii. Vzhledem k těmto okolnostem jsem při rozhovoru nenaléhala na podrobný popis životních událostí respondentky.

R07

Respondentka R07 se narodila v roce 1968 v úplné rodině. Měla staršího bratra, který jí byl ve spoustě situací vzorem. Matka se však rozvedla a do rodiny se s novým partnerem nastěhoval jeho syn. Byl o pět let starší než respondentka. Od jejích 8 let do 11 let ji sexuálně obtěžoval. Začal nejprve náznaky, když si děvče zvyklo, dovozoval si čím dál více. Podrobněji se nebudu rozepisovat s ohledem na ochranu soukromí respondentky. Když na věc přišli dospělí, považovali to za ojedinělou záležitost. Chlapce umístili na internát a tím byla pro ně věc vyřešená. Nikdo se respondentky podrobněji neptal, v rodině se o tom prostě nemluvilo. Dívka tu věc cítila jako tabu, nechtěla svými stížnostmi ztratit přízeň matky, která milovala otce pachatele. Respondentka byla v pubertě velmi uzavřená s nízkým sebevědomím, které si kompenzovala výbornými studijními výsledky. V jejích 16 letech však došlo k tragédii, se kterou se dodnes nevyrovнала. Její o dva roky starší bratr se před jejíma očima utopil v náhonu na mlýn. Nikdo ze starších mu nepomohl. Nemohla tenkrát pochopit, že mlýnské kolo by semlelo i amatérského zachránce. Zazlívala to všem přihlížejícím i sama sobě. O obou životních traumatech poprvé promluvila u svého psychologa, později o tom začala mluvit s matkou, otcem i otčímem. Oni se však dodnes tváří, jako že se toho zase tolik nestalo. V současnosti pracuje v managementu bankovní organizace, je rozvedená, vychovala jednoho syna. Vystudovala Bc. Pro přetíženost – práce, vztahy, studium – se vzdala dostudování titulu Mgr., aby za to nezaplatila zdravím.

R08

Respondent R08 se narodil v roce 1964 mladému manželskému páru. Žili u manželčiných rodičů v domě. Již první rok po svatbě však docházelo k neshodám, a když přišlo na řadu druhé dítě, tak se rozváděli. Mladá matka zůstala se dvěma dětmi pod rodnou střechou u rodičů. Ti se rozhodli vychovávat jak děti, tak matku. Dívka se dobře učila a naplňovala představy úspěšné studentky. Zato respondent byl stále jen nezbedný kluk, který se nechtěl učit ani pomáhat doma. Jen by stále běhal po venku. Zato dívka pěkně seděla doma a učila se. Chlapec začal hrát hokej a to s učením byl úplný konec. Stále byla upřednostňována vzorná studentka, která vystudovala nejen střední, ale také vysokou ekonomickou školu. Při zaměstnání navíc také právnickou

fakultu. Z celé široké rodiny jen respondent neměl mezi příbuznými vrstevníky ani maturitu. Považovali jej za nenapravitelného. Trvale mu byl předhazován úspěch sestry, sestřenice, bratrance, kteří sbírali tituly z vysokých škol. Respondent se vyučil zámečnickem. Zůstal v rodném domě, který celý opravil i přes výhrady dědy, který křičel na celou ulici, že mu kluk chce zbourat barák. Oženil se ve 33 letech. Neměl důvěru k cizím lidem a trpěl nízkým sebevědomím. Jistotu a víru v sebe našel až se založením vlastní rodiny. O svoji matku při dlouhé těžké nemoci se staral jen on a jeho manželka. V současnosti ještě nezištně pomáhá dalším příbuzným ve věku 84 let. Všechny jejich studované děti se rozjely do světa a na staré rodiče nemají čas. Až dnes tito příbuzní uznávají respondentův charakter a morální hodnoty.

R09

Při dobrovolnické činnosti jsem se před dvěma lety seznámila s paní, která od dětství trpěla obezitou (R09). Narodila se roku 1967 do harmonického manželství dvou vysokoškolsky vzdělaných lidí. V dětství začala trpět obezitou, přestože téměř nejedla. Nebyla, jak tvrdila, řádně vyšetřena a na pravé důvody se nepřišlo až do jejích 14 let. Do té doby byla terčem posměchu některých spolužáků, byla vyčleňována z pohybových her, nejvíce ji ponižovali při vybíjení. *„Já jsem se ty míče naučila chytat, a tvrdě vracet zpátky.“* Oporou jí v té době byli rodiče. Trpěla však pocitem méněcennosti a neužitečnosti. Když pak musela ve 14 letech na operaci mozku, nemocniční prostředí a pocit, že s ní nakládají jako s věcí, na ní zanechalo psychické následky. Dalšího pobytu v nemocnici se obávala. Matku poprosila, aby se pokusila ještě o další dítě. Aby nebyla smutná, když to s respondentkou dopadne špatně. Pracovala jako učitelka, dokud jí to zdraví umožňovalo. Později se však snažila i přes svůj dále se zhoršující stav (cukrovka, postupná amputace obou dolních končetin, slepota, třikrát týdně dialýza) ve věku 47 let být aktivní v rámci svých možností. Přestože jí bylo mnoho životních radostí odepřeno, nahrávala humorné pohádky pro svého synovce na diktafon, poslouchala zvukové knihy s historickou tematikou. Já jsem se musela doučit dějepis a snažila jsem se jí přinést nové informace k danému tématu. Navštěvovala jsem ji dvakrát týdně, aby měla společnost. Její o 15 let mladší sestra se o ni také starala v rámci svých možností. Zařídila si další služby u nestátních organizací, aby si život zpestřila a aby nezůstala v sociální izolaci. Slavila narozeniny

se spoustou přátel, na každého myslela s malým dárkem k jeho významnému výročí. Rozhovor jsem zrealizovala v poslední chvíli, aniž bych to tušila. Za deset dní poté zemřela na infarkt. Patří mezi hrdiny mého života.

R10

Respondentka R10 se narodila roku 1965 v malé vesnici do úplné rodiny jako druhé dítě. O šest let starší bratr byl upřednostňovaný. Kolegové v práci si prý mysleli, že matka má jen jeho. Respondentka cítila, že ji bratr nemá rád. Jako první si prý pamatuje hádku rodičů. Hádali se doma, na veřejnosti, hádali se neustále. Respondentka se snažila přispět k uklidnění situace svým výborným školním prospěchem. Očekávala aspoň nějakou změnu či náklonnost k ní od někoho z rodičů. Matka ji však nepohladila ani nevyhledávala blízkost dcerky. Když bylo respondentce 10 let, byl rozvod na spadnutí. Dívka však šla za babičkou a vyslovila prosbu, aby rodiče zůstali spolu. Sice se nerozvedli, ale od té doby matka dceři stále vyčítala, že všem zkazila život. Ať si jde prý za tátou, když ho tak miluje. „*Táta zahejbal, máma zahejbal, přesto spolu žili.*“ Pro překonání denních záporných událostí si vytvořila vlastní svět. Když bylo dusno, někam se schovala a četla si tam, nebo si představovala, jak by to mohlo být mezi rodiči jiné. Smysl života vidí v drobných cílech. Religiozita ji provází již od dětství. V té době to však brala jako společenskou záležitost. Od narození děti praktikuje křesťanství. Jak sama uvádí, dává jí sílu do života, umožní životní nadhled. „*Když se mi narodily děti, měla jsem pocit, že jsem dostala velký dar, za který bych měla poděkovat.*“ Tímto duchovním způsobem se snaží zpracovat nejen svoje dětství, ale také současnost. Rodiče se stále hádají, i když jsou dnes staří a nemocní. „*Stále spolu bydlíme, náš vztah je stále hrozný, já jsem rezignovala, udělám nutné a jdu pryč.*“ Je rozvedená a vychovala dva syny.

R11

Zveřejněným případem včetně úryvků výpovědí z policejních protokolů byla dívka (R11), která v dětství spáchala trestný čin žhářství v zařízení sociální péče, při němž přišlo o život 26 osob. Narodila se v roce 1968 v malém městě do úplné rodiny, která ovšem už v té době žila asociálně. Rodiče holdovali alkoholu a nerespektovali žádná pravidla soužití ve společnosti. Dívka ve svých výpovědích uvedla, že byla týrána nejen

psychicky ale také fyzicky. Vzhledem k okolnostem se těžko ovládala a pro získání svých cílů používala agresivní prostředky. Sama však ve 13 letech přišla na sociální úřad a požádala o umístění do dětského domova. Vzhledem k jejímu nepřizpůsobivému chování byla zařazena do sociálního zařízení pro děti s mentálním postižením. Jak později soud uznal, zařazení nebylo správné. Dívka v takovém prostředí nechtěla žít, proto dál dělala naschvály ostatním chovancům. Postupně si však získala náklonnost jedné z vychovatelek, prý se sexuálním podtextem. Ta jí slíbila, že si ji nastěhuje domů. Když pak před vánoce dívce sdělila, že to nepůjde, dívka se rozčílila a vymyslela pomstu. Dle jejího tvrzení to mělo být jen pro výstrahu, aby ji zase někde přemístili. Večer zapálila kus nábytku. Pak šla upozornit sloužící vychovatelky, že hoří. Ty nešly zkontrolovat, zda se něco skutečně děje. Pak už bylo na všechno pozdě. V dospělosti ještě jednou tato osoba podpálila ze žárlivosti byt v panelovém domě. Po odpykání trestu ve věznicí je na svobodě pod psychiatrickým dohledem. Pro nový start do života zvolila spolupráci s církví. Stala se v podstatě závislou na jistém duchovním, který ji podporoval v běžném životě. V současnosti tato osoba prodělala změnu pohlaví na muže.⁹³

R12

Lidé s podobným osudem se díky internetu setkávají, vytvářejí skupiny a společně pracují na určité změně ve společnosti. Jednou z takových aktivních skupin je Vteřina poté. Z ní jsem vybrala k výzkumným účelům jednoho člena (R12), který prožil 12 let v dětském domově. Narodil se roku 1992 v malé obci. Rodiče byli sice zaměstnaní, ale jejich příjem byl nízký. Chlapec chodil v obnošených věcech, propadal již v první třídě, byl ušmudlaný a choval se neurvale. To vše přispělo k tomu, že si pro něj a pro jeho bratry přijeli sociální pracovníci. Děti byly rodičům odebrány a umístěny do dětského domova. Pro chlapce byla naplánována zvláštní (dnes praktická) škola. Přesto ještě v září nastoupil do běžné školy, kde s ním promluvila paní učitelka. „*Ted' můžeš něco změnit, já ti věřím, že to zvládneš.*“ Jakoby chlapci někdo nalil novou krev do žil. Získal jistotu a touhu dokázat, že tuhle paní učitelku nezklame. V deváté třídě vystudoval s vyznamenáním. Nakonec vystudoval také vysokou školu. Už jako chovanec

⁹³ Dědek, J. *Requiem pro divošku*. Instinkt [online]. 44/2014 [cit. 2014-10-29]. Dostupné z: instinkt.tyden.cz/rubriky/ostatni/osud/requiem-pro-divosku_27538.html

v dětském domově se zajímal o práva dětí. Po jeho stížnosti ombudsmanovi byly například odstraněny kamery z chodeb dětského domova. V současnosti je novinářem a podporuje kvalitní výchovu dětí svěřených do péče státu a prosazuje vyšší státní podporu pro sociálně slabé rodiny.⁹⁴

R13

Pro výzkumné účely mě zaujala veřejná výpověď respondenta R13. Narodil se v roce 1994. Ve dvou letech byl umístěn do pěstounské péče. Z pěstounských dětí byl nejstarší. Svůj příchod si pro svůj nízký věk nepamatuje. Vzpomíná si však na příchod dalších dětí do rodiny. Nakonec patřil mezi devět dětí. Z jeho výpovědi nevznívá pocit opomíjeného dítěte. Pochvaluje si dobrou organizaci rodiny, spoustu zájmových činností včetně hudby. Pěstouny má za vzor. Nikdy nechtěl poznat svoji biologickou matku. „Víte, já na genetiku moc nevěřím. Důležité je, kdo vás vychová.“ Sám viděl u jiných dětí, které přišly do rodiny v pozdějším věku, že návrat ke kořenům vše jen komplikuje. Uznával však, že děti mají právo znát svůj původ. Uvědomuje si, že vlastně měl všechno jednodušší, když si z traumatizujícího období nic nepamatuje. „Je to fajn, že se mám kam vrátet.“ Respondent popisuje život v mnohočetné rodině, kde se lidé musejí navzájem respektovat a na druhou stranu být tolerantní. Umění rozdělit se o cokoli, jej prý dobře připravilo do života. Vystudoval vysokou školu a zatím je svobodný.⁹⁵

R14

V dokumentu České televize s názvem S mámou v base jsem zpracovala výpověď matky (R14) odsouzené k trestu odnětí svobody za neplacení výživného na svoji starší dceru. Ve věznici Světlá nad Sázavou byla umístěna k výkonu trestu společně se svým synem. Respondentka se narodila v roce 1982. Tři měsíce po narození ji matka dala babičce, ať se stará. Babička uplatňovala celkem tvrdou výchovu, ale dle respondentky si to prý většinou zasloužila. Hlavně bylo u babičky lépe než u rodičů. Když se jednou na vánoce objevili u babičky opilí, chtěli si dívku odvést, aby prý hlídala další

⁹⁴ Vteřina poté: *Gracián Svačina* [online]. 2012 [cit. 2014-10-28].

Dostupné z: <http://www.vterinapote.cz/o-nas/clenove-skupiny/gracian-svacina/>

⁹⁵ Žena-in: *Pěstouny považují za své opravdové rodiče* [online]. 2013 [cit. 2015-01-31].

Dostupné z: <http://zena-in.cz/clanek/pestouny-povazuji-za-sve-opravdove-rodice>

sourozence. Došlo k potyčce s ohrožováním nožem. Musela zasahovat policie. Matka respondentky se dnes cítí dotčená, že jí neoslovuje mami. „*Vždyť jsi mě odhodila jako miminko ve třech měsících a já k tobě nemůžu cítit žádnou lásku.*“ Sdělila matce respondentka. V současnosti je na svobodě pod dohledem sociálních pracovníků. Z dětství si odnesla nevhodné výchovné metody, proto je třeba její chování vůči malému synkovi korigovat.⁹⁶

R15, R16

Využila jsem také seriál České televize s názvem Domeček z karet. V šestidílném dokumentu je popisován rok života obyvatel azylového domu pro matky s dětmi v obci Jiřetín pod Jedlovou. Unikátním rysem místních obyvatel je fakt, že matky jsou na nižším stupni mentálního vývoje než jejich děti. Právě za pomoci odborného personálu se děti vzdělávají a připravují na svoji profesní dráhu. Stojí před nimi nelehký úkol. Až těmto dětem bude osmnáct let, nebo dostudují, budou se muset z chráněného prostředí vystěhovat a vzít s sebou i svoji matku – ve většině případů nesamostatnou. Vstupují tak do života s dlouhodobým závazkem péče o svého rodiče. Z tohoto dokumentu jsem si vybrala výpovědi dívky (R16), která studuje výběrovou střední školu, a její matku (R15) po dětské mozkové obrně, která se v důsledku depresí sebepoškozuje již od dětství. Matka uvádí, že do svých čtyř let proležela v nemocnici. Pak se její stav natolik zlepšil, že se opět mohla celkem bez obtíží pohybovat. Ovšem její mentální vývoj byl nemocí poškozen. Vyrůstala v morálně ohrožujícím prostředí, byla bita a ponižována. To ji dohnalo již během dětství k několika pokusům o sebevraždu. Myslí si, že za nic nestojí. V útlém mládí se vdala za muže, který vykazoval násilnické sklony. Navíc respondentku R15 dále ponižoval. „*Co byste ty a holka byly beze mě? Ty půjdeš do blázince a holka do děcáku.*“ Dnes žije s dcerou v azylovém domě. Vystačí si v sebeobsluze, musí užívat antidepresiva, jinak má opět sklony k sebepoškozování. Její dcera R16 zná od útlého dětství komunitní život v azylovém domě. Po zralé úvaze odborníků byla dívka umístěna již od svých 12 let na internát do většího města. Přestože matka špatně nesla odloučení, překonala tuto krizi

⁹⁶ Česká televize: *S mámou v base* [online]. 2014 [cit. 2015-01-31].

Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10458486632-s-mamou-v-base>

a dívka tak má možnost se rozvíjet a osamostatňovat již od puberty. Poznáváním nového prostředí a pestrostí sociálních kontaktů se dívka připravuje na běžný život.⁹⁷

R17

V pořadu *Třináctá komnata* jsem vyhodnocovala dokument o známém fotografovi (R17), kterému v dětství zemřela matka. Narodil se roku 1971 do funkční rodiny. Byl jedináček. Když bylo chlapci 5 let, matka se přiotrávila oxidem uhelnatým z karmy v koupelně. Několik dní byla v bezvědomí. Když se v nemocnici probudila, její pohybové, poznávací a komunikační schopnosti byly mizivé. O matku se začali starat její rodiče. Chlapec chtěl matku navštěvovat, otec mu však v pravidelných návštěvách matky bránil. „*Musíš maminku nechat v klidu, tak se rychleji uzdraví.*“ Chlapec se za to na něj zlobil. Cítil bezvýchodnost situace, přestože mu tvrdili, že je to něco jako delší chřipka. Byl vždy velmi rád, když se k matce dostal. Odcházel však zklamán, protože ona jej většinou nepoznávala. Když bylo chlapci 11 let, matka zemřela. Celou tu věc zazlíval otcí. V pubertě jej přímo nesnášel. Vše se zhoršilo tím, když si otec domů přivedl novou ženu. To už respondentovi bylo 16 let a raději se od otce odstěhoval. Dnes je významným fotografem celebrit. Je svobodný, přestože vztahy navazuje snadno, ale jak tvrdí spíše mechanicky. Přiznává, že přátelství jsou krátká, která on pokazí. Přesto ještě ve 44 letech doufá, že do nově postaveného domu přivede ženu, s níž založí rodinu.⁹⁸

Zobrazovací prostředky a tvorba kategorií

Hlavním prostředkem byl text, který jsem rozdělila do jednotlivých sekvencí s jednoznačným významem. Tyto sekvence jsem zapsala do tabulky programu Excel 2010, kdy každá sekvence měla vlastní buňku. Do dalších 17 sloupců jsem zapsala četnost vyjádření této sekvence u daného respondenta. Údaje o četnosti vyjádření prvního respondenta jsem uváděla do prvního sloupce, údaje od sedmnáctého respondenta do sedmnáctého sloupce. Tak jsem získala tabulku, ve které byly uvedeny

⁹⁷ Česká televize: *Domeček z karet* [online]. 2014 [cit. 2014-11-20].

Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10446128503-domecek-z-karet/212562260300001/>

⁹⁸ Česká televize: *Třináctá komnata* [online]. 2013 [cit. 2014-09-29].

Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1186000189-13-komnata/213562210800019/>

sekvence textů. Texty se do určité míry u respondentů v různých obměnách opakovaly. Vzniklo 17 sloupců, v nichž bylo zaznamenáno, kolikrát se respondent o jevu zmínil, nebo podobně formuloval stejnou myšlenku. Pro skupinu podobných sekvencí jsem vytvořila podkategorii, která sekvenci zastřešovala. Vyjádřením četnosti záznamů jsem určovala význam jednotlivých podkategorií a kategorií.

Kategorie

Konečným výsledkem realizace výzkumu je tabulka základních kategorií a podkategorií, kterou uvádím v příloze P II. Tabulka je uspořádána kategoriálně dle předmětu hlavních výzkumných otázek. Podkategorie jsou srovnány dle četnosti. Tabulka vznikla řazením významově podobných sekvencí do skupin tak, že jsem k těmto sekvencím vybírala společný nadřazený pojem. Přetvářením a hledáním ideálního nadřazeného pojmu jsem vytvořila podkategorii, která vystihuje reálné výpovědi respondentů. Vybírala jsem jen takové sekvence, které byly jednoznačné a vztahovaly se ke třem hlavním výzkumným otázkám. Kategorie a podkategorie jsem konfrontovala s výkladovým slovníkem a s pravidly českého pravopisu.

V tomto oddíle uvedu hlavní kategorie a podkategorie, které vznikly výše uvedenou metodou. Jsou vypsány v pořadí s ohledem na jejich četnost, tedy jsou uvedeny sestupně. Jedná o vyjmenování nejvíce frekventovaných kategorií a podkategorií.

1. Jaká jsou specifická traumata dětí v souvislosti s životem v nestandardním výchovném prostředí?

Hlavní kategorie. Prostředí. Významní druzí a jejich chování k respondentovi. Prožívání situace v dětství.

Charakteristika prostředí

Makroprostředí naší republiky se měnilo v závislosti na politické situaci. V souvislosti s tím se měnila legislativa v oblasti práv dítěte a také přístup státních orgánů k problematice ochrany práv dítěte. Respondenti R07, R08, R09, R10, R11, R15, R17 minimálně do svých osmnácti let žili Československé socialistické republice (ČSSR). Respondenti R01, R02, R04 do svých patnácti let žili v ČSSR. Respondenti R05, R06 žili do svých deseti let v ČSSR. Respondent R14 žil do svých pěti let v ČSSR. Respondenti

R03, R12, R13, R14 se narodili již do nových politických poměrů. Celý svůj život žijí v České republice.

Mezoprostředí jednotlivých respondentů bylo dáno vztahovými souvislostmi rodiny s okolím a velikostí obce, v níž žili. V obci do 5 tisíc obyvatel žili R01, R09, R10, R15, R16. Ve městě do 50 tisíc obyvatel žili R03, R04, R08, R11, R12, R13. Ve městě nad 50 tisíc obyvatel žili R02, R05, R06, R07, R17.

Azylové domy vznikaly od roku 1990. Na základě této sítě azylových domů bylo založeno Sdružení azylových domů. Azylový dům má program zaměřený na komplexní pomoc lidem v nouzi, bez možnosti vrátit se ke svým rodinám. Jsou to lidé často bez zaměstnání, vzdělání, závislí na alkoholu a drogách. Tito lidé sami nedovedou vyřešit svou beznadějnou životní situaci, a proto hledají pomoc, ochranu v azylových institucích. Služby jsou individualizované s cílem zařadit člověka zpět do společnosti. Toto zařízení ubytovává muže, ženy, matky s dětmi, bezdomovce, cizince ve složité životní situaci.⁹⁹

Mikroprostředí. Všichni respondenti nejprve vyrůstali v rodinném prostředí s biologickými rodiči nebo alespoň s matkou. Děti vyrůstaly sice ve vlastních rodinách, ale za nepříznivých psychosociálních podmínek. Prostředí bylo zdeformované v oblasti funkčnosti rodiny nebo bylo nestandardní vzhledem k počtu sourozenců. V průběhu dětství se někteří dostali do náhradní výchovy příbuzných osob. Další respondenti po odloučení od rodičů žili v prostředí, kde nebyly žádné biologicky příbuzné osoby – v náhradní rodině nebo ve státním zařízení.

Rodinný podnik je dalším fenoménem porevolučního období, který ovlivňuje mikroprostředí. Po roce 1989 došlo mimo jiné ke změně vlastnických vztahů a k možnosti legálního podnikání. Existují různorodé definice rodinného podniku, které se od sebe liší mírou zapojení rodiny v podnikání. Rodina má strategický vliv na jeho další směřování se záměrem stávajících vlastníků udržet podnik v rodině. Rodina má nad podnikem vlastnickou kontrolu. V rodinném podniku se angažuje více rodinných generací. Rodina podnik přímo řídí a také vlastní. V roce 2002 byla přijata univerzální

⁹⁹Proweb webgarden: *Azylové domy* [online]. 2009 [cit. 2015-01-31].

Dostupné z: <http://proweb.webgarden.cz/rubriky/zaklady-psychologie/seminarni-prace-ze-socialni/azylove-domy>

stupnice F-PEC, která určuje míru jeho rodinnosti. Zakládá se na třech stěžejních bodech vlivu rodiny na podnik: moc či síla (power), zkušenosti (experience), kultura (culture). Zkratka F-PEC znamená „*Family influence trough Power, Experince and Culture*“ [3].¹⁰⁰ Nezbytná je osobní angažovanost, rodinní příslušníci se setkávají nejen v soukromí, ale také v práci. Leckdy se maže psychologický rozdíl mezi prací a domácím životem. Případné konflikty se přenáší z jedné oblasti do druhé. Snižuje se možnost odpočinku, rodinní příslušníci jsou spolu 24 hodin denně, 7 dní v týdnu.

Ekonomicky slabá rodina. V socialistickém zřízení existovala mezi lidmi relativní sociální rovnost a vícečetné rodiny nebyly výjimkou. Po roce 1989 se ekonomické rozdíly ve společnosti zvětšily a z některých zaměstnanců se stala pracující chudina. Jak tvrdí respondent R12, důvodem umístění jeho i bratrů do dětského domova byla právě chudoba rodiny.

Významní druzí a jejich chování k respondentovi

Vztah k významným druhým byl poznamenán záporným chováním dospělých k dítěti. Jednalo se především o osoby biologicky příbuzné, hlavně o matku a otce. Záměrné traumatizující chování jakým bylo ponižování, nadávky, ignorace, destabilizace situace, izolace, bití a nefunkční vztah mezi rodiči zanechávalo traumatické stopy na psychice dítěte.

Významní druzí vytvářeli psychickou újmu respondentům v dětství v některých případech nezáměrně. Jednalo se především o nedostatek času a pozornosti věnované dítěti. Úmrtím rodiče došlo k hlubokému smutku dítěte a stoupl pocit nejistoty. V jednom případě se jednalo o snížený intelekt matky, kdy dcera společně s matkou vyrůstala v azylovém domě pro matky s mentálním postižením.

Záměrné chování významných druhých s cílem ublížit dítěti mělo formu ponižování, nadávek, destabilizace situace, ignorace, izolace, bití, citového vydírání, nadřování druhým, bagatelizace, a v jednom případě i podávání vysokých dávek léků.

¹⁰⁰Růžičková, J. *Systém řízení a rozvoj rodinného podniku* [online]. České Budějovice, 2011 [cit. 2015-01-31]. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ekonomická fakulta, Katedra řízení. Vedoucí bakalářské práce Dagmar Bednářová. Dostupné z: http://theses.cz/id/em2c8k/bp_ruzickova.pdf

Prožívání situace v dětství

U dětí tak docházelo k pocitům nejistoty, strachu z útoku, znehodnocení vlastní osoby, bezvýznamnosti, bezmoci nad situací, dojmu nadbytečnosti, viny, vysoké zodpovědnosti, strachu z opuštění či z odmítnutí.

2. Jaké procesy psychické obrany respondenti v dětství používali v souvislosti se životem v nestandardním výchovném prostředí?

Hlavní kategorie. Procesy psychické obrany. Chování respondenta po traumatické události. Reakce okolí.

Procesy psychické obrany. Děti tyto situace prožívaly a jejich psychické procesy se snažily bránit integritu a hodnotu dítěte prostřednictvím úniku, altruismu, vytěsnění (trpět mlčky), retroflexe (vina, obava z odmítnutí), sublimace, agrese, anticipace, hostility (obviňování významných druhých), kompenzace, afektualizace (strach), regrese. Z výše uvedených technik obrany ega se řadí mezi copingové neboli zralé techniky pouze altruismus, sublimace a anticipace.

Chování respondenta po traumatické události. Jejich chování bylo v té době poznamenáno právě výše uvedenými procesy. Únikem pro ně bylo vyhýbání se konfliktním osobám. Altruismus děti projevovaly ve snaze zavděčit se konfliktním osobám a tím získat vyšší status ve vztahu. Retroflexe byla projevována v jednom případě otravou prášky. Vytěsnění bylo realizováno mlčením před druhými o nepříjemnostech. Sublimace byla uskutečňována sportem či prací navíc. Agrese vůči druhým se projevovala útokem na slabší, či naschvály vůči ostatním. Anticipační chování projevila dívka, která byla vážně nemocná a matku žádala, aby si pořídila ještě další dítě, aby nebyla matka tak smutná, až zde tato dívka nebude. Svoji mladší sestru měla velmi ráda a nakonec se tato mladší sestra o nemocnou ženu částečně starala.

Reakce okolí. Překonal-li dítě ostych a promluvílo s lidmi v blízkém okolí, dočkalo se bagatelizace problému, nebo žádné reakce. Jen v jednom případě z dotazovaných respondentů byla projevována snaha o nápravu. Tito lidé, k nimž dítě mělo důvěru, podporovali integritu dítěte klidným chováním, sdílností a opětováním důvěry. Ve většině případů se jednalo o prarodiče.

3. Jakým způsobem respondenti v dospělosti zpracovávali důsledky specifických traumat z dětství?

Hlavní kategorie. Zpracování traumatického dětství v dospělosti. Charakteristika významných druhých a jejich vztahu. Současné chování respondenta. Životní rozhodnutí respondenta.

Zpracování traumatického dětství v dospělosti. Respondenti měli v dospělosti snahu dál zpracovávat svoje záporné zkušenosti většinou bez odborné pomoci. Nejvyšší měrou se ve zkoumaném vzorku uplatnila intelektualizace (snaha pochopit motivy jednání, studium). Dalším způsobem vypořádání zvolili naraci. Třetí nejpočetnější způsob byla rezignace na minulost. Bylo také použito religiozity, akceptace, kompenzace, sublimace a odpuštění. Jeden respondent potřeboval psychiatrickou léčbu.

Charakteristika významných druhých a jejich vztahu. Při rozhovorech docházelo k hodnocení významných druhých. Charakterizovali je tak, že pohrdají svojí rolí, nebo že se topí v sebelítosti. Byl zajímavý i popis současného vztahu respondenta k významnému druhému, který byl původcem traumatu. Pohrdá mnou, žárlí na mě, netuší moji bolest, nic k nim necítím. Vzhledem k tomu, že naše integrita a hodnota závisí mimo jiné i na reakci okolí, dotazovala jsem se, jak vnímá okolí minulost respondenta. Odpovědí bylo „věří mně“.

Současné chování respondenta. Dotkli jsme se také současného života respondentů. Sami popisovali svoje chování. V odpovědích byl altruismus, agrese, superkonformita, nedůvěra. Pokusili se také o vlastní charakteristiku. Dominantním jevem bylo nízké sebehodnocení, nepožádá o pomoc, nesvěřuje se, je podezřivý, cítí se vinen v nepodařených vztazích.

Životní rozhodnutí respondenta. Rozhovory jsem zakončovala pohledem do budoucna. Respondenti si vytvořili jakási pravidla či životní rozhodnutí, která je mají podporovat na cestě životem. Dobře vychovat děti byl hlavní cíl. Život skládat z drobných úspěchů. Zachovávat respekt k druhým lidem. Udržet si dostatečný odstup od lidí.

5.6. Diskuse

Porovnáním rizikových a protektivních (ochranných) faktorů v životě člověka v nepříznivém psychosociální prostředí s dalšími výzkumy chci přispět k rozšíření poznatků v oblasti prožívání a způsobů zpracování traumat z dětství.

Mezi rizikové faktory můžeme zařadit nízkou sebedůvěru, sebeúctu, zanedbávání, zneužívání, nezaměstnanost, sklony riskovat, autoritářský styl výchovy, benevolentní styl výchovy, chronicky nemocné rodiče, dysfunkce v rodině, nedostatek komunikace, významné rodinné ztráty, nízký socioekonomický status.

Mezi protektivní faktory řadíme vysokou inteligenci, zapojení se do kladné skupiny vrstevníků, oceňování vzdělání, schopnost sebekontroly, dobré vztahy v rodině, podpora dospívajících, kvalitní vzdělávání, vzory ve společnosti.

1. Jaká jsou specifická traumata dětí v souvislosti s životem v nestandardním výchovném prostředí?

Srovnání s výzkumem o souvislostech psychického a fyzického týrání dětí.

„Výzkum uskutečnil v letech 2001–2003 tým pracovníků Linky bezpečí vedený Mgr. Petrem Bosákem. Výzkumu se zúčastnilo 1 104 osob ve věku od 18 do 45 let – šlo o reprezentativní vzorek populace ČR v daném věkovém pásmu, a to z hlediska pohlaví, věku a regionu. Samotný sběr dat realizovalo 318 profesionálních tazatelů agentury INRES. Psychické týrání bylo pro účely výzkumu vymezeno jako ubližování ze strany rodiče či jiné dospělé osoby formou opakovaného odmítání, ponižování, zastrasování, nepřiměřeného omezování, izolování od kontaktu s jinými osobami, využívání pro vlastní prospěch, učení názorům a chování, jež odporují zákonům či obecným mravním normám, neposkytování citové odezvy a vystavování násilí či závažným konfliktům doma.“¹⁰¹

¹⁰¹ Šance dětem: Retrospektivní studie fyzického a psychického týrání v dětství u dospělé populace [online]. 2012 [cit. 2015-01-19].

Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/retrospektivni-studie-fyzickeho-a-psychickeho-tyrani-v-detstvi-u-dospеле-populace-cr-49.html>

Záporného chování vůči dítěti se dopouštěli blízcí dospělí – především matka a otec. Z vlastního výzkumu vyplynuly tyto nejvíce frekventované činnosti - ponižování, nadávky, ignorace, destabilizace situace, izolace, bití a nefunkční vztah mezi rodiči. Toto morálně a leckdy i právně postižitelné chování dospělých zanechávalo traumatické stopy na psychice dítěte.

Mohu konstatovat, že skladba traumatizujících činností ze strany pachatelů se v obou výzkumech shoduje. Ve vlastním výzkumu jsem nepostihla problematiku učení názorům a chování, které odporují zákonům či obecním mravním hodnotám. Nemyslím si, že by se mělo jednat jen takové učení názorů odporující zákonům a mravním hodnotám. Zcela postačí, když odporuje vlastnímu přesvědčení, nebo když se jakákoliv neškodná ideologie stane nástrojem strachu. Měla jsem v plánu rozhovor se ženou, která pochází ze silně nábožensky založené rodiny. Je to jedna z možností, kdy může být dítěti „vymýván mozek“. Rozhovor se neuskutečnil, proto nemám k takovému tvrzení podklady.

Výzkum Linky bezpečí nezahrnul do problematiky vícečetné rodiny, v nichž i při normálním fungování vznikají soustavné traumatizující situace – nedostatek času na konkrétní dítě, využívání pro práci, emoční plochost rodičů i mezi sourozenci, vysoké nároky na starší děti. Tyto skutečnosti jsem zjistila ve vlastním výzkumu. Má-li rodina fungovat, je většinou užíván autoritářský výchovný styl. Není-li zájem ze strany rodičů, pociťují děti zanedbávající výchovný styl.

2. Jaké procesy psychické obrany respondenti v dětství používali v souvislosti s životem v nestandardním výchovném prostředí?

Srovnání s diplomovou prací Vývoj obranných mechanismů u dětí školního věku.

Autorem je Jan Kratochvíla, výzkum realizoval v roce 2014. Celkem získal data týkající se 20 dětí umístěných v DD a ŠJ Nechanice ve věku 6 až 12 let. Výzkum byl realizován Testem pohádek¹⁰². „*Děti nejčastěji použily tyto způsoby obrany ega - potlačení,*

¹⁰² Známé pohádky jsou na kartách. Nejprve dítě pohádku přečte. Pak se administrátor dítěte ptá, jak se cítí jednotlivé postavy na kartách a co si myslí. Zaznamenává kompletní projev dítěte. Při vyhodnocování se analyzují záznamy a jednotlivé sekvence textů se přiřazují do kategorií, například roztrhat, kousat patří do kategorie Instinkty – orální agrese. Podrobněji: Daňová - Jurčová, I. *Využití a aplikace testu pohádek v České republice* [online]. Praha, 2011 [cit. 2015-02-03]. Diplomová práce.

agování, odčinění (přejmenování), popření, racionalizace, negace, přesunutí, somatizace, štěpení, projektivní identifikace, reaktivní formace. Obranný mechanismus regrese patrně souvisí s přílišnými nároky na dítě, které vyúsťují v jeho snahu vyhnout se jim tak, že se pokouší o návrat do dřívějších vývojových stádií. V Testu pohádek se excesivní frustrace skórovala s úzkostí. Významně ubylo agresivních impulzů.

Většina dětí využívala více obranných mechanismů než jeden, nejčastěji tři. Děti pocházejí ze sociálně problematického prostředí, vystavené dlouhodobé deprivaci některých svých potřeb, mnohdy rovněž s významnou traumatickou zkušeností v anamnéze a žijící v dlouhodobé separaci od rodičů pravděpodobně potřebují k uchování osobní integrity využívat větší množství obranných mechanismů. Životní zkušenosti - separace od rodičů, smrt rodičů, umístění do dětského domova, rozvod či rozchod rodičů – si vynutily využívat různorodé způsoby obrany. To považuji spíše za zdravější aspekt využívání obranných mechanismů.“¹⁰³

Ve vlastním výzkumu jsem zjistila, že se děti snažily bránit vlastní integritu a hodnotu prostřednictvím úniku, altruismu, vytěsnění, retroflexe (vina, obava z odmítnutí), sublimace, agrese, anticipace, hostility (obviňování významných druhých), kompenzace, afektualizace (strach), regrese, somatizace.

Vzhledem k tomu, že je mnoho druhů způsobů obrany ega, neshodla jsem se s porovnávanými výsledky. Svoji roli hraje to, že oba výzkumy zahrnovaly nízký počet (17 a 20) respondentů. Společné však tyto výzkumy mají to, že všechny techniky patří mezi nezralé způsoby obrany ega. Shoda panovala pouze u obrany ega somatizací, jejíž intenzita byla z pochopitelných důvodů odlišná. Dítě reaguje při hodinovém rozhovoru v náznacích a onemocněním nebo chronickou formou nemoci při dlouhodobě nepříjemné životní situaci.

Zaujalo mě také, že Kratochvíla vypovídá o několika způsobech obrany u jednotlivých dětí. Vrátila jsem se do výsledkové tabulky a jednoduchým řazením jsem u každého

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra psychologie. Vedoucí diplomové práce Eva Šírová. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/90769/>

¹⁰³Kratochvíla, J. *Vývoj obranných mechanismů u dětí mladšího školního věku* [online]. Praha, 2014 [cit. 2015-02-03]. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra psychologie. Vedoucí diplomové práce Eva Šírová.

Dostupné z: file:///C:/Users/HP/Downloads/DPTX_2011_2_11210_0_254932_0_123626.pdf [s. 80, 83, 91, 92]

respondenta zjistila způsoby obrany v dětství a v dospělosti. Nejvíce způsobů obrany ega v dětství jsem vyhodnotila u R02 (vytěsnění, regrese, únik, sublimace, altruismus). U některých dětí (R02, R04, R05, R08) se opakovaly tyto kombinace – vytěsnění, únik.

Převážná většina respondentů v dospělosti zvolila altruismus jako způsob získávání rovnováhy ega. Zamyslíme-li se nad tím, jedná se o prosociální chování, které uspokojuje především toho jedince, který jej projevuje. Může to být i důsledek z dětství, kdy se někteří chtěli zavděčit (R02, R03, R04, R05, R09, R10, R13) významným druhým, případně si mysleli, že prosociálním chováním dojde ke změně situace k lepšímu. Děti se snažily být hodné. Ač tato věta zní banálně, skrývá se za slovem „hodné“ plný význam úsilí dítěte. Slovo „hodný“ má základ ve slově hodnota. Jazyk český také zná slovo hoden. „Za tento skutek jsi hoden mojí přízně.“ Tuto větu už dnes čteme jen v pohádkách. Člověk, který činí dobro druhým lidem, se tímto chováním snaží zvýšit svoji hodnotu. Chce, aby si jej druzí více vážili. Většina lidí je závislá na mínění okolí. Podle něj si nastavuje svoje sebehodnocení. Prosociálním chováním se také mezi lidmi vytváří emoční rezerva, z níž může pak dotyčný v případě potřeby čerpat.

Uvedu zde případy, které vybočují z výše popsaného. R05 se v dětství sice snažila zavděčit, ale nemělo to efekt. V dospělosti se při nepříjemnostech projevuje agresivitou. R13 v dětství projevovala altruismus. V současnosti je její chování založeno na superkonformitě. R11 nezměnila svůj vzorec řešení konfliktu od dětství do dneška. Nepříjemné situace řeší agresí. R15 stále používá retroflexi. U dvou respondentů – mužů (R12, R17) se hostilita z dětství proměnila v dospělosti na altruismus. Z projevů altruismu jsou většinou vynechány ty osoby, které v dětství způsobovaly dítěti trauma. Oni už vlastně přestali usilovat o přízeň uzurpátorů. Protože už je konečně nepotřebují. Nepotřebují, aby si respondentů tito lidé vážili. Už podle nich neměří svoji hodnotu. Respondenti si jich totiž také neváží.

3. Jakým způsobem respondenti v dospělosti zpracovávali důsledky specifických traumat z dětství?

Srovnání s Výzkumem psychosociálních charakteristik.

V odpovědích respondentů zazněla jejich vlastní charakteristika, kterou jsem porovnála se závěry dlouhodobého výzkumu dětí umístěných v dětských domovech včetně monitoringu jejich dospělého života. Realizoval jej kolektiv psychologů v čele se Zdeňkem Matějčkem od 60. let 20. století až do roku 2001. Jednalo se o výzkum resilientních činitelů¹⁰⁴ a prediktability¹⁰⁵ psychosociálních charakteristik.

Matějček uvádí, že náprava psychické deprivace byla realizována uplatněním se ve společenství. *“Jednalo se o intelektové schopnosti dítěte, individuální schopnosti a dovednosti, tělesnou zdatnost, navázání milostného vztahu. Náboženství.*

Životní oporou se jim stala jimi založená rodina. Vztah považují za nedotknutelný. Rodičovství. Vztah k sourozencům i nebiologickým a k „tetám“ z výchovného zařízení – důležitá setkání – vliv osobnosti mimo rodinu respondenta.

Sama osobnost respondenta vytváří odolnost a postoje vůči záporným životním zkušenostem. Extraverze, kladná emocionalita, přátelskost, vyhledávání společnosti. Respondent vychází vstříc nabídce okolí adaptovat se do nového prostředí, chce přijmout rodinu svého partnera, snaží se budít kladný zájem svého okolí. Vyniká interpersonální inteligencí. Matějček shrnul výše uvedené charakteristiky do pojmu vstřícnost“.¹⁰⁶

Faktory zvládnání důsledků traumat v dospělosti lze rozdělit na psychickou nápravu, psychickou oporu a chování respondenta v současnosti.

Psychickou nápravou Matějček rozumí způsob vyrovnání se s traumatem způsobem, který zvýší sebehodnocení člověka. Žijeme-li v lidském společenství, jsme závislí na odezvě okolí. Právě tímto způsobem se hodnotíme, a chceme společenství dokázat vlastní význam. Jedná se o manuální a technické dovednosti, hudební nadání,

¹⁰⁴ Faktory, které udržují odolnost osobnosti vůči nepříznivé psychosociální situaci.

¹⁰⁵ Předpověditelnost.

¹⁰⁶ Matějček, Z. *Výzkum resilientních činitelů a prediktability psychosociálních charakteristik*. In: *Resilience, aneb co nás chrání před zlým osudem*, Československá psychologie 2014, ročník LVIII, číslo 3, Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2014. 282 - 289 s.

sportovní výkony, školní úspěchy, pomoc druhým. To vše podporuje zakotvení člověka ve společenství. Cítí se potřebným. Z výzkumu, který jsem realizovala, vyplynul podobný faktor – altruismus. V tomto smyslu se výzkumy shodují. Dalším posílením vlastní hodnoty je navázání pevného milostného vztahu. V tu chvíli cítíme, že někomu na nás záleží. I někteří respondenti z mého výzkumu si kladou za cíl mít kvalitní vztah a dobře vychovávat děti.

Tab. 3. Srovnatelné faktory zvládnání důsledků traumat (zpracováno autorkou)

Faktory zvládnání důsledků traumat v dospělosti.	<i>Psychosociální charakteristiky (Matějček)</i>	Zpracování důsledků traumat (Paulová)
<i>Náprava psychické deprivace.</i> Zpracování traumatického dětství v dospělosti.	<i>Milostný vztah, náboženství.</i> <i>Uplatnění se ve společenství.</i>	Narace, intelektualizace, akceptace, religiozita, odpuštění, rezignace na minulost.
<i>Životní opora.</i> Životní rozhodnutí.	<i>Respondentem založená rodina.</i>	Kvalitní vztah, dobře vychovávat děti, respekt k druhým.
<i>Osobnost respondenta.</i> Chování respondenta.	<i>Vstřícnost.</i>	Altruismus, superkonformita, odtažitost, agrese.

Rozklíčovala jsem i další způsoby psychické nápravy - narace, intelektualizace, akceptace, odpuštění, rezignace na minulost. Matějček se o podobném způsobu psychické nápravy v tomto výzkumu nezmiňuje.

Faktor **psychická opora**. I zde podle výše uvedené tabulky je zřejmá shoda obou výzkumů. Vlastní založená rodina dává jistotu a bezpečí pro osoby, které prožily traumatické dětství. Oporou jsou většinou osoby s kladným emočním nábojem vůči dotyčnému. Výsledky výzkumu korespondují v této části. Jedná se především o prarodiče nebo sourozence. Ve výzkumu jsem měla respondenta, který byl v pěstounské péči. Ten jako významnou osobu označil matku-pěstounku. Matějčkův výzkum uvádí, že 93% dotazovaných z pěstounských rodin určilo také matku-pěstounku. Výzkumy se shodují i v dalším faktoru opory. Religiozita či transcendence. Jednoduše řešeno víra v síly přesahující nás (nebo jsou v nás?), ze kterých lze v případě potřeby čerpat.

Všechny dosavadní zkušenosti se promítají do **současného chování respondenta**. Matějčkův výzkum zdůrazňuje vstřícnost. S tím koresponduje altruismus v různých podobách, který jsem zjistila. Jedná se o nastavení každého člověka, zda opravdu chce

přijmout druhé do „svého světa“. Zda je ochoten také část sebe nabídnout druhým lidem s rizikem, že něco možná ztratí, ale vždy více nalezne.

Být nerudný samotář s odtažitým či nepřátelským chováním se dlouhodobě nevyplácí. Prohlubuje se frustrace ze samoty a strach z navazování vztahů. Matějček neuvádí záporné způsoby chování člověka. Je to však logické. Matějček ve výzkumu pracoval s těmi, kteří měli nejvyšší skóre psychosociální adaptace. Zadal před realizací výzkumu podmínky, které vylučovaly účast lidí trvale frustrovaných životem. Některá z kritérií byla – nikdy se nerozvedl, nebyl soudně trestán, nebyl vážně nemocný. U některých respondentů jsem z výpovědí rozpoznala odtažitost a také agresi. Superkonformita vypovídá o přílišné úzkostlivosti respondenta, která přetrvává.

Srovnání s výzkumem o souvislostech psychického a fyzického týrání dětí.

„Výzkum pracovníků Linky bezpečí zmapoval souvislosti psychického a fyzického týrání dětí v naší republice.“¹⁰⁷

Tab. 4. Srovnatelné faktory psychických následků a charakteristiky respondentů (zpracováno autorkou)

<i>Následky u dospělých osob z psychického týrání v dětství (Bosák.)</i>	<i>Chování a charakteristika respondenta v dospělosti (Paulová).</i>
<i>Nízké sebevědomí, pocit méněcennosti.</i>	Slabé sebepojetí.
	Nepožádá o pomoc, nesvěřuje se.
<i>Smutek a deprese.</i>	Vina, preferuje samotu.
<i>Strach a úzkost, citová nestabilita.</i>	Pasivní k sobě, podezíravost.
<i>Závislost na druhé osobě.</i>	Odtažitost.
<i>Opakované výbuchy agrese.</i>	Agrese.

Následky týrání v dětství se promítají do chování v dospělosti. Respondenti se charakterizují – slabé sebepojetí, nízké sebevědomí, pocit méněcennosti. Upadají

¹⁰⁷ Šance dětem: *Retrospektivní studie fyzického a psychického týrání v dětství u dospělé populace* [online]. 2012 [cit. 2015-01-19].

Dostupné z: <http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/retrospektivni-studie-fyzickeho-a-psychickeho-tyrani-v-detstvi-u-dospele-populace-cr-49.html>

do stavu smutku a deprese, mají pocit viny. Ze strachu a úzkosti plyne jejich citová nestabilita, jsou vůči sobě pasivní. Zažívají opakované výbuchy agrese. V tomto mnou zjištěné výsledky korespondují s výzkumem Bosáka. Závislost na druhé osobě jsem však u žádného z respondentů neodhalila, nedotazovala jsem se však přímo. Oproti tomu vypovídali o tom, že jejich rezervovanost a odtažitost vůči druhým je vlastně jejich výhodou. Někteří spíše preferují samotu.

Limity výzkumu jsou dány subjektivitou výpovědí respondentů. Triangulace jsem do určité míry docílila u osob, které znám dlouhodobě. Jejich životní příběh znám, proto jsem se nemusela spoléhat jen na rozhovor. U ostatních jen vycházela z toho, co mi chtěli sdělit. Reliability jsem se snažila dosáhnout porovnáním terminologie s dalšími pracemi včetně postupů zpracování.

ZÁVĚR

Výchova je nedílnou součástí osobnosti člověka. Během života se formují vzorce chování, psychické způsoby obrany ega, postoje, způsoby řešení krizových situací. V psychosociálně nepříznivém prostředí dítě hledá způsob, jak přežít. Prožívání situací je subjektivně vnímáno, zpracováno a je vyvozen určitý způsob chování a jednání.

Volní faktory se na tomto složitém procesu podílejí jen částečně. Obrana ega a chování je ve většině případů založeno na emočním základě, nebo na návycích. Míra sebehodnocení ovlivňuje způsob prožívání a také následné zpracování specifických traumat z dětství. Osoby, které mají být dětem nejbližší a životní oporou, způsobují svým záporným jednáním psychické a někdy i fyzické utrpení. Za nejvíce nebezpečné kromě zákonem postižitelných činů považuji promyšlený a systematický způsob likvidace osobnosti dítěte. V práci jsem uvedla legislativní prostředí ČR v evropském kontextu, kde je nezřetelně definován stěžejní pojem „nejlepší zájem dítěte“.

Významní druzí – rodiče, sourozenci, prarodiče a další osoby pečující o dítě – hrají rozhodující úlohu při vytváření osobnosti dítěte. Sebeúcta vychází z kompetence ovlivňovat prostředí. Kreativita a osobnostní vyspělost se projeví v nepředvídaných či krizových situacích. Základem harmonického života je přítomnost důvěryhodných blízkých a existence místa, kde se dítě cítí bezpečně – domova. Ve vztazích mezi lidmi se promítají kladné či záporné emoce. Právě **míra emoční investice** účastníků vztahu vytváří příznivost podmínek pro společné soužití. Nestandardní rodinné prostředí je naplněno zápornými emocemi mezi blízkými. V práci jsem se zabývala také prostředím rodin se čtyřmi a více dětmi, prostředím pěstounských rodin a v neposlední řadě také životem dětí v institucích. Způsobů ubližování druhým lidem je bezpočet. Chci však v souvislosti s institucionální výchovou zdůraznit „šikanování jako tradice v instituci“. Jde o systémovou záležitost, která nemizí ani s odchodem některých aktérů, protože zvyky se ve skupině dědí. Děti zmítané životem často mění prostředí. Dětem z dětských domovů je oproti dětem z rodin upřen nárok na psychosociální moratorium, které umožní bezpečně si zkoušet život.

V kapitole Způsoby minimalizace vzniku a důsledků specifických traumat jsem se zaměřila na intervenční techniky proti šikaně ve skupině. Základem je kvalitní

diagnostika a důsledná práce s pachateli i oběťmi šikany. Podpůrným prostředkem pedagogů je také rozhodování komunity. Participace na správě kolektivu vytváří prostředí pro komunikaci a sounáležitost.

Jsou-li problémy v rodině, je významná práce odborníků v terénu. Dnešní trendy podporují soudržnost rodiny. Potíže však nastávají, když účastníci nechtějí dodržovat nastavená pravidla a někdy navíc svalují zodpovědnost za svůj život na terénní pracovníky.

S lidmi, kteří se snaží něco na svém životě změnit, je vhodné pracovat na rozvoji osobnosti dle **Rozvojového cyklu osobnosti**, který jsem vypracovala. Obecně platí, že čím je člověk starší, tím strnulejší má přístup a jednání. K sebeaktualizaci dochází, až když staré vzorce chování nefungují. K aktivnímu přístupu v oblasti seberozvoje dochází zřídka.

V praktické části jsem od 17 respondentů získala informace o jejich traumatickém dětství a způsobech jejich zpracování. Rozhovory jsem přepsala a provedla jsem obsahovou analýzu textu. Sekvence textů jsem zařadila do kategorií, které jsem postupně vytvářela. Cílem nebylo vytvořit teorii ale zorganizovat vytvořené kategorie nejbližše realitě, skutečným jevům a konkrétním významům. Z výzkumu vyplývá, že kategorie jsou součástí skutečného světa, ovlivněného určitými intencemi významných druhých a jsou v relacích se sdílenými prožitky, sebepojetím a životním rozhodnutím respondentů. Tento kvalitativní výzkum s kategoriálním uspořádáním vyplývá především z podmíněné kvality prožívání, vzpomínek, sebereflexe respondentů a jejich ochoty komunikovat s výzkumníkem.

Životní osudy lidí jsou jedinečné. Hledala jsem traumatické okamžiky a způsoby jejich řešení. V kapitole Interpretace výsledků jsem zanalyzovala hlavní kategorie výzkumu. V diskusi jsem srovnávala výsledky svého výzkumu s již dříve provedenými. Závěry se v podstatných faktorech shodují.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENY

Úmluva o právech dítěte č. 104/1991 Sb. In: Rodinné právo ÚZ č. 782, Ostrava: + Sagit, 2010. ISBN 978-80-7208-797-6.

Zákon 401/2012 Sb., kterým se mění zákon 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a další související zákony, č. 147/2012 Sb.

BECKER-WIEDMAN, A. *Dyadic developmental psychotherapy: essentials practices and methods*, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishing Group, Inc., 2011. 168 s. ISBN 978-0-7657-0793-2.

BEDRNOVÁ, E., a kol. *Psychologie a sociologie řízení*, Praha: Management Press, 2002. 586 s. ISBN 80-7261-064-3.

BLATNÝ, M. a kol. *Psychologie osobnosti, hlavní témata, současné přístupy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2010. 301 s. ISBN 978-80-247-3434-7.

BRUNER, J. S., *Il conoscere. Saggi per la mano ministra*, Roma: Armando, 2005. 145 s. ISBN 88-8358-805-3.

CASSIDY, J., SHAVER, P. R. (ed.) *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications*, New York: A Division of Guilford Publications Inc., 1999. 913 s. ISBN 1-57230-087-6.

CZEKOŮVÁ, K. a kol. *Emoční komplexita*. In: Československá psychologie 2014, ročník LVIII, číslo 2, Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2014. 141 - 152 s. ISSN 1804-6436.

DUNNING, D. (ed.) *Social motivation*, Library of Congress cataloging, 2011. 184 s. ISBN 978-1-84169-754-3.

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie, analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.

GARCÍA, F., GRACIA, E. *Is always authoritative the optimum parenting style: Evidence from Spanish families*. In: ČABLOVÁ, L. *Rizikové a protektivní faktory v rodině*, Československá psychologie 2013, ročník LVII, číslo 3, Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2013. 255-266 s. ISSN 1804-6436.

GREENWALD, A. G. *The self*. In: Wyer, R. S., Srull T. H. (eds.) *Handbook of social cognition*, Hillsdale, N. Y.: Erlbaum, 1984. 870 s., ISBN 978-0-805-81057-8.

HAŠKOVÁ, H. a spol. *Péče o nejmenší, boření mýtů*, Praha: SLON Praha, 2012. 200 s. ISBN 978-80-7419-114-5.

HARTER, S. *Historical roots of conterporary issues involving self-concept*: In: BRACKEN, A. (ed.) *Handbook of self-concept*, New York: Wiley, 1996. 539 s. ISBN 0-471-59939-5.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, Praha: Portál, s.r.o., 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HYTYCH, R. *Smrt a nesmrtelnost: sociální prezentace smrti*, Praha: TRITON, 2008. 227 s. ISBN 978-80-7387-092-8.

CHLUMSKÝ, J. *Tělo, Jáství a svět*, Czech edition © dybbuk, 2009. 205 s. ISBN 978-80-86862-99-6.

KALINAUSKAS, I. *Sám se světem*, Jihlava: Centrum ekologie člověka, o. s., 2005. 255 s. ISBN 80-239-4641-2.

KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*, Praha: Portál, s.r.o., 2005, 2. vydání. 255 s. ISBN 80-7367-014-3.

KOMÁRKOVÁ, B. *Původ a význam lidských práv*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství v Praze, 1990. 234 s. ISBN 80-04-25384-9.

KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie nemoci*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2002. 198 s. ISBN 80-247-0179-0.

LACA, S. *Sociopatológia v pedagogických súvislostiach*, Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2014. 175 s. ISBN 978-80-87182-46-8.

LOUČKA, M., VANČURA J. *Koncept smrti u dětí: komponenty a determinanty*, Československá psychologie, Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2011. ISSN 1804-6436.

MAREŠ J., *Posttraumatický rozvoj člověka*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2012. 200 s. ISBN 978-80-247-3007-3.

MATĚJČEK, Z. *Osvojení a pěstounská péče*, Praha: Portál, s.r.o., 2002. 155 s. ISBN 80-7178-637-3.

MATĚJČEK, Z. *Výzkum resilientních činitelů a prediktability psychosociálních charakteristik*. In: *Resilience, aneb co nás chrání před zlým osudem*, Československá psychologie 2014, ročník LVIII, číslo 3, Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2014. 282-289 s. ISSN 1804-6436.

MENTZOS, S. *Přehled psychodynamiky*, Praha: Portál, s.r.o., 2012. 288 s.

ISBN 978-80-262-0018-5.

NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*, Praha: Academia, 2. rozšířené vydání 1997. 437 s. ISBN 80-200-0625-7

PAŠEK, V. *Práce s dítětem po umístění do dětského domova*. In: VAŠTÁTKOVÁ, J., VYHNÁLKOVÁ, P. *Rodina a náhradní rodinná péče*, Olomouc: Hanex, 2008. 79 s.

ISBN 80-7409-013-2.

PEŠOVÁ, I. *Poradenská psychologie pro děti a mládež*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2006. 150 s. ISBN 80-247-1216-4.

PREŠINSKÁ, I. *Význam modelu procesu odpustenia ako intervenčnej techniky v poradenstve a psychoterapii*. In: *Československá psychologie 2014*, ročník LVIII, číslo 2, Praha: Psychologický ústav AV ČR, 2014. 179 – 185 s. ISSN 1804-6436.

PURVIS, K. B. *Dítě v nové rodině*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2013. 252 s.

ISBN 978-80-247-4535-0.

ROSS, L. T. *Family unpredictability (College of Charleston)*. In: DEVORE, D. M. (ed.) *Parent-Child Relations: New Research*, Nova Science Publishers, Inc., 2006. 219 s.

ISBN 1-60021-167-4.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*, Praha: Portál, s.r.o., 3. vydání, 2012. 219 s.

ISBN 978-80-262-0217-2.

STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filozofie*, Praha: Zvon, české katolické nakladatelství a vydavatelství, spol. s r.o., 1992. 560 s. ISBN 80-7113-058-3.

ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*, Praha: Portál, s. r. o., 2007. 144 s.

ISBN 978-80-7367-318-5.

UHLÍŘOVÁ, V. *Vztahový labyrint v náhradní rodině*, Říčany: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2012. 36 s. (příručka)

VALENTA, J. *Didaktika osobnostní a sociální výchovy*, Praha: GRADA Publishing, a.s., 2013. 232 s. ISBN 978-80-247-4473-5.

VÍZDAL, F. *Psychologie řízení*, Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2007. 224 s.

ZERMATTEN, J. *Cesty ke škole respektující a naplňující práva dítěte: sub-projekt PF 098: Nejlepší zájmy dítěte v kontextu úmluvy o právech dítěte*, 1. vydání, Brno: Česko-britská o.p.s., 2013. 432 s. ISBN 978-80-905598-0-6.

ZEZULOVÁ, D. *Domov je místo, odkud tě nevyhodí, ani když vyrosteš*, Praha: Smart Press, s.r.o., 2012. 160 s. ISBN 978-80-87049-50-1.

Internetové zdroje

ČESKÁ TELEVIZE: *Třináctá komnata* [online]. 2013 [cit. 2014-09-29].

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1186000189-13-komnata/213562210800019/>

ČESKÁ TELEVIZE: *Domeček z karet* [online]. 2014 [cit. 2014-11-20].

Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10446128503-domecek-z-karet/212562260300001/>

ČESKÁ TELEVIZE: *S mámou v base* [online]. 2014 [cit. 2015-01-31].

<http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10458486632-s-mamou-v-base>

DAŇOVÁ JURČOVÁ, I. *Využití a aplikace testu pohádek v České republice* [online]. Praha, 2011 [cit. 2015-02-03]. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra psychologie. Vedoucí diplomové práce Eva Šírová.

Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/90769/>

DĚDEK, J. *Requiem pro divošku*. Instinkt [online] 44/2014 [cit. 2014-10-29].

Dostupné z: instinkt.tyden.cz/rubriky/ostatni/osud/requiem-pro-divosku_27538.html

KLIMEŠ MYSTERIA: *Paměť dětí na traumatické zážitky* [online]. 2014 [cit. 2015-01-17].

Dostupné z: http://klimes.mysteria.cz/clanky/psychologie/beslan_memory.html

KRATOCHVÍLA, J. *Vývoj obranných mechanismů u dětí mladšího školního věku* [online]. Praha, 2014 [cit. 2015-02-03]. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra psychologie. Vedoucí diplomové práce Eva Šírová.

Dostupné z:

file:///C:/Users/HP/Downloads/DPTX_2011_2_11210_0_254932_0_123626.pdf

ODYSSEA: *Jak zlepšit vztahy v naší třídě* [on line]. 2007 [cit. 2014-09-10].

Dostupné z:

http://www.odyssea.cz/soubory/e_kurzy/jak_zlepsit_vztahy_v_nasi_tride_2_stupen_zs.pdf

PENÍZE: *Není to tak, že jim v osmnácti sbalíme kufr a řekneme, jdi* [online]. 2013 [cit. 2014-09-20].

Dostupné z: <http://www.penize.cz/spotrebitel/276782-neni-to-tak-ze-jim-v-osmnacti-sbalime-kufr-a-rekneme-jdi>

PROWEB WEBGARDEN: *Azylové domy* [online]. 2009 [cit. 2015-01-31].

Dostupné z: <http://proweb.webgarden.cz/rubriky/zaklady-psychologie/seminarni-prace-ze-socialni/azylove-domy>

RŮŽIČKOVÁ, J. *Systém řízení a rozvoj rodinného podniku* [online]. České Budějovice, 2011 [cit. 2015-01-31]. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ekonomická fakulta, Katedra řízení. Vedoucí bakalářské práce Dagmar Bednářová.

Dostupné z: http://theses.cz/id/em2c8k/bp_ruzickova.pdf

ŠANCE DĚTEM: *Retrospektivní studie fyzického a psychického týrání v dětství u dospělé populace* [online]. 2012 [cit. 2015-01-19].

Dostupné z:

<http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/retrospektivni-studie-fyzickeho-a-psychickeho-tyrani-v-detstvi-u-dospele-populace-cr-49.html>

VTEŘINA POTÉ: *Gracián Svačina* [online]. 2012 [cit. 2014-10-28].

Dostupné z: <http://www.vterinapote.cz/o-nas/clenove-skupiny/gracian-svacina/>

WHITE, R. *Motivation reconsidered: The concept of competence*, *Psychological Review* [online], 62 s. 2010 [cit. 2014-10-10]. ISSN 1939-1471.

Dostupné z: <https://read.amazon.com/?asin=B0057PYZOA>

WESTERA, W. *Journal of Curriculum Studies* [online]. 2001 [cit. 2014-10-10].

Dostupné z: <http://www.open.ou.nl/wim/publicationspdf/CompetencesWW.pdf>

ŽENA-IN: *Pěstouny považují za své opravdové rodiče* [online]. 2013 [cit. 2015-01-31].

Dostupné z: <http://zena-in.cz/clanek/pestouny-povazuji-za-sve-opravdove-rodice>

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1. Míra emoční investice	29
Obr. 2. Rozvojový cyklus osobnosti.....	48

SEZNAM TABULEK

Tab. 1. Charakteristika souboru respondentů	62
Tab. 2. Životní dráha respondentů – výběr	63
Tab. 3. Srovnatelné faktory zvládnání důsledků traumat	87
Tab. 4. Srovnatelné faktory psychických následků a charakteristiky respondentů.....	88

SEZNAM PŘÍLOH

- P I Motivační dopis potencionálním respondentům.
- P II Interpretace výsledků výzkumu. Kategorie a podkategorie.

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA I. MOTIVAČNÍ DOPIS POTENCIONÁLNÍM RESPONDENTŮM.

Ahoj Lenko,

obracím se na tebe s dotazem, zda bys chtěla spolupracovat na výzkumu pro moji diplomovou práci. Posledním rokem studuji magistra - sociální pedagogiku. Je to zajímavý obor, hodně se tam věnujeme interpersonálním vztahům. Pak máme také různé obory práva a psychologie. Abych šla k věci. Jako téma jsem si vybrala Specifická traumata dětí v nestandardním výchovném prostředí. Na otázky lze libovolně odpovědět. Soubor příkládám, ať víš, zda na to máš chuť. Pokud se rozhodneš, že ne, nic se neděje. I tak ti děkuji za čas, který věnuješ tomuto mailu.

Specifická traumata dětí v nestandardním výchovném prostředí

Psychické trauma u dítěte vznikne navozením situace s velmi negativním významem. Dítě prožívá poškození nebo ztrátu. Je zasažena emoční oblast, dítě ztrácí pocit jistoty a bezpečí, prožívá úzkost směřovanou na budoucnost. Pocit podobný traumatu je smutek, který je truchlením nad ztrátou něčeho významného pro daného jedince. Těmito stavy je zasažena psychika, uvažování je zkrácené a klesá objektivita vnímání. Trauma může být opakované nebo jednorázové. Nepříznivá změna životní situace se stává zdrojem traumatu.

Každý traumatický zážitek je jedinečný, má osobité souvislosti. **Specifická** nazývám taková traumata, kdy dítě zůstává dezorientované v negativních situacích, cítí se ohroženo od lidí, které dosud milovalo, nebo jim alespoň důvěřovalo. Pociťuje bezmoc v dané situaci.

Traumatickou událost nelze zapomenout, je možné se s ní vyrovnat. Dítě během traumatických situací nemá podmínky pro vznik adekvátního sebevědomí a morálky, nerozvíjí se svobodné myšlení, klesá důvěra a schopnost milovat, narušuje se spánek, snižuje se výkonnost, stoupá pocit bezmocnosti, depersonalizace, zvyšuje se vegetativní hyperaktivita, projevuje se sexualizované chování nad věkový rámec, propukají psychosomatické poruchy.

Cílem rozhovoru je získat od respondentů informace o jejich traumatech plynoucích ze života v nestandardním výchovném prostředí. S informacemi budu zacházet dle etických norem. Nikde nebudou zveřejněna konkrétní jména. Pročtěte si prosím níže uvedené otázky a vyhodnoťte, zda souhlasíte s osobním setkáním.

1. Můžete se se mnou podělit o vaše zážitky z dětství, povědět mi o osobách, které byly příčinou vašich nesnází? Můžete uvést 2 osoby (jméno uvádět nemusíte, stačí popsat – otcova sestra, matčina matka, sousedka, apod.), k nimž jste měl/a vřelý vztah? (V čem spočíval? – důvěra, dárky...). Můžete uvést 2 osoby, k nimž jste měl/a negativní vztah? (V čem spočíval – nadávky, nezáměr...). Něco jste kvůli nim udělal/a, i když se vám nechtělo?

2. Jakým způsobem jste se jako dítě vypořádal/a s negativním prožitkem?

3. Jakým způsobem pracujete nyní v dospělosti na zpracování vašich špatných zkušeností z dětství? (Psychologická nebo duchovní podpora, sepisujete si to, tvrdě pracujete, abyste na to nemysleli, večer o tom občas přemýšlíte?) Vaše prožitky vás někam směřují? Například být sám, být bezdětný, nikdy se nevstoupit do manželství, žít v harmonické rodině, budovat kariéru, pomáhat druhým.

PŘÍLOHA II. INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMU. KATEGORIE A PODKATEGORIE.
Kategorie. 1 Prostředí – bio

PODKATEGORIE. Sekvence textů.		Respondenti
AZYLOVÝ DŮM pro matky s dětmi.	3	R16,R16,R16
JEDEN RODIČ. V domácnosti s jedním rodičem.	7	R02,R03,R03,R05, R13, R17, R17
NEFUNKČNÍ RODINA. Patologické chování rodičů (závislosti, násilí).	8	R03,R03,R11,R11,R11,R11,R15, R15
PŘÍBUZENSKÁ VÝCHOVA. V domácnosti ostatních příbuzných osob.	5	R05,R06,R06,R14,R14
VÍCEČETNÁ RODINA. V domácnosti se 4 a více dětmi.	9	R01,R01,R01,R04,R11,R11,R12, R12
VÍCEGENERAČNÍ VÝCHOVA. V domácnosti s jedním rodičem a prarodiči.	1	R08
Vícegenerační výchova. V domácnosti, spala jsem s babičkou, abychom se nějak poskládali.	1	R01

1 Prostředí - ne bio

INSTITUCE. Dětský domov	9	R11,R11,R11,R11,R12,R12,R12, R15,R15
Dětský domov se školou	2	R03,R03
Diagnostický ústav	2	R03,R03
Základní škola	1	R09
Zdravotnické zařízení	3	R09,R15,R15
PĚSTOUNSKÁ RODINA. V domácnosti se 4 a více dětmi	3	R13,R13,R13

1 Významní druzí (VD) - záporný vztah

RODIČ. Matka.	15	R02,R03,R03,R03,R03,R05,R10, R11,R11,R11,R11,R14,R14,R15, R15
Otec.	10	R05,R10,R11,R11,R11,R11,R14, R14,R17,R17
PŘÍBUZNÍ. Matčín bratr.	3	R06,R06,R07
Otcova sestra.	1	R07
PRARODIČ. Matčín otec.	1	R08
SOUROZENEC. Bratr/sestra.	3	R04,R08,R10
VRSTEVNÍCI. Spolužáci.	3	R09,R09,R09

1 Chování VD traumatizující - nezáměrné

ZTRÁTA VD. Důsledkem rozvodu, rozchodu ztráta osob, které dítě milovalo.	1	R02
Máma se nešťastnou náhodou otráвила plynem z karmy.	2	R17,R17
Úmrtí osob, které dítě milovalo.	4	R02,R07,R17,R17
NEDOSTATEK ČASU VD. Významní druzí jsou příliš zaměstnání, na dítě jim nezbývá čas, z toho vyplývá, že dítě od nich cítí nezájem.	5	R01,R01,R04,R04,R04
SNÍŽENÝ INTELEKT matky.	2	R16,R16

1 Chování VD traumatizující - záměrné

PONIŽOVÁNÍ. Zesměšňování.	9	R07,R09,R09,R09,R11,R11, R11,R11
Ponižování před druhými – trvalé dehonestující verbální projevy.	12	R03,R03,R08,R09,R10,R10, R11,R11,R11,R11,R15,R15
Posmívali se, neměla jsem stále diagnózu, tak jsem prostě byla tlustoch.	3	R09,R09,R09
Vrstevnická šikana.	3	R09,R09,R09

Kategorie. 1 Chování VD traumatizující - záměrné

PODKATEGORIE. Sekvence textů.		Respondenti.
NADÁVKY. Znevažování objektivního úspěchu.	4	R05,R08,R08,R10
Matka se chovala jako rozmazlené děcko.	2	R05,R10
Nadávký.	11	R03,R03,R03,R03,R05,R05, R09,R09,R09,R15,R15
Matka říká, že chceme, aby skočila pod vlak.	1	R05
Osočování.	2	R05,R10
Otčím často používal, myslel jsem, že jsi lepší.	1	R02
Své problémy házela na jiné lidi a trápila je tím.	2	R05,R10
Obviňování z pokaženého života.	1	R10
IGNORACE. Táta se nikdy neptal na náš názor.	2	R01,R01
Táta se se mnou o mámině úrazu nebavil.	2	R17,R17
Táta většinou mlčel.	2	R01,R01
Když jsem něco chtěla, řekla jsem to jednou, odpověděli - to ale stojí peníze - a víc jsem si o to neřekla, ani to nebylo mezi dárky.	2	R01,R01
Autoritářský.	2	R07,R08
Viděla jsem, jak matka s otčímem mojí starší sestře nepomáhali.	1	R02
Žádné pohlazení, objetí.	2	R01,R10
Cílená ignorance dítěte včetně jeho výkonů, nekomunikuje.	8	R03,R03,R05,R08,R10,R11,R15, R15
DESTABILIZACE SITUACE. Nejistota - na čem jsem.	9	R02,R07,R10,R11,R11,R14,R14, R15,R15
Utratila peníze z mojí vkladní knížky od babičky.	1	R02
Že je matka tak zlá a dělá ostatním naschvály, pak s tím počítá u ostatních.	1	R05
Sliby, které nesplnili.	4	R11,R11,R11,R11
Rodiče mi ve 12 vyhrožovali, že mě odtáhnou od babičky, abych jim vychovávala další děti.	2	R14,R14
IZOLACE. Nesmí mezi kamarády, do školy (omluví jako nemoc).	2	R03,R03
Opuštění matkou na několik dní - dvě děti 7 a 2 roky v bytě bez vody, WC, bez jídla.	4	R03,R03,R03,R03
Pořád mě zavírala doma.	4	R03,R03,R03,R03
Starali se o mámu její rodiče, já jsem tam mohl jen občas.	2	R17,R17
CAN – izolace	4	R11,R11,R11,R11
BITÍ. CAN.	5	R06,R14,R14,R15,R15
CAN zanedbání, týrání, oběť při plném vědomí.	6	R03,R03,R11,R11,R11,R11
Bila mě vařečkou a plácačkou na mouchy, určitě jsem si to zasloužila.	2	R14,R14
NEFUNKČNÍ VZTAH MEZI VD. Hádky mezi rodiči.	4	R05,R10,R10,R10
Matka nesnášela otce, neschopnost normální komunikace.	4	R10,R10,R10,R10
Táta zahejbal, máma zahejbal, přesto spolu žili v domě u otcových rodičů.	2	R10,R10
NADRŽOVÁNÍ DRUHÝM. Upřednostňování bratra/sestry.	5	R04,R04,R08,R08,R08,R10
Učitelka - nespravedlivá, měla své oblíbence.	4	R06,R09,R09,R09
CITOVÉ VYDÍRÁNÍ.	4	R02,R05,R15,R15
Dítě jako předmět odvety po rozvodu.	1	R08
Ublíží jinému, na němž dítěti záleží.	2	R03,R03
Všechno špatně jako princip, kdy pachatel zveličuje problémy.	5	R03,R03,R08,R10

Kategorie. 1 Prožívání situace v dětství

PODKATEGORIE. Sekvence textů.		Respondenti.
RETROFLEXE. Cítila jsem, že bych zradila lásku rodičů, kdybych o tom mluvila.	1	R07
Mrzelo mě, že mě máma nepoznávala.	2	R17,R17
Bylo mi často špatně, nebo jsem užívala antibiotika - asi psychosomatika.	1	R02
Máš pocit, že jsi udělal něco špatně, že ti vzali mámu.	2	R17,R17
Cítím vinu za to, co jsem udělala.	1	R11
Já jsem ta zodpovědná, to mi pořád říkali.	2	R01,R02
HOSTILITA. Tátovi jsem zazlíval její smrt.	2	R17,R17
Svoji rodinu jsem měl, do náhradní výchovy jsem nechtěl.	2	R12,R12
Věřil jsem, že se něco změní a vrátím se domů.	2	R12,R12
VYTĚSNĚNÍ. Když se rozváděla matka, trpěla jsem a nechtěla jsem o tom mluvit.	1	R02
Moje negativní prožitky jsem cítila jako tabu.	2	R07,R07
Vždy, když se sestra rozváděla, trpěla jsem a raději jsem o tom nechtěla slyšet.	1	R02
AFEKTUALIZACE. Bála jsem se únosu svými vlastními rodiči.	2	R14,R14

2 Chování respondenta – dětství

ALTRUISMUS. Pomáhala jsem jí, chtěla jsem jí udělat radost.	3	R04,R04,R05
Snaha zavděčit se vzorným školním prospěchem, asi bez efektu.	2	R02,R10
Snažila jsem se jí udělat radost nějakou prací, ale bez efektu.	4	R03,R03,R03,R03
Splnila jsem svoje povinnosti.	4	R02,R04,R05,R05
Učila jsem se lépe než ostatní.	3	R09,R09,R09
ÚNIK. Setkávání s kamarády.	2	R03,R03
Setkávání s otcem a jeho blízkými.	2	R03,R03
Stranila jsem se z dosahu matky.	2	R05,R10
Šla jsem spát, než matka přišla z práce.	1	R05
Volný čas jsem trávila mimo domov.	6	R02,R04,R05,R05,R05,R08
Vyhýbala jsem se kolektivu.	3	R09,R09,R09
V noci jsem se vzbudila a učila jsem se do 3 hodin.	1	R05
VYTĚSNĚNÍ. Netušila jsem, že bych se mohla někam obrátit.	1	R07
Neuvažovala jsem, že bych to někomu řekla.	2	R07,R08
Neříkala jsem tetě, co se doma děje, protože ji to moc trápilo.	1	R05
Nemohla jsem o tom mluvit.	2	R01,R02,R07
S nikým z rodiny jsem o svých pocitech nemluvila.	5	R01,R01,R02,R04,R08
Četla jsem.	2	R04,R10
Vytvořila jsem si v hlavě svůj vlastní svět, že je to OK.	2	R05,R10
AGRESE. Chtěla jsem jinam, dělala jsem naschvály ostatním.	2	R11,R11
Mojí obranou byl útok.	4	R11,R11,R11,R11
Útočila jsem na slabší.	2	R11,R11
Zklamala mě, tak jsem to podpálila.	2	R11,R11
SUBLIMACE. Vytvořila jsem si sešit s denními úkoly, abych si vytvořila vlastní řád.	1	R02
Sportoval jsem hodně.	2	R08,R08
Když jsem zase za něco mohla já, neobhajovala jsem se, šla jsem radši pracovat.	3	R01,R01,R04
ANTICIPIACE. Řekla jsem mamce, ať si pořídí ještě další děti, kdyby to se mnou nevyšlo.	3	R09,R09,R09
Sama jsem si ve 13 letech zařídila dětský domov.	1	R11
KOMPENZACE. Snědla jsem něco dobrého.	2	R06,R06

Kategorie. 2 Chování respondenta – dětství

PODKATEGORIE. Sekvence textů.		Respondenti.
REGRESE. Proplakala jsem to kamarádce na rameni.	1	R02
RETROFLEXE. Trávila jsem se prášky, plynem.	2	R15,R15

2 Reakce okolí – dětství

BAGATELIZACE. Když jsem chtěla s někým mluvit o problémech, bagatelizovali to.	7	R02,R04,R05,R11,R11,R17,R17
POKUS O NÁPRAVU. Když jsem šla za babičkou, aby se naši nerozvedli, zapůsobila na matku, ta mi to pak vytrvale vyčítala.	2	R10,R10
ŽÁDNÉ. Reakce žádné nebyly, protože jsem se nesvěřovala	4	R01,R06,R07,R08

2K VD - kladný vztah

PRARODIČE. Matčina matka.	8	R02,R02,R02,R04,R08,R10,R12, R14,R14
Otcova matka.	3	R03,R06,R06
Otcův otec.	1	R03
PŘÍBUZNÍ. Matčín bratr.	1	R07
Matčina sestra.	1	R05
Otcova sestra.	1	R07
SOUROZENEC. Starší sestra.	2	R02,R04
VRSTEVNÍCI. Kamarádka.	1	R02

2K Chování VD kladné

KLID A JISTOTA. Objala.	1	R05
Pohladila.	2	R03,R05
Přinášeli jistotu.	4	R03,R09,R09,R09
Přinášeli útěchu.	4	R03,R09,R09,R09
Psychický klid.	1	R03
U babičky byl klid.	2	R04,R04
Hezké vzpomínky.	3	R05,R08,R16
Pocit lásky.	4	R03,R09,R09,R09
DÁREK. Občas malý dárek.	1	R07
DŮVĚRA. Nebyl autoritářský.	1	R07
Důvěra.	4	R03,R04,R06,R08
PODPORA. Rodiče mě drželi v naději při nemoci.	3	R09,R09,R09
Babička pomohla mojí sestře.	1	R02
Sociální pracovnice mi pomohla pryč od rodiny.	1	R11

3 Zpracování traumatického dětství v dospělosti

INTELEKTUALIZACE. Pokus o jiný pohled.	2	R03, R03
Dnes si myslím, že pěstounská péče je lepší než DD, je to přece jen rodina.	4	R12,R12,R13,R13
Myslím, že to dělali nevědomky.	1	R10
Snažím se epizody odosobnit.	4	R02,R04,R05,R07
Dívám se na to očima dospělého.	4	R01,R04,R17,R17
Dnes uznávám, že jsem tátovi křivdil.	2	R17,R17
Snažím se rodiče pochopit, byli to vlastně dva nešťastný lidi.	1	R10
Občas o tom přemýšlím.	5	R01,R04,R05,R08,R09
Hledala jsem odpovědi na moje otázky.	1	R07
Probírání podrobností.	2	R03,R03
Nejvíc mi pomohlo pochopení, že mě matka soudila podle sebe.	1	R05
Studovala jsem psychologii.	2	R02,R07
Zajímala jsem se o psychologii.	5	R02,R04,R07,R16,R16

Kategorie. 3 Zpracování traumatického dětství v dospělosti

PODKATEGORIE. Sekvence textů.		Respondenti.
NARACE. Až ve 40 jsem pochopila, že o tom musím mluvit.	1	R07
Mluvit o tom s terapeutem.	3	R06,R07,R09
Mluvit o tom rodinou.	1	R07
Psycholožka mi pomáhá, abych nebyla tak přísná na syna, jak byla babička na mě.	2	R14,R14
Pomáhá vědomí, že okolí už vnímá, jaká matka opravdu je.	1	R05
Napsala a neodeslala dopis matce do vězení.	2	R03,R03
Psala jsem dopisy, ale neposlala jsem je.	3	R02,R02,R02
Komunikace s okolím.	5	R03,R03,R09,R16,R16
Hrála a skládala jsem smutné písně.	3	R02,R02,R02
Poslouchala smutné písničky.	1	R02
Malovala jsem obrazy.	1	R02
REZIGNACE. Stále spolu bydlíme, náš vztah je stále hrozný, já jsem rezignovala, udělám nutné a jdu pryč.	2	R10,R10
Nechci si to moc připomínat.	2	R03,R03
Lhostejnost k minulosti.	4	R03,R03,R15,R15
Nyní jsem flegmatická, když matka začne řvát.	1	R05
RELIGIOZITA. Prostřednictvím víry.	6	R02,R09,R10,R10,R10, R10
AKCEPTACE. S tím se nevyrovnáš nikdy.	2	R17,R17
Jinak to nejde, než abych to v sobě nesla dál.	2	R02,R05
KOMPENZACE. Užívám antidepresiva.	4	R06,R09,R15,R15
SUBLIMACE. Realizuji se v trénování koní.	1	R07
Hodně pracuji.	2	R17,R17
ODPUŠTĚNÍ. Snaha odpustit matce za její neomalené chování.	2	R02,R02
AGRESE. Prosadit se třeba agresí.	2	R06,R11

3 Životní rozhodnutí

KVALITA ŽIVOTA. Život je v malých a drobných cílech.	9	R02,R04,R09,R10,R10,R15, R15,R16,R16
Život přináší tolik krásného, tak proč se trápit.	1	R03
Nehádat se před dětmi.	1	R10
Dobře vychovat syna.	2	R14,R14
Dokázat, že jsem lepší než matka.	4	R03,R03,R03,R03
Svoje děti (až je budu mít) zahrnovat láskou a vším, čeho se mi nedostalo.	4	R03,R03,R03,R03
Vyvarovávám se vzorcům chování mých rodičů vůči mým dětem.	2	R10,R10
Žít úplně jinak.	6	R03,R03,R03, R03,R14,R14
Všechno dělat podle legislativy, vlastně být ta zodpovědná.	3	R01,R01,R01
Alkohol a drogy nejsou řešení.	2	R03,R03
Nechci se nechat strhnout k soutěžím a k čemukoliv, kde jsou jedni lidé výš a druzí níž.	3	R02,R02,R04
Snažím se žít v klidu bez stresu, abych se nechovala špatně vůči druhým lidem.	2	R05,R06
RESPEKT. Snažím se vcítit do lidí, pochopit, proč tak jednají.	1	R06
Nechci nikomu křivdit a chovat se tak, abych nikomu neublížila.	1	R06
Nechci opakovat chyby rodičů vůči svým dětem.	2	R02,R10
Nevyčítat dětem, chovat se k dětem s respektem.	1	R10
Jsem opatrná v tom, co řeknu, slovo má velkou sílu.	3	R02,R02,R04
NEDŮVĚRA. Už jsem se pak nikdy matce nesvěřovala.	1	R02

Kategorie. 3 Životní rozhodnutí

Podkategorie. Sekvence textů.		Respondenti.
NEDŮVĚRA. Už jsem se pak nikdy neptala matky na její názor.	1	R02
Jsem podezřívavá k mužům, hodnotím je velmi kriticky.	1	R06
Nového partnera jedině s referencemi.	1	R01
Velká opatrnost při výběru partnera.	1	R02
ALTRUISMUS. Pomáhat druhým s podobným problémem.	1	R03
Pomáhat rodinám v ekonomické nouzi, aby děti mohly vyrůstat s rodiči.	3	R12,R12,R12
DĚTI. Chci dodržet nemít děti.	1	R05
Zakázala jsem si děti již v 18 letech.	1	R05
Děti chci vychovávat sama.	1	R07
MATKA. Fotky mojí mámy pořád u mě doma visí.	2	R17,R17